

T 72

BOSSCHE BIJDRAGEN

BOUWSTOFFEN VOOR DE GESCHIEDENIS
VAN HET BISDOM 'S-HERTOGENBOSCH

ONDER REDACTIE VAN
FERD. FRANSSEN
A. FRENKEN EN
DR. TH. GOOSSENS

DEEL XVIII
1941 — 1945

De Kartuziers bij Geertruidenberg

door

MR. H. J. J. SCHOLTENS

De oudste chartreuse hier te lande was gelegen buiten Geertruidenberg aan gene zijde van de Donge. De stichtingsplannen voor dit klooster hadden in het jaar 1336 vasten vorm aangenomen door de milddadige schenkingen van Willem van Duivenvoorde.

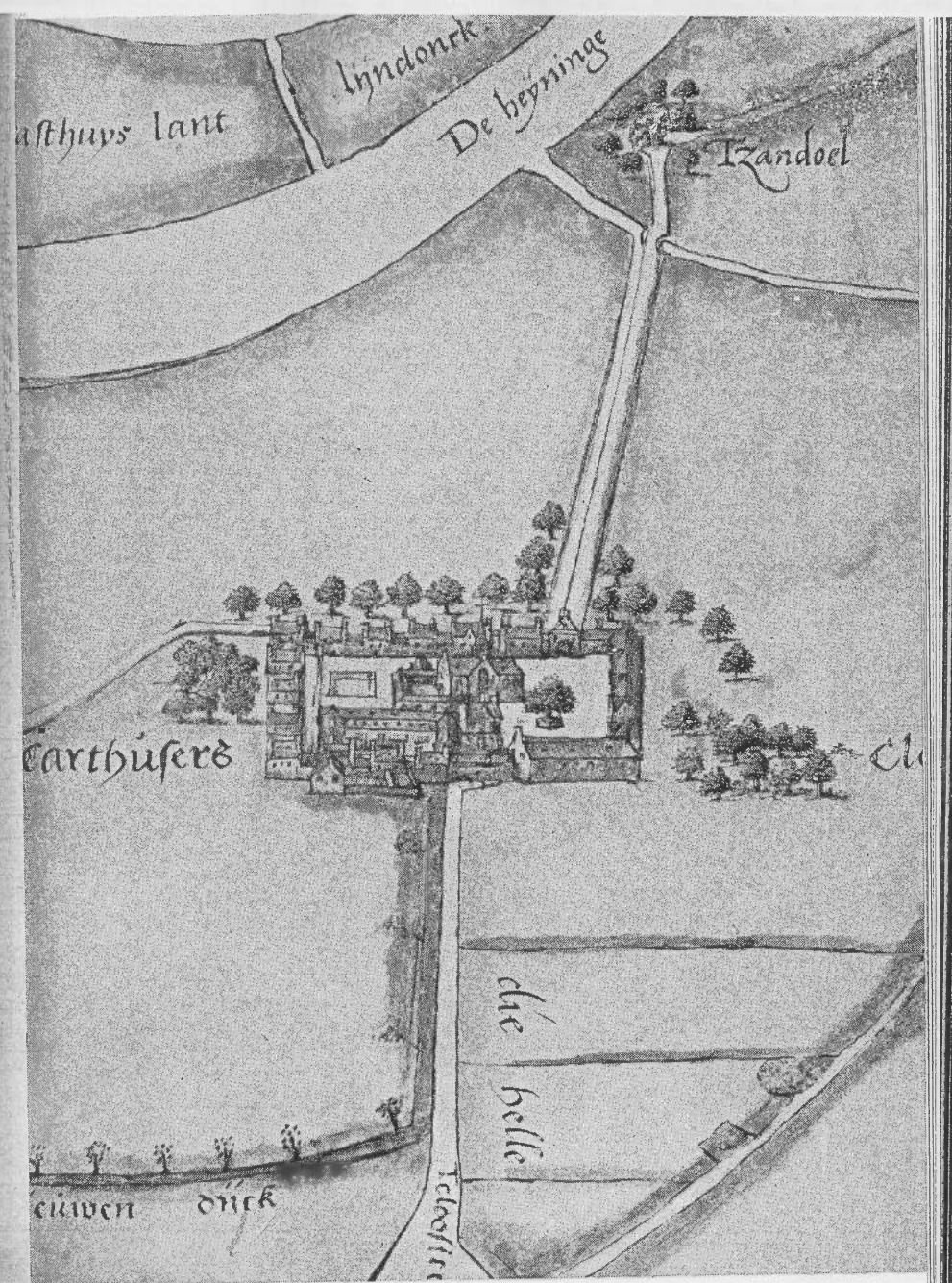
In de Orde heette dit huis meestal „domus Hollandie”, het Hollandsche huis, ook nadat later nog bij Amsterdam en bij Delft kartuizerkloosters waren ontstaan. Evenzoo placht men het klooster Monnikhuizen bij Arnhem, dat zeer kort daarna tot stand was gekomen, steeds te noemen „domus Gelrie”, ook nog nadat later te Roermond in het Overkwartier van Gelder een kartuizerconvent was gevestigd. De kartuizers onderling schreven „prior Hollandie” of „prior Gelrie” en bedoelden daarmee onderscheidenlijk de prioren van Geertruidenberg en van Arnhem.

Andere benamingen, welke in het schriftelijk verkeer tusschen de kartuizerkloosters dikwijls werden gebezigd, zijn: „domus prope Montem Sancte Gertrudis” of „domus Beate Marie in Hollandia” ¹⁾.

De provinciale indeeling.

Aanvankelijk ressorteerde het Hollandsche huis onder de Duitse provincie der Orde. In het daartoe behorende gebied had de Orde van Sint Bruno, welke in 1084 in

¹⁾ Vgl. Raissius, 54—57.

Gedeelte der kaart van het Kartuizerklooster bij Geertruidenberg in vogelperspectief (1569)

Dauphiné was gesticht, in de twaalfde en dertiende eeuwen nog weinig kloosters zien ontstaan. Slechts een vijftal huizen in Opper-Oostenrijk en Slowakije waren tot stand gekomen.

De veertiende eeuw evenwel bracht hier een opmerkelijk snelle uitbreiding van de Orde noordwaarts in de richting van de Nederlanden. Hetzelfde heeft zich voorgedaan in het ressort der Picardische provincie. Doch ook in andere landen zag men in de 14de eeuw het eene kartuizerklooster na het andere verrijzen ¹⁾.

In 1355 heeft het generaal kapittel de Duitsche provincie, die allengs door vermeerdering van het aantal huizen te groot was geworden, gesplitst in een „provincia Alemanie Superioris” en een „provincia Alemanie Inferioris”. Onder laatstgenoemd ressort kwamen toen te behooren de volgende kloosters ²⁾: Mainz (1320), Grunaw (1328), Coblenz (1331), Trier (1331), Keulen (1334), Straatsburg (1335), Geertruidenberg (1336) Arnhem (1343), Freiburg i. Br. (1346) en Würzburg (1348).

Nadien is de provincia Alemanie Inferioris nog vermeerderd door nieuwe nederzettingen te Tuckelhausen (1356), Erfurt (1372), Roermond (1376), Eisenach (1379), Nürnberg (1380), Nordlingen (1384), Amsterdam (1392) en Utrecht (1393) ³⁾.

Allengs was dit aantal huizen zoo groot geworden, dat het zeer bezwaarlijk werd deze geregeld te visiteeren. In elke provincie namelijk werd de visitatie verricht door twee monniken, een visitator en een convisitator. Deze functionarissen waren tevens prior van een klooster in hun ressort. Om de twee jaren moesten zij de huizen in hun provincie bezoeken. In 1400 heeft het generaal kapittel dan ook de kloosters in het Rijngebied afgescheiden van de provincia Alemanie Inferioris en vereenigd tot een afzonderlijke pro-

¹⁾ *Vie de Saint-Bruno*, par un religieux de la Grande Chartreuse (Montreuil-sur-Mer 1898); *Monasticon*, vol. IV; *La Grande Chartreuse* par un Chartreux (Grenoble 1930), passim; *Dictionnaire de Théologie Catholique*, t. II (Paris 1923), 2274—2318 i. v. „Chartreux”; *De Katholieke Encyclopaedie*, deel XV (Amsterdam 1936), 77—82.

²⁾ Le Couteulx, V, 542—543.

³⁾ De stichtingsjaren zijn tusschen haakjes geplaatst.

vincia Rheni ¹⁾. Met het oog op de tengevolge van het Westersche Schisma bestaande scheuring in de Orde, zijn toen tijdelijk ook bij deze Rijnprovincie ondergebracht de kloosters te Luik, Gent, Zeelhem, en Brugge (monialen).

Toen in 1410 aan de scheuring in de Orde een einde kwam, bleven de kloosters te Amsterdam, Utrecht, Arnhem en Roermond bij de Rijnprovincie behooren, terwijl die te Luik, Gent, Zeelhem, Brugge (monialen) en Geertruidenberg werden ingedeeld bij de Picardische provincie.

Reeds s'jaars daarna, in 1411, is de oude Picardische provincie wegens haar uitgestrektheid en met het oog op het taalverschil door de Grande Chartreuse in tweeën verdeeld: de Noord-Picardische provincie en de Zuid-Picardische provincie. Tot de provincia Picardie Remotioris behoorden sindsdien alle kloosters in het tegenwoordige België, met uitzondering van de chartreuse bij Doornik, en bovendien het Hollandsche huis. In 1427 heeft het generaal kapittel ook de kloosters te Amsterdam en te Utrecht afgescheiden van de Rijnprovincie en alsnog ingedeeld bij de Noord-Picardische provincie. Hetzelfde is in 1440 geschied met Monnikhuizen bij Arnhem.

Ook in de 15de eeuw heeft de opkomst der kartuizerkloosters zich sterk voortgezet. De zoo bloeiende Ordesprovincie, waartoe het Geertruidenbergsche klooster behoorde, heeft in dien aanwas gedeeld. Op het einde dier eeuw, toen de uitbreiding der Orde met de stichting van het Leuvensche klooster in het tegenwoordige Nederland en België geheel tot stilstand was gekomen, omvatte de Dietsche provincie ²⁾ niet minder dan 18 kloosters, te weten bij: Edingen, Brugge, Kiel, Geraardsbergen, Geertruidenberg, Zeelhem, Gent, Luik,

¹⁾ c. 1400: „Et quia per gratiam Dei in provincia Alemanie Inferioris Ordinis monasteria sunt satis multiplicata, et non possunt ex hoc a duobus visitatoribus hactenus constitutis congruis temporibus visitari, nec diligenter illis, ut est expediens, provideri, et ex hoc non modicum detrimentum verisimiliter dictis domibus sequitur, ordinamus quod dicta provincia in duas partes dividatur”.

²⁾ De naam Noord-Picardische provincie is in 1474 door het generaal kapittel veranderd in: provincia Teutonie.

Brugge (monialen), Utrecht, Amsterdam, Arnhem, Zierikzee, Scheut, 's Hertogenbosch, Delft, Kampen en Leuven.

De bewoners van een chartreuse.

Aan het hoofd van een kartuizerklooster staat een prior. Zelfs de generaal der Orde is niet abt maar prior van de Grande Chartreuse. Telken jare moest de prior zijn bestuursambt t^{er} beschikking stellen van het bestuur der Orde. „Misericordiam petere” heette dit in kartuizertaal. De kleeding van den prior is niet onderscheiden van die der andere monniken. De vicarius staat den prior in zijn bestuur ter zijde en treedt bij diens afwezigheid als plaatsvervanger op. Andere officiales van het klooster waren de procurator en de sacrista. De procurator van het huis was belast met het stoffelijk beheer en met de leiding van hetgeen men noemde de familia van het convent (leekebroeders en knechten). Aan den sacrista was de zorg voor kerk, altaren, sacristie en bibliotheek toevertrouwd.

In de toenmalige kartuizerkloosters onderscheidde men: monachi, clerici redditii, conversi, laici redditii en prebendarii ¹⁾.

De monniken droegen een wit habijt met opvallende langs de heupen neerhangende verbindingsbanden. Zij waren door een professie, die een jaar na de inkleeding placht te geschieden, verbonden aan een bepaald klooster. Wanneer zij bij uitzondering voor korteren of langeren tijd in een andere chartreuse verbleven, werden zij daar „hospites” genoemd. Het aantal monniken, tot een convent behoorend, varieerde in normale omstandigheden tusschen 13 en 24 ²⁾. Er konden er niet meer zijn dan het aantal aanwezige cellen toeliet. De meeste huizen in de noordelijke provincies hadden aanvan-

¹⁾ Sutor, 88—101; *La Grande Chartreuse* par un Chartreux, 6me édition (Lyon 1898), 305—324.

²⁾ Vgl. *Dictionnaire de Théologie Catholique*, II, 2287; E. M. Thompson, *The Carthusian Order in England* (London 1930), blz. 121; Dr. Ch. Schneider, *Die Kölner Kartause von ihrer Gründung bis zum Ausgang des Mittelalters* (Bonn 1932), blz. 28—31, 33—34.

kelijk een dertiental cellen, welk aantal in den loop des tijds veelal eenige uitbreiding onderging. Slechts enkele kloosters waren gesticht met 24 cellen, zooals Mont-Dieu en Monnikhuizen bij Arnhem.

De clerici redditii, die in de vroegere kartuizerconventen somtijds werden aangetroffen, volgden in verzachten vorm de levenswijze der monniken. In de kerk, het kapittel, de cel en den refter namen zij op dezelfde wijze aan het kloosterleven deel. Zij hadden evenwel geen stemrecht, konden niet tot ambten geroepen worden en werden slechts tot het priesterschap toegelaten na uitdrukkelijke toestemming van het bestuur der Orde. Hun habijt was gelijk aan dat der monniken, doch zonder de verbindingsbanden. Hun kruin was juist als die der monniken geschoren. Zij droegen in tegenstelling tot de conversen geen baard. Zelfs wanneer zij priesters waren, werden zij toch broeders genoemd ¹⁾.

Slechts bij uitzondering had derhalve een convent in zijn midden zulk een reddiet. Deze kon om gezondheidsredenen weerhouden zijn om monnik te worden. Ook andere beletselen konden aanwezig zijn. Niet zelden waren de clerici redditii bij de kartuizers gesproten uit aanzienlijke geslachten. In de 15de eeuw hebben als zoodanig in de chartreuse van Brugge geleefd Willem van Beieren, natuurlijke zoon van hertog Jan van Beieren, en Pieter Adornes. Dirk van Brederode is clericus redditus geweest te Monnikhuizen en te Zeelhem. Omstreeks 1390 heeft Willem Naghel uit Delft in het Hollandsche huis als clericus redditus het kleed van Sint-Bruno aangenomen ²⁾. Andere clerici redditii bij de Geertruidenbergse kartuizers in de 14de of 15de eeuw zijn geweest Jan Spronck, Jan Malegijs, Jan Veijn en Willem van Diepenbroeck ³⁾.

¹⁾ C. Bohic, *Chronica Ordinis Cartusiensis ab anno 1084 ad annum 1510*, I (Tornaci 1911), p. 42; Sutor, o. c., p. 90; Le Couteulx, II, 393, IV, 308, 320, 335, 408, 411, 432, 448, 466, 485, VI, 455.

²⁾ Zie hierna.

³⁾ c. 1406, 1426; BMHG, IX, blz. 277, 303, 314, 324.

De conversen waren leekbroeders met eeuwige geloften ¹⁾. Ook zij waren evenals de monniken door hun professie verbonden aan een bepaald klooster. Hun aantal was afwisselend. Soms telde het convent geen enkelen convers. Men kan aannemen, dat de kartuizerconventen doorgaans op elke drie monniken één leekbroeder nadden. In een convent van 18 monniken pasten dus ongeveer 6 leekbroeders. Hoevelen van hen conversen en hoevelen donaten waren hing af van toevallige verhoudingen. Het kwam wel voor, dat een klooster tijdelijk in het geheel geen conversen had, doch uitsluitend donaten en redditii laici ²⁾.

Het habijt der conversen was ook wit. Hun kovel was echter veel korter dan die der monniken en zonder de verbindingsbanden. Zij droegen in tegenstelling tot de monniken een baard, terwijl zij uitteraard geen geschoren kruin hadden. Beroemd is het aan Petrus Christus toegeschreven portret van een kartuizerconvers ³⁾. De conversen waren gewoonlijk ongeletterde personen, die in eenig ambacht bedreven waren of tuinarbeid konden verrichten. Nochtans zijn ook mannen van aanzienlijke geboorte convers geweest, zooals in de 15de eeuw Jan van Brederode en Odo van Aemstel te Zeelhem ⁴⁾, Herman van Apeldoorn te Arnhem en Raso van Florbeke te Edingen ⁵⁾ en in de 16de eeuw Dirk Momme te Arnhem ⁶⁾.

Evenmin als de clericus redditus kwam de laicus redditus in de vroegere kartuizerconventen veelvuldig voor. Het zijn

¹⁾ Bohic, o. c., p. 38; Sutor, pp. 88—101; Le Couteulx, I, 39—41, IV, 308, 355, 424, 448, 485, VI, 91.

²⁾ BMHG, IX, 362.

³⁾ M. J. Friedländer, *Die Altniederländische Malerei*, I (Berlin 1924), blz. 145—146 en XIV (Leiden 1937), blz. 79. Afbeeldingen van monniken en conversen komen voorts o. a. voor op een schilderij van de Keulse Kartause afkomstig en bewaard in het Wallraf-Richartz-Museum te Keulen, voorstellend de H. Maagd als beschermvrouwe der kartuizers. (Zie de illustratie bij Chr. Schneider, o. c., Abb. 15).

⁴⁾ Zie mijn bijdrage *Jan van Brederode, convers der Kartuizers bij Diest* in: *Historisch Tijdschrift*, 3e jaarg. (1924), 8—29, en NNBW, VII, 200.

⁵⁾ Le Couteulx, VII, 213; Lamalle, 40.

⁶⁾ Jhr. Mr. D. P. M. Graswinckel, *Het oud-archief der gemeente Arnhem*, 2^e stuk (Arnhem 1935), n°. 132 van de regesten.

altijd uitzonderingen geweest onder de bewoners van een chartreuse ¹⁾. Zij droegen hetzelfde habijt als de conversen, doch hadden geen baard. Overigens was hun dagorde ongeveer gelijk aan die der conversen, doch minder streng.

Bekend is het geval van Jonker Dirk van Brederode, die aanvankelijk redditus laicus is geweest, doch later met goedvinden van het generaal kapittel clericus redditus en priester is geworden, en die in 1415 in het klooster te Zeelhem is gestorven.

De donaten waren leekebroeders zonder geloften, die zich door een zekere overeenkomst aan het klooster hadden gegeven ²⁾. Hun habijt was bruin.

De prebendarii tenslotte waren proveniers, die tegen een zekere vergoeding het voorrecht hadden gekregen in het klooster te leven ³⁾. Sommigen deden dit tot aan hun dood, anderen voor zekeren tijd. Zij gaven bij notarieele akte hun bezittingen geheel of gedeeltelijk aan het convent, behielden de wereldlijke kleeding, werden door het klooster onderhouden en hadden na hun dood deel aan de gebeden van de communiteit. Bij hun intreden legden zij ten overstaan van de kloostergemeente in handen van den prior de belofte af van gehoorzaamheid en van onderwerping aan de discipline der Orde. Zij hadden den regel van het huis in acht te nemen en waren aan zekere voorschriften gehouden. Ook deze soort kloosterbewoners behoorde bij de kartuizers tot de uitzonderingen. Bekende personen, die eenige jaren als prebendarius bij de kartuizers hebben geleefd, zijn Geert Groote ⁴⁾, Thomas More (in Londen) en Nicolaas Esch (in Keulen).

Bij de invoering van de *Nova Collectio Statutorum* in 1582 heeft het bestuur der Orde een einde gemaakt aan het instituut

¹⁾ Bohic, o. c., p. 38; Sutor, p. 90, schrijft zelfs over hen: „et hi quidem rarissimi sunt”. Vgl. Le Couteulx, II, 392—393.

²⁾ Bohic, o. c., p. 39; Le Couteulx, II, 390—391, VI, 546, 145, 236.

³⁾ Bohic, o. c., p. 40; Sutor, pp. 88—101, Le Couteulx, II, 394—395, VII, 253; J. Gillet, *La Chartreuse du Mont-Dieu au diocèse de Reims* (Reims 1889), blz. 72—73.

⁴⁾ *Monnikhuizen*, 11.

der reddieten en aan dat der proveniers. Naast de monniken zijn toen slechts de conversen en de donaten behouden, terwijl het instituut der donaten toen nader is geregeld. Meer dan te voren zijn deze onder discipline gesteld.

Hoeveel kloosterlingen hebben in den loop des tijds tot het convent van het Hollandsche huis behoord? Men kan zich daarvan een indruk vormen aan de hand van de overlijdensberichten van de Grande Chartreuse, die echter niet op volledigheid kunnen bogen, en voorts van het necrologium der Utrechtsche kartuizers. Onder de obiit's, welke door het bestuur der Orde zijn rondgezonden, tel ik globaal de namen van 102 monniken, 2 clerici redditati, 15 conversen, 8 laici redditati en 36 donaten van de Geertruidenbergsche chartreuse. Vooral uit de 14de eeuw schijnen een aantal obiit's niet te zijn bewaard. Het Utrechtsche necrologium bevat de namen van ongeveer 94 monniken, 5 of 6 clerici redditati, 2 donaten en 2 prebendarii van Geertruidenberg. Men neme daarbij in aanmerking, dat de chartreuse bij Utrecht eerst in 1392 is gesticht en dat haar convent korten tijd later een associatio heeft aangegaan met het Hollandsche huis. De voor dien afgegeven obiit's zijn in het necrologium niet opgeteekend. Tusschen een en ander is derhalve wel overeenstemming.

Uit deze cijfers verkrijgt men eenige aanwijzing omtrent de gemiddelde sterkte van het convent in den loop der jaren. De andere bronnen laten ons daarover in het onzekere. Aannemende, dat de duur van het kloosterleven der conventualen gemiddeld ruim 33 jaren is geweest, blijkt, dat de communiteit doorgaans heeft bestaan uit 14 of 15 monniken, 1 of 2 conversen, 4 donaten en somtijds een clericus redditus, laicus redditus of prebendarius.

Boekerij en archief.

Naar een oude onderscheiding waren de oefeningen van den kartuizer als celbewoner vierderlei: gebed, lezing, meditatie

en arbeid. Het waren deze bezigheden, welke de Schotsche kartuizer Adam van Dryburgh reeds in de twaalfde eeuw met geestdrift op het oog had in zijn boekje *De quadrupartito exercitio cellæ* ¹⁾, Zij leidden tot een spiritualiteit, welke hooggestemd was en toch practisch ingesteld, en waarvan ook het Geertruidenbergsche convent goede vertegenwoordigers heeft geteld. Zij bewogen den bewoner van de kartuizercel ook tot het opus Pacis, het afschrijven van boeken, waarvoor Oswald de Corda ten dienste van zijn confraters in de 15de eeuw zulk een voortreffelijke handleiding schreef. Zij deden ook opbloeien een bescheiden doch veel verspreide litteratuur van geestelijke tractaten.

Ook onder de monniken van het Hollandsche huis hebben in den loop des tijds eenige verdienstelijke auteurs geleefd. Bepaaldelijk kunnen er slechts vijf met name worden genoemd, van wie alleen Adriaan de Kartuizer professus van het convent is geweest. De twee oudsten, die in dit opzicht naam hebben verworven, zijn Hendrik van Coesfeld († 1410 ²⁾ en zijn tijdgenoot Adriaan de Kartuizer († 1411 ²⁾. Niet minder bekend is Gerrit van Schiedam († 1442 ³⁾. Uit het begin der zestiende eeuw verdient de prior en latere bestuurder der geheele Orde Willem Bybau van Thielt vermelding ³⁾, alsmede Jan van Haarlem.

Zonder twijfel hebben de kartuizers van het Hollandsche huis, evenzeer als hun confraters in andere kloosters der Orde, groote zorg besteed aan hun librye ⁴⁾. Hoe de bibliotheken in de Middeleeuwsche kartuizerkloosters in eere zijn gehouden, kan men lezen in de belangwekkende studie van Paul Lehmann, getiteld *Bücherliebe und Bücherpflege bei den Karthäusern* ⁵⁾.

¹⁾ Van de vierderlei oefeningen van een celbewoner door „Prins Jezus Minstrel” in: *Studiën*, CXXIV, 1936, blz. 122—137.

²⁾ Zie hierna.

³⁾ Over deze prioren zie men eveneens hierna.

⁴⁾ Vgl. *Amsterdam*, 22—25.

⁵⁾ In: *Miscellanea Francesco Ehrle, Scritti di Storia e Paleografia*, vol. V (Roma 1924), blz. 364 e. v.

Welke zijn de lotgevallen geweest van de boekerij van het klooster tijdens de troebelen en het krijgsbedrijf in 1572 en volgende jaren? Op deze vraag moet ik het antwoord schuldig blijven. Ik heb daaromtrent geen enkele aanwijzing aangetroffen.

De groote watervloed van 1421 heeft — naar men kan gissen — de oudere bestanddeelen van de boekenverzameling der chartreuse zeer beschadigd, misschien zelfs ten deele onbruikbaar gemaakt.

Een vluchtig rondzien heeft mij op het spoor gebracht van slechts twee codices, welke voorheen aan de Geertruidenbergsche kartuizers hebben toebehoord. In de Koninklijke Bibliotheek van Kopenhagen wordt een bijbel uit de dertiende eeuw bewaard, afkomstig van hun convent ¹⁾. Albertus, monnik van het klooster had dit handschrift te Parijs laten koopen, waarschijnlijk in zijn noviciaatsjaar, en wel ten bate van D. Wilhelmus Franconis de Leyden, vermoedelijk de in 1400 fungeerende prior Willem van Leiden. De Vaticaansche bibliotheek bewaart een codex, welke in den catalogus ²⁾ is aangeduid als *Pseudo-Augustinus (exc. 4 n. 2), opuscula nonnulla et aliorum*. Hij werd in 1507 geschreven door Daniel Hildernis, monnik van het convent. Hildernis is 15 October 1509 gestorven ³⁾.

Tijdens het prioraat van Boudewijn van Amsterdam (1382—1394) hebben de kartuizers buiten Geertruidenberg aan de in 1392 gestichte chartreuse bij Amsterdam een grooten bijbel in vier deelen geschonken alsook een collectarium om in de kerk te gebruiken ⁴⁾. Ook aan hun Utrechtsche medebroeders hebben zij — blijkens het liber benefactorum van

¹⁾ Thott. cod. 2 in 4°, folia 477, perkament, *Biblia Sacra*. Prof. Dr. W. Lampen O. F. M. te Nijmegen was zoo vriendelijk mijn aandacht hierop te vestigen.

²⁾ Bibliotheca Vaticana, codex Regin. lat. 82. Op het einde staat: „Finita manu fratris Danielis Hildernis vicarii domus huius, Anno 1507, In mayo.” Afmetingen, mm. 142 × 103, ff II, 144; aantal regels 22—26.

³⁾ BMHG, IX, 326; c. 1510.

⁴⁾ *Amsterdam*, 36.

Nieuwlicht¹⁾ — eenige boeken geschonken.

Men kan er zeker van zijn, dat de stille kartuizercellen van het Hollandsche huis oudtijds werkplaatsen zijn geweest, waar met groote vlijt en liefde de kunst van het afschrijven, rubriceren, verluchten en binden van boeken is beoefend²⁾. Van hun bindkunst geven de twee Antwerpsche cartularia een indruk. Behalve de reeds genoemde Daniel Hildernis weet ik slechts een afschrijver onder de monniken met name te noemen, n.l. Willem Claesz. van Amsterdam, van wiens hand een tweetal codices in de Utrechtsche Universiteitsbibliotheek berusten. Een van deze handschriften heeft hij in 1472 voltooid. Hij was aanvankelijk regulier kanunnik te Utrecht en is eerst later kartuizer geworden³⁾.

Wat is er van het archief der Geertruidenbergsche kartuizers geworden?

Tijdens de troebelen in de jaren zeventig der 16de eeuw is een gedeelte verloren gegaan. Een ander gedeelte, op de geconfisceerde goederen betrekking hebbende, is door de Staten van Holland bewaard. Verder zijn een aantal bescheiden door de uitgeweken conventualen medegevoerd naar andere huizen der Orde. Het oudste archief van het klooster had ongetwijfeld reeds groote schade geleden door den Sint-Elisabethsvloed van 1421.

De resten van het archief van het Hollandsche huis be-

¹⁾ „Item fratres nostri sancte domus Montis Sancte Ghertrudis. Isti deerrunt nobis unum calicem deauratum. Item unum satis bonum ornamentum cum aliquibus mappis consecratis et quibusdam corporalibus. Item aliquos libros”. (*Kronyk van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht*, 13e jaarg., 1857. 3e serie, 3e deel, blz. 133).

²⁾ Vgl. omtrent andere kloosters der Orde: Dr. Kl. Löffler, *Kölnische Bibliotheksgeschichte in Umriss* (Köln 1923), 6–8, 24, 30, 67–73; *Monnikhuizen*, 2–9; *Nieuwlicht*, 302–307; *Zierikzee*, 166–176; L. Verschueren O. F. M., *De bibliotheekcatalogoog der Kartuize S. Sophia te Vught* (in: *Historisch Tijdschrift*, 1935, blz. 372–402, en 1936, blz. 7–58; H. Schreiber, *Die Bibliothek der ehemaligen Mainzer Kartause, Die Handschriften und ihre Geschichte* (Leipzig 1927); L. Verschueren O. F. M., *De bibliotheek der Kartuizers van Roermond* (Tilburg 1941).

³⁾ *Catalogus codicum manu scriptorum bibliothecae universitatis Rheno-Trajectinae*, I, blz. 66–67, n°. 205, blz. 73, n°. 225, blz. 86–87, n°. 264. II, blz. 35, n°. 264; K. O. Meinsma, *Middeleeuwsche Bibliotheken*, blz. 152, noot.

vinden zich thans in het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage, in het Staatsarchief te Antwerpen en in het archief van het Aartsbisdom Mechelen¹⁾.

In *Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven*, L, Eerste deel (1927), blz. 377–408 vindt men een bewerkte beschrijving van de in het Algemeen Rijksarchief bewaarde verzameling van de hand van Mej. Mr. C. H. C. Breesnee. Nadat bij resolutie der Staten van Holland van 27 Juni 1582 was bepaald, dat de goederen van het klooster tot de domeinen van Holland zouden behooren, zijn een aantal archiefstukken, na de verovering van Geertruidenberg in 1593, overgebracht naar de Rekenkamer van Holland. Van deze stukken is in 1594 een inventaris opgemaakt, die thans nog in het archief der Rekenkamer te vinden is. Hetgeen thans nog aanwezig is, blijkt met genoemden inventaris overeen te stemmen, met uitzondering van een register van ontvangsten en uitgaven van den procurator uit het jaar 1553, dat niet meer wordt aangetroffen.

Aanvankelijk zijn de goederen van de kloosters binnen en buiten Geertruidenberg na de verovering der stad in 1573 gekomen aan den Prins van Oranje als heer. Bij de reeds vermelde resolutie van 1582 echter hebben de Staten van Holland deze goederen teruggenomen als behorende tot hun domeinen. Bij de toen plaats gehad hebbende overdracht der bescheiden zijn evenwel eenige stukken blijven berusten in het archief der Nassausche domeinen²⁾.

Zeer belangrijke bescheiden van de chartreuse zijn door het convent medegenomen, toen het na zijn verdrijving allengs een toevlucht vond in het klooster te Lier. Van daar uit is in 1625 met eenige monniken en broeders van Sint-Sophia bij Den Bosch een nieuw huis gesticht in de Sint-Rochusstraat

¹⁾ Zie daarover uitvoeriger mijn bijdrage *De Archieven van het voormalige kartuizerklooster bij Geertruidenberg in Taxandria*, jaarg. 1940, blz. 1–17.

²⁾ Algemeen Rijksarchief, Het archief van den Nassauschen Domeinraad, Het archief van den Raad en Rekenkamer te Breda tot 1581 (geschreven inventaris), blz. 99 e. v. N°. 624 vermeldt een Tabulatuurboek (c. 1550).

binnen Antwerpen. Bij die gelegenheid zijn de voorbedoelde archiefstukken derwaarts overgebracht. De prior van de Antwerpsche kartuizers is in 1636 door de Grande Chartreuse belast met de administratie van de goederen der verwoeste huizen. Nadat echter het Antwerpsche klooster evenals dat te Lier in de jaren negentig der achttiende eeuw was opgeheven, zijn hun archieven naar alle zijden verspreid. Wat daarvan eerst in het provinciaal archief ¹⁾ en later in het Staatsarchief te Antwerpen is terecht gekomen, is betrekkelijk weinig. Van het archief van het Hollandsche huis bezit deze bewaarplaats echter in de eerste plaats twee lijvige cartularia, een uit de 15de eeuw en een van 1518. Een uitvoerige beschrijving van deze codices vindt men in *Taxandria*, 1940, blz. 7—11.

Het oudste cartularium bevat in afschrift 598 oorkonden, loopende van daags vóór S. Mathias 1315 tot 28 November 1454, alsmede de korte inhoud van een tamelijk groot aantal andere akten. Het is geschreven met verschillende handen in de 15e eeuw, doch grotendeels tusschen 1425 en 1450. Wellicht was een ouder cartularium in den Sint-Elisabethsvloed van 1421 beschadigd of onbruikbaar geworden.

Het cartularium van 1518 bevat in totaal niet minder dan 1243 documenten. Verder berusten in het Staatsarchief te Antwerpen nog een drietal registers uit de 16e eeuw van de Geertruidenbergsche kartuizers, o.a. een rekeningenboek 1533—1560.

Ook in het archief van het Aartsbisdom van Mechelen worden een aantal bescheiden, afkomstig van het Hollandsche huis, bewaard. Zij zijn echter niet geordend en maken deel uit van in vier groote doozen geborgen, meerendeels origineele stukken van de kartuizerkloosters van Geertruidenberg, Vught, Lier, Zeelhem, Arnhem, enz.

De gelegenheid heeft mij ontbroken om de te 's-Gravenhage, Antwerpen en Mechelen bewaarde archiefstukken

¹⁾ H. Jacobs, *Inventaris der Archieven van het Provinciaal Bestuur van Antwerpen*, I (Oude Archieven), Antwerpen 1890, blz. 9 e. v.

anders dan zeer vluchtig in te zien. Zij betreffen trouwens voornamelijk het stoffelijk beheer, hetwelk niet het onderwerp van mijn nasporing is geweest. ¹⁾

Een drietal codices, welke als bronnen voor de geschiedenis van het klooster zeer belangrijk zouden zijn, zijn — voorzover bekend — niet meer bewaard. Met name ontbreekt het *anniversarium* of *kalendarium*, dat in het midden der 17e eeuw nog door Jacob van Oudenhoven is geraadpleegd. ²⁾ Vele bijzonderheden over de bewoners van het huis en hun relaties en over de lotgevallen van het convent zou men daaruit hebben kunnen vernemen. Naar dit thans verloren *anniversarium* verwijst ook het *necrologium* van het Utrechtsche kartuizerklooster, waar dit de rampspoed van het Hollandsche huis door den Sint-Elisabethsvloed van 1421 memoereert (BMHG, IX, 215).

Dit register was bestemd voor godsdienstig gebruik. Het bevatte van dag tot dag de namen der gestorven leden van het convent, alsmede van vele in andere kloosters overleden kartuizers — vooral indien die huizen door een associatio waren verbonden met de Geertruidenbergsche chartreuse — en voorts van de weldoeners van het huis en van de voornaamste benefactores van de Orde in het algemeen.

Hoezeer het gemis van dit boek te betreuren is, bewijzen de nog bewaarde *anniversaria* van de voormalige kartuizerkloosters te Lier ³⁾, Utrecht ⁴⁾, Scheut ⁵⁾, Luik ⁶⁾, enz.

Ook wordt sterk gevoeld het gemis van het *liber benefactorum* of weldoenersboek van het Hollandsche huis, zoo-

¹⁾ De tekst der stichtingsbrieven, voorkomende in het oudste cartularium, is medegeleed in *Taxandria*, 1940, blz. 11—17.

²⁾ J. van Oudenhoven, *Beschrijvinge van Zuyt-Hollandt* (Dordrecht 1654) blz. 615.

³⁾ Hs Staatsarchief Antwerpen.

⁴⁾ *Het necrologium van het karthuizerklooster Nieuwlicht of Bloemendaal buiten Utrecht*, medegeleed door Mr. L. van Hasselt in BMHG, IX (1886), blz. 126—392.

⁵⁾ Hofbibliotheek Weenen, codex 7992 (15de eeuw); Heraldisch Archief van het Ministerie van Buitenlandsche zaken te Brussel, hs 245; Staatsarchief Brussel, no. 3442 (nieuw no. 891).

⁶⁾ Staatsarchief Luik, fonds kartuizers.

als de voormalige kartuizerconventen dat plachten aan te leggen en bij te houden. Indien dit boek ons ter beschikking stond, zou daaruit veel wetenswaardigs kunnen worden geput aangaande de personen der stichters, weldoeners en begunstigers, over hetgeen zij hebben geschonken hetzij ten behoeve van den kloosterbouw, hetzij voor de inrichting of versiering (vensters, altaren, boeken, voorwerpen van kerkelijk gebruik e.d.), hetzij aan land of rentegevend goed. Ook de ingetreden kloosterlingen met wat zij bij hun professie hadden medegebracht, werden daarin opgeteekend. Zulk een weldoenersboek is van een aantal andere huizen wel bewaard, zooals van die te Amsterdam ¹⁾, Utrecht ²⁾, Bazel ³⁾, en Keulen ⁴⁾.

Gaarne zouden wij ook hebben beschikt over het *liber sepulorum*, de lijst van conventualen en wereldlijke personen, die in de kloosterkerk, het groote pand, het kleine pand of elders in de chartreuse hun laatste rustplaats hebben gevonden. De graflijsten van de Utrechtsche kartuizers, welke in het Rijksarchief te Utrecht berusten, geven een indruk van den omvang, waarin ook extranei een grafstede vonden in onze kartuizerkloosters. ⁵⁾

Vermelding verdienen echter een tweetal kaarten betrekking hebbende op de chartreuse buiten Geertruidenberg.

In het Algemeen Staatsarchief te Brussel ⁶⁾ berust een nauwkeurige situatiekaart van het klooster en haar omgeving in vogelperspectief. Zij laat in het Noorden nog de stad zien en in het Zuiden de oude Donge. De kaart is vervaardigd omstreeks 1570. Belangrijk is de duidelijke afbeelding der kloostergebouwen, de eenige, welke is bewaard. Ook de ligging van de kloosterhoeve Tzandoel en het beloop van

¹⁾ Stadsarchief Amsterdam, archief Burgerweeshuis, no. 566. Vgl. *Amsterdam*, blz. 4—8, 16.

²⁾ Gepubliceerd in *Kronijk van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht* (1857), blz. 129—146.

³⁾ Universiteitsbibliotheek Bazel.

⁴⁾ Dr. Ch. Schneider, t. a. p., blz. IX.

⁵⁾ BMHG, IX, blz. 353—389; *Het Gildeboek*, XXIII (1940), blz. 41.

⁶⁾ No. 3063. Het Rijksarchief te 's Hertogenbosch bezit hiervan een copie.

de kloostervaart naar het Broek zijn aangegeven. De kaart draagt in den linkerbovenhoek het opschrift: „Exhibée l'unziesme de Septembre XV^cLXXI par le prieur des chartreux messe Erasme de Roosendael de Vroom” met de onderteekening „Schoonhove”. Blijkens het jaartal bij de windroos werd de kaart in 1569 gemaakt.

In het Rijksarchief te 's Hertogenbosch bewaart men een op perkament geteekende groote kaart van de kloostergoederen. Het opschrift luidt: „Copie van de kaerte van 't klooster der Chartroysen onder Raemsdonck buijten Geertruydenbergh met der selver Landen en voornamelijk de Loop van de oude Donga en verdere Limijten, getrocken uyt een oude kaerte berustende onder d'Erfgenamen van d'Heer Staapaers, laetste gewesene Rentmeester van 't voors. Klooster en deze bevonden daer mede te accorderen ten oirconde dese geteekend den 20 December 1675 (?) als geswore Lantmeter Abel de Vries. Op den linkerbovenkant staat het opschrift „Fecit D. Erasmus Roe . . . . (onleesbaar) pro instructione et informatione receptoris prior monisterij”. Op den achterkant van deze kaart staat: „Ick ondergetijckende broeder Petrus Wouwermans tegenwoordige prior der Chatuysers binnen Antwerpen verclaren dese carte figuratif gecollationeert te hebben tegens de prinsepale carte van het clooster der Chatuysers voor hem geweest hebbende tot Raemsdonck met de lande daer toe behoort hebbende en de loop van de oude Donge aldaer als mede gelijke carte waer nae dese is gecollationeert en bevinde dese met onse en voors. te ackerderen ten oirconde der waarheijdt dese ondertijckent in onsen convente den 27 April 1726” ¹⁾

Deze kaart geeft schetsmatig een indruk van de juiste lig-

¹⁾ Jaartal onduidelijk. Paulus Wouwerman, zoon van den bekenden Haarlemschen schilder Philips Wouwerman, is in 1766 op 98-jarigen leeftijd als kartuizer te Antwerpen overleden. (NNBW, VIII, 1308; Chr. Kramm, *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche Kunstschilders, Beeldhouwers, Graveurs en Bouwmeesters*, Aanhangel, Amsterdam 1864, blz. 166—167). Aanvankelijk had hij te Antwerpen zijns vaders beroep beoefend. In de op de kaart gestelde verklaring noemt hij zich Petrus.

ging van het klooster. Achter iederen naam van een perceel staat een cijfer met een letter, welke waarschijnlijk corresponderen met het cartularium of de eigendomsbewijzen in het kloosterarchief. Op deze kaart komt een betrouwbare teekening van de kloosterkerk met haar bijgebouwen, zooals die omstreeks 1561, toen Erasmus Vroom als procurator fungeerde, was vernieuwd of nieuw opgebouwd ¹⁾.

Uit beide kaarten verkrijgt men een indruk van het uiterlijk aanzien der chartreuse en van den toenmaligen topografischen toestand der omgeving.

Noordwestelijk van het klooster lag in het buitendijksch land de hoeve te Sandoel, welke aan de kartuizers toebehoorde. De kloostervaart, die nabij de hoeve in verbinding stond met „De Heyninge” (het Zuidergat), liep langs de kloostergebouwen zuidwaarts naar het Broek. Zij had daar gemeenschap met een vaarwater, op een der kaarten genoemd: kanaal via Raamsdonksgat naar 's Gravemoer. Dit is de tegenwoordige bedding van de Donge ter plaatse, die destijds meer zuidwaarts stroomde. Langs deze waterwegen kregen de kartuizers de turf aangevoerd uit hun moerterreinen en stond het huis in verbinding met de groote vaarwegen en met de vischrijke plassen in de buurt. Te land leidde de weg (de dijk) langs de hoeve te Sandoel naar het veer, waar de passage van het verkeer tusschen Holland en Brabant levendig was.

Wat het zeer bijzondere karakter van een chartreuse in bouwplan en wijze van bewoning aangaat, moge ik volstaan met een verwijzing naar mijn geïllustreerde bijdrage in *Het Gildeboek* ²⁾, getiteld *De voormalige kartuizerkloosters hier te lande. Hun bouw en inrichting*. Ter orienteering kan men voorts over het leven der kartuizers raadplegen: B. du

¹⁾ De stad Amsterdam schonk in 1562 aan genoemden procurator een som van 102 guldens om daarmede te betalen „een nyeuw glas by deser stede den voorsz. convente geschoncken in haer nyeuwe kerck”. (*Oud-Holland*, XXIII, blz. 238).

²⁾ XXIIIe Jaargang (1940), blz. 33—44, waar men ook fragmenten van voorbedoelde kaarten vindt gereproduceerd. Omtrent de bouwgeschiedenis van het oude klooster is helaas zoo goed als niets bekend.

Moustier, *Uit Koor en Kluis* ('s Gravenhage 1937), met fotografische afbeeldingen. Men vindt daarin ook in zeer algemeene trekken een en ander medegedeeld over de geschiedenis van de Orde en van de voormalige kloosters in de Nederlanden.

Nabij de plaats, waar het Hollandsche huis oudtijds heeft gestaan, vindt men nog een paar overblijfselen van den bouw, bestaande uit een tweetal grafsteenen. De steen, welke voor de deur van het boerderijtje aldaar als stoep is gelegd, draagt het inschrift: „Hier leit begraven Jannyken van Mwlwyck Bartouts... on starf int jair LVIII ende joffrou Barbara van....” (rest uitgesleten) ¹⁾. Een andere grafsteen ligt in het naburige weiland. Voorts staat ter plaatse in het land nog een beeld van Sint Bruno op een bepleisterd voetstuk van metselwerk. Dit beeld is evenwel geen overblijfsel van het kartuizerklooster, doch dagteekent van na het tijdstip der verwoesting van de gebouwen. Vermoedelijk is het daar geplaatst door den eigenaar van het buiten „Chartroise”, dat er in lateren tijd heeft gelegen.

Een enkele maal wordt vermeld, dat de kartuizers van het Hollandsche huis bij een of andere gelegenheid schenkingen hebben gedaan ten bate van een kerk of ander klooster. Zoo hebben zij omstreeks de jaren zeventig der 15de eeuw een der 43 fraaie glazen in het groote pand van den nieuwbouw hunner confraters in Scheut bekostigd ²⁾. Blijkens een akte van 15 November 1530 heeft het convent voor de kerk van Kedichem een raam geschonken achter het hoogaltaar, in ruil waarvoor het een schuld kreeg kwijtgescholden ³⁾.

Bijzondere aandacht verdient ten slotte het ongelijke perceel weiland tegenover de boerderij aan gene zijde van den tegenwoordigen weg ter plaatse, waar de westelijke helft der

¹⁾ Volgens welwillende mededeeling van Dom R. Allard O. S. B. te Oosterhout, die mij voorts menige belangrijke aanwijzing en een aantal aantekeningen voor deze studie heeft willen verstrekken.

²⁾ Alph. Wauters, *Histoire des environs de Bruxelles* (Bruxelles 1865), I, 36—44.

³⁾ *Archief H. H.*, blz. 339.

kloostergebouwen heeft gestaan. In den bodem bevinden zich daar nog vele fundamenten. Bij de belegering van Geertruidenberg in 1593 was echter op diezelfde plaats na de slooping van het klooster een schans gebouwd. Het is derhalve de vraag in hoeverre deze muurresten overblijfselen zijn van het klooster of van dit militaire werk, hetgeen door onderzoek vermoedelijk gemakkelijk zou kunnen worden vastgesteld.

De chartae van het generaal kapittel.

De *chartae capituli generalis* van de Grande Chartreuse leveren echter belangrijke bouwstoffen op voor de geschiedenis van het Geertruidenbergsche convent. De patres capitulares vergaderden jaarlijks kort na Paschen. De chartae nu werden daarna naast de akten van algemeene strekking, inhoudende de overlijdensberichten en de nieuwe of hernieuwde ordonnanties inzake de observantie, door bemiddeling van de visitatoren en andere prioren der provincie, die het generaal kapittel hadden bezocht, bij hun terugkeer van de Grande Chartreuse aan de verschillende kloosters bezorgd. Zij bevatten vaak ook bijzondere bevelen of aanwijzingen voor een of ander convent met betrekking tot speciale gevallen of betreffende het bestuur. Hieruit verkrijgt men een aantal, dikwijls kleine gegevens, welke in verband met en niet zelden ook bij gebreke van andere berichten van beteekenis zijn. Opmerking verdient evenwel, dat deze vergadering slechts dan bepaalde bevelen of aanwijzingen voor een klooster had te geven, wanneer iets bijzonders was te beslissen of op te merken. Uit het stilzwijgen van de chartae in eenig jaar kan daarom de gevolgtrekking worden gemaakt, dat geen aanleiding bestond tot ingrijpen, vermanen of beschikken.

Echter moet in aanmerking worden genomen, dat de chartae niet volledig zijn bewaard. Tengevolge van de revolutie op het einde der 18de eeuw is de oude verzameling der *Chartae Capituli Generalis* van het moederklooster bij Grenoble verloren gegaan, met uitzondering van vier deelen, betreffende

de jaren 1438—1474 en 1516—1535, welke in de Nationale Bibliotheek te Parijs berusten. Voorts bezit de Certosa di Lucca een gehavend en niet compleet deel van de jaren 1569—1570. Een eveneens zeer geschonden deel van 1504—1515 bevindt zich in St. Hugh's Charterhouse te Partridge Green (Engeland). Een codex van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel houdt de chartae in van de jaren 1416—1426 en 1428—1442¹⁾. Kleinere fragmenten treft men verspreid aan in de verschillende archieven en handschriftenverzamelingen²⁾. Ten slotte worden in Engeland nog bewaard een collectie chartae van het Londensche charterhouse uit de jaren 1411—1503 (Bodleian Rowlinson manuscript D 318) en een collectie chartae uit dezelfde periode, welke — te oordeelen naar de obiit's — afkomstig is van een chartreuse in Duitschland of de Nederlanden (ms. 413: Archbishop's Library at Lambeth Place).³⁾

Bloeitijd.

Zooals ook ten aanzien van andere kartuizerkloosters in de Nederlanden kon worden vastgesteld⁴⁾, waren de veertiende en vijftiende eeuwen het tijdvak, waarin het Hollandsche huis zijn grootsten in- en uitwendigen bloei heeft beleefd. Het is bekend, dat de kartuizers hun observantie in al haar strengheid hebben weten te handhaven, ook in tijden, waarin in vele kloosters van andere Orden vaak ernstige verslapping van de tucht was ingeslopen. Tot handhaving van den goeden geest werkten drie natuurlijke middelen krachtig mede: de

¹⁾ Hs. II—1959. Zie de aanteekeningen van E. Lamalle S. J. (Lamalle, p. XLI).

²⁾ Wijlen Dom Palémon Bastin te Galluzzo bij Florence had zich in den loop van vele jaren de moeite gegeven, de nog bewaarde chartae op te sporen en daarvan afschrift te nemen. Deze afschriften zijn mij destijds door hem welwillend ter bestudeering afgestaan. Sedert zijn overlijden berusten zij in de archieven der Orde te Lucca.

³⁾ E. M. Thompson, o. c., pp. 280—281.

⁴⁾ Lamalle, XXIV; *Nieuwlicht*, 302 e. v.; *Monnikhuizen*, 9—11; *Zierikzee* 170—174; *Amsterdam*, 31—59, 83; *Publications de la Société historique et archéologique dans le Limbourg*, LXXVI (1940), blz. 4.

eenzaamheid, het stilzwijgen en de visitatie ¹⁾). Gangbaar was het gezegde: *Cartusia numquam reformata, quia numquam deformata*. Reeds Ruysbroeck had op dit verschijnsel gewezen in zijn *Boec vanden Geestelicken Tabernacule* ²⁾).

Het aandeel van de kartuizers in het geestelijk leven in onze lage landen van de veertiende tot de zestiende eeuw worde niet voorbijgezien. De chartreuse heeft in dit opzicht verdiensten, welke nog onvoldoende zijn onderzocht en afgemeten. Lamalle kenschetst dezen invloed, waar hij schrijft: „Au dedans, c'est une incontestable ferveur; au dehors, l'influence des solitaires reste sans doute discrète et assez effacée, de par le caractère spécial de leur vocation, mais on l'entrevoit pénétrante et active.”

Nadat de oude Orden, de Benedictijnen, de Cisterciensers en de Norbertijnen, in de Nederlanden het hoogtepunt van haar bloei hadden beleefd in de twaalfde eeuw en vervolgens de bedelorden meer de aandacht hebben gehad, kan men zeggen, dat de veertiende en vijftiende eeuwen de opkomst en de belangstelling onder meer voor de kartuizerkloosters in sterke mate hebben doen zien.

Ook van de zijde der landsheeren werden zij opvallend begunstigd. Zij genoten steeds de bescherming van de Nederlandsche graven. Van de Bourgondische vorsten hebben de zonen van Sint Bruno opmerkelijk vele blijken van genegenheid ontvangen. Menige chartreuse in de Nederlanden en daarbuiten heeft in den loop der 15de eeuw en het begin der 16de eeuw bijzondere gunstbewijzen van den kant dezer hertogen en hun gemalinnen genoten. Sinds den aanvang der regeering van Philips den Goeden zullen ongetwijfeld ook de kartuizers van Geertuidenberg daarin hebben gedeeld.

¹⁾ „Per tria so, si, vi, Carthusia permanet in vi”. Vgl. *Basler Chroniken herausgegeben von der Historischen Gesellschaft in Basel*, I (Leipzig 1872), 233 e. v.

²⁾ „Siet, aldus moechdi merken, dat alle ordenen ende religien ghedaelt sijn van haer beghinne ende sijn ghelijc die werlt worden, sonder diegheen die niet uut en gaen, als die Sartrouisen . . . .”

³⁾ Lamalle, XXIV.

Bepaalde aanwijzingen daaromtrent heb ik ten aanzien van hun convent echter niet ontmoet.

In de samenstelling van het convent bemerkt men, dat ook uit hogere kringen velen zich hebben aangetrokken gevoeld tot den harden regel van Sint Bruno, een verschijnsel, dat ook in de andere huizen der Orde viel waar te nemen. Reeds Dionysius de Kartuizer merkte dit in een zijner geschriften op ¹⁾). Onder de bewoners van het Hollandsche huis vond men Willem en Thomas Naghel, de gebroeders Heyman en Philips Booth ²⁾), Phillips van Bueren, Dirk van Treslong, Tydeman Graeuwert, Jan van Bouckhorst, Willem Bybau en vele anderen uit bekende geslachten.

Betrekkingen met andere huizen der Orde.

De kartuizers van Geertruidenberg hadden achtereenvolgens met enkele kloosters een confoederatio of associatio, een bijzondere gebedsgemeenschap, gesloten. Wat een dergelijke wederkeerige overeenkomst placht in te houden, kan men in de bijvoegsels van het necrologium der Utrechtsche chartreuse lezen ³⁾). De tekst der associatio, welke het convent met Nieuwlicht had gesloten, vindt men daar medegedeeld. 22 Februari 1379 hadden de kartuizers van het Hollandsche huis reeds zulk een gebedsassociatie aangegaan met hun confraters van het Kiel bij Antwerpen ⁴⁾).

In het Rijksarchief te Haarlem bevindt zich in de Clerezij-

¹⁾ *Dionysii Cartusiani Opera omnia*, XXXIX. 412, XLI, 552, 576.

²⁾ J. van Oudenhoven, *Beschrijvinge van Zuyt-Hollandt* (Dordrecht 1654), blz. 615, en S. van Leeuwen, *Batavia Illustrata*, I, blz. 876 en 1124. Hun namen vindt men evenwel niet in de overlijdensberichten van de Grande Chartreuse. Wel worden zij genoemd in het necrologium van de Utrechtsche kartuizers, (BMHG, IX, 2 76) in verband met het overlijden van hun zuster Mechtildis, domicella de Blohoven. Van Oudenhoven noemt als hun vader Aernt Booth van Barendrecht, Van Leeuwen echter: Jan Booth van Barendrecht.

³⁾ BMHG, IX, 189.

⁴⁾ Staatsarchief Antwerpen, kartuizers van Lier, obituarium, fol. 124: „Associatio quam habet domus beatae Catharinae iuxta Antverpiam cum domo Hollandie prope Montem Sancte Gertrudis”. Vgl. F. Prims, *Geschiedenis van Antwerpen*, V, 3e boek (Antwerpen 1935), blz. 90.

papieren een charter van 1514, waarbij het generaal kapittel der kartuizers Pater, Mater en conventualen van het Clarissenklooster te Amsterdam ter belooning van gunstbewijzen aan de chartreuse bij Geertruidenberg deelachtig maakt aan alle goede werken der geheele kartuizerorde.

Het is mij opgevallen, dat nergens melding wordt gemaakt van de medewerking van het Geertruidenbergsche convent bij de stichting van nieuwe nederzettingen der Orde. Zulks te meer omdat het Hollandsche huis een der oudste kloosters in de Nederlanden was. Veelal toch vindt men vermeld, uit welk klooster de initiatores kwamen om den grondslag te leggen van een op te richten convent. De chartreuse buiten Geertruidenberg heb ik daarbij nimmer ontmoet. Zekerheid, dat zij niet bij herhaling toch de leiding heeft gehad bij de voorbereiding van nieuwe huizen, is in dit gemis aan bepaalde aanwijzingen echter niet gelegen.

Wel zijn in den loop des tijds menigmaal monniken van het klooster belast geweest met de leiding van andere huizen.

Tydeman Graeuwert is prior geweest te Luik (1378), Geeraardsbergen ($\pm$ 1382— $\pm$ 1390), Brugge (1390—1391) en Utrecht (1392—1398). Adriaan de Kartuizer is eveneens prior te Luik (1403— $\pm$ 1409) geweest. Hendrik van Orsoy was bestuurder van het Luiksche klooster van 1472 tot 1482. Hendrik van Haarlem is gedurende een zestal jaren (1484— $\pm$ 1490) belast geweest met de leiding van het Amsterdamsche convent. Adriaen van den Cruyce heeft 1499—1513 gefungeerd als vicarius van de kartuizerzusters te Brugge en vervolgens als prior van Zonneberg bij Kampen (1513—1517). Van 1598 tot 1604 zag men Antonie van Loo werkzaam als bestuurder van de Bossche kartuizers. Ten slotte heeft Cornelis Jansonius van Schoonhoven gedurende een tijdvak van veertig jaren als vicarius de geestelijke leiding gehad van de Brugsche monialen (1583—1623).

Dat de Geertruidenbergsche prioren in de 14de eeuw het ambt van visitator of convisitator hebben bekleed, is niet waarschijnlijk. Het Hollandsche huis was toch het meest noor-

delijk gelegen klooster van de Duitsche provincie en na 1355 van de provincia Allemannie Inferioris. Wegens de groote uitgestrektheid van het ressort zou zulks vermoedelijk te groote praktische bezwaren hebben medegebracht.

Wel heeft Boudewijn van Amsterdam tijdens zijn tweede prioraat (1382—1394) te zamen met den prior van Monnikhuizen in 1388 en volgende jaren van het Urbanistische generaal kapittel bij herhaling speciale visitatie-opdrachten ontvangen ten aanzien van de conventen der Picardische provincie, welke trouw waren gebleven aan den Paus van Rome ¹⁾.

In het begin der 15de eeuw, vóór het einde van het schisma in de Orde, is Hendrik van Coesfeld gedurende eenige jaren als visitator in de Rijnprovincie werkzaam geweest tijdens zijn prioraat te Geertruidenberg, alsmede met bijzondere missie in Engeland en het overige Duitschland. In zijn sterfjaar, 1410, was hij eerste visitator van de Picardische provincie. Sindsdien waren het meestal de prioren van Antwerpen, Geeraardsbergen, Gent of Edingen, die als visitatoren in de Noord-Picardische provincie fungeerden. Wellicht hield dit verband met de meer centrale ligging dier huizen ²⁾.

In de 16de eeuw was Bybau gedurende zijn bestuur te Geertruidenberg eerst convisitator (1511—1513) en daarna visitator (1513—1521). Na hem is Dirk Moyen nog als prior van het Hollandsche huis convisitator geweest. (1555—1564).

Met het bovenstaande heb ik getracht een overzicht te geven van de bouwstoffen, welke voor de geschiedenis van het Geertruidenbergsche kartuizerklooster van beteekenis zijn. Thans volgen de biografische bijzonderheden, welke omtrent de prioren, die achtereenvolgens in den loop des tijds dit huis hebben bestuurd, konden worden verzameld. Daarbij is tevens medegedeeld hetgeen uit de perioden van hun bestuur met

¹⁾ Vgl. verderop hetgeen op deze periode betrekking heeft.

²⁾ Zie de series visitatorum bij Raissius, pp. 141—148 en appendix.

betrekking tot het convent en zijn lotgevallen vermeldenswaard scheen.

Zooals reeds is verklaard, heeft de gelegenheid mij ontbroken om anders dan zeer vluchtig de in Den Haag, Antwerpen en Mechelen bewaarde archieven te raadplegen. Ik vlei mij evenwel met de hoop, dat de voorloopige beschrijving, welke hier geboden wordt, voor anderen een grondig onderzoek van deze belangrijke bronnen en een volledige bewerking van de geschiedenis van het Hollandsche huis zal vergemakkelijken. Wat met het beheer der goederen en inkomsten en uitgaven van de chartreuse samenhangt, heb ik nagenoeg verwaarloosd. Hoezeer ook deze kant van de kloostergeschiedenis belangstelling verdient, het onderwerp van mijn studie is meer bepaaldelijk het convent zelf geweest.

Ook van een aantal andere kartuizerkloosters welke de Orde in de Nederlanden heeft gehad, zijn allengs soortgelijke beschrijvingen ontstaan ¹⁾. Zij dragen een voorloopig karakter en banen den weg voor latere historischebeoefenaars, die dieper zouden willen delven of synthetisch te werk zouden willen gaan. Te meer omdat zij elkander aanvullen en een onderzoek betreffende een bepaald convent steeds weder nieuwe gegevens over andere kloosters en hun bewoners aan het licht brengt.

De bestuurders en de lotgevallen van het convent.

Symon (1335—13..).

Geertruidenberg was gelegen in het gebied der toenmalige „provincia Alemaniae”, welke in 1335 door de Grande Chartreuse was gevormd door afscheiding van de huizen in

¹⁾ Behalve de beschrijvingen, vermeld aan het slot van deze bijdrage, moge nog verwezen worden naar mijn studies *De Kartuziers buiten s' Hertogenbosch* in *Bosche Bijdragen*, XVI, 2—123, *Het Roermondsche Kartuizerconvent in de zestiende eeuw* in *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg*, LXXVI, 3—33, en *Bijdrage tot de geschiedenis van het voormalige kartuizerklooster buiten Delft* in *Haarlemsche Bijdragen*, XLIX, 321—367, alsmede naar L. Verschueren O. F. M., *De Bibliotheek der Kartuziers van Roermond*, 112 blz. (Tilburg 1941).

Duitschland van de Lombardische provincie, waartoe zij tot dan toe hadden behoord ¹⁾).

Toen omstreeks dien tijd de plannen tot stichting van een nieuwe nederzetting bij Geertruidenberg rijpten, heeft de Orde D. Symon met enkele monniken en broeders derwaarts gezonden als initiatores. Uit welke kloosters zij waren afgegaan, wordt niet medegedeeld. Waarschijnlijk zijn zij uit toen reeds in het tegenwoordige België bestaande kloosters gekomen.

De eigenlijke stichtingsbrief is gedagteekend 6 Februari 1336 ²⁾. Daarbij verklaarde Willem van Duivenvoorde heer van Oosterhout, voor de fundatie beschikbaar te stellen „alle die woninghe ende eygenscap gheheelijc, die was Ghe-raerts van Wyeldrechts, ghelegghen bi der stede van Sinte Geerdenberghe in een stede gheheten Namer ende XLVIII merghen lants, luttel meer of myn, ghelegen omtrent die voerseide woninghe”. Verder schonk hij „een stuc lants gheheten die Brant also alst ghelegghen is tusschen Sinte Geerdenberghe ende die rytte”. Bovendien „twee mergen lants, luttel meer of luttel myn, gelegen bi den voers. stede die Namer” en voorts een jaarlijksche rente van 200 pond. De fundatie werd in dezelfde akte bevestigd en bezegeld door Duivenvoorde's halfbroeder Jan van Polanen.

Met Willem van Duivenvoorde als stichter en beschermheer konden de kartuziers in stoffelijk opzicht veilig in zee gaan ³⁾. Diens fortuin toch gold als een der grootste van zijn tijd. De geheele streek tusschen den Bosch en Moerdijk tot aan de huidige Belgische grens behoorde hem toe. Bovendien bezat hij belangrijke leengoederen in België, alsook in Zeeland, Utrecht en Holland.

¹⁾ Le Couteulx, V, 365.

²⁾ Den tekst heb ik bereids medegedeeld in *Taxandria*, 1940, blz. 11—17.

³⁾ Uitvoerige bijzonderheden over Willem van Duivenvoorde vindt men in de belangrijke studie van Joseph Cuvelier, getiteld *Les origines de la fortune de la maison d' Orange-Nassau* (Académie Royal de Belgique, Classe des Lettres et des Sciences morales et politiques, *Mémoires*, 2me série, tome XVI, Bruxelles 1922). Voorts NNBW, I, 774.

Hij had Geertruidenberg van muren en versterkingen doen voorzien en daar een versterkt kasteel laten bouwen. Daarenboven bezat hij sloten te Oosterhout, Dongen, Breda en Boutershem bij Leuven en huizen te Brussel en 's Gravenhage. De door hem gestichte chartreuse bij Geertruidenberg was gelegen „upte uterste palen” van het graafschap Holland. De „paelscheidinge” immers ging over zijn slot Stryen bij Oosterhout, op een half uur afstand van de kloostergebouwen. Deze lagen dus tusschen dit huis en het Geertruidenbergsche kasteel.

Als camerarius en vertrouweling van graaf Willem heeft Duivenvoorde bovendien een enormen invloed gehad. Gedurende de jaren waarin de stichting der chartreuse zich voltrok, verbleef hij veel op zijn kasteel te Geertruidenberg, waar ook de graaf zich vaak ophield ¹⁾.

Behalve de chartreuse buiten deze stad heeft Duivenvoorde ook gesticht het Clarissenklooster te Brussel en een vijftal vicariën in de kerk te Raamsdonk, terwijl hij op zeer milde wijze in de omgeving van zijn residenties steun heeft verleend aan allerlei vrome fundaties ²⁾.

Reeds bij akte van 8 Februari 1336, zijnde een transfix van de stichtingsakte, schonk de graaf zijn goedkeuring aan de door Duivenvoorde beoogde fundatie. Op 30 Juli 1337 was overeenstemming bereikt tusschen Willem Voocht, pastoor van Raamsdonk, in wiens parochie het nieuwe klooster werd gevestigd, en de kartuizers, betreffende het begraven van niet tot het convent behorende personen in het klooster. Op 23 October 1338 volgde de van den bisschop van Luik gevraagde toestemming, waarvan de akte eveneens was gehecht aan de stichtingsoorkonde ³⁾.

In het jaar 1337 was het nieuwe huis reeds door de Orde geincorporeerd, want in een stuk van 30 Juli 1337 wordt

¹⁾ Cuvelier, t. a. p., blz. 78.

²⁾ Cuvelier, t. a. p., blz. 97—104.

³⁾ *Taxandria*, 1940, blz. 11—17.

D. Symon prior van het convent genoemd ¹⁾. Zulks wordt bevestigd door de chartae van dat jaar, waarbij de Grande Chartreuse de reden van den prior van het nieuwe huis in Holland om niet op het generaal kapittel te verschijnen aannemelijk verklaart ²⁾.

Omtrent den persoon van D. Symon is ons verder niets bekend. Hij kan degeen zijn, die van omstreeks 1343 tot na 1347 prior van de chartreuse bij Edingen is geweest en wiens sterfdag is 24 Mei ³⁾. In 1351 berichtte het generaal kapittel het overlijden van Symon, prior van Sint-Maartensbosch bij Geeraardsbergen ⁴⁾. Ook deze kan dezelfde zijn als de eerste prior van het Hollandsche huis. Op de vraag, hoelang het bestuur van dezen eersten prior heeft geduurd, kan het antwoord niet worden gegeven.

Uit erkentelijkheid jegens Willem van Duivenvoorde heeft de Grande Chartreuse in 1338 hem en zijn echtgenoot deelachtig gemaakt aan de geestelijke gunsten der Orde. Zij verkregen een „fraternitas Ordinis” ⁵⁾.

Onder de andere weldoeners van het klooster in het tijdvak van zijn stichting en bouw vindt men verder genoemd Florentius, archidiaconus Trajectensis (1337), Franco Dietwaren, civis Leydensis ⁶⁾, en Elisabeth van Teylingen, echtgenoot van den heer van Almonde. Zij had de stichting van vier cellen voor haar rekening genomen ⁷⁾. Voorts

¹⁾ Koninklijke Bibliotheek te Brussel, codex 17707—17709 (18de eeuw), caput II van 17709. Het draagt tot opschrift „Fundatio Cartusiae prope Gertrudisbergam”, doch bevat geen aanduiding van den samensteller. Het hs. levert enkele bouwstoffen op voor de kennis der geschiedenis van het klooster.

²⁾ c. 1337: „Excusatio prioris nove domus in Hollandia de non veniendo ad capitulum admittitur”.

³⁾ Le Couteulx, V, 67; Lamalle, 12, 24.

⁴⁾ c. 1351: „Obiit D. Symon prior domus Sylve Sancti Martini, qui habet tricenarium”.

⁵⁾ c. 1338: „Domino Guilelmo fundatori domus Beate Marie in Hollandia et uxori ejus conceditur fraternitas Ordinis”. Vgl. Le Couteulx, V, 301.

⁶⁾ Le Couteulx, V, 302.

⁷⁾ „Obiit domicella Elisabeth de Teylingen, mater d. Johannis d. de Almonde, militis, fundatrix IIII cellarum in domo Carthusie prope Montem Sancte Gertrudis in Hollandia”. (BMHG, IX, 310). Vgl. *Maandblad van het Kon. Ned. Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde De Nederlandsche Leeuw*, LI (1933), blz. 243—244.

Alienora van Zuylen, echtgenoot van Vranc van Borselen ¹⁾.

Naar het schijnt, was in 1341 de bouw voor het klooster reeds grootendeels voltooid ²⁾.

Gerrit van Nijmegen (1347—1351).

Gerrit van Nijmegen ³⁾ was aanvankelijk kanunnik van de kerk der H.H. Apostelen te Keulen. Hij had het kleeft van Sint Bruno aangenomen bij de kartuizers van Coblenz. Bij zijn professie aldaar deed hij afstand van zijn prebende. In een bul van 22 September 1336 reserveerde de paus dit kanonikaat, dat weldra vacant zou komen door de professie van Gerrit van Nijmegen, voor Everard von Gortzwilre. In 1340 is hij prior geworden van het klooster bij Straatsburg als opvolger van Joannes de Myssena. Hij was de tweede prior van dit huis. Onder zijn prioraat is de bekende Ludolf van Saxen daar ingetreden. In 1347 heeft hij het bestuur van het Straatsburgsche huis neergelegd en is hij prior van het Hollandsche huis geworden.

In een akte van 18 Januari 1351, verleden te Antwerpen in het kartuizerklooster op het Kiel, compareerde hij als getuige en wordt zijn hoedanigheid van prior te Geertuidenberg vermeld ⁴⁾.

Kort daarna is hij echter als prior naar de Kartause bij Trier geroepen. Nadat hij dit huis ongeveer vijf jaren had bestuurd, is hij er vicarius geworden, hetgeen hij tot zijn dood is gebleven. Hij is 29 October 1361 gestorven.

¹⁾ In het weldoenersboek van de Utrechtsche kartuizers staat opgeteekend: „Ista fuit valde favorabilis toto Ordini nostro et personis eiusdem presertim domus monachorum Ghelrie et montis Sancte Gertrudis atque nostre”, (*Kroniek van het Hist. Genootschap Utrecht*, 13e jaarg., 3e serie, 3e deel, blz. 133).

²⁾ „Guillermo de Dunenvorde, domino de Oestrouit... qui pulcrum monasterium Cartusiensis ordinis construxit et affluenter dotavit... conceditur altare portatile”. 29 Mei 1341. (Fierens, *Lettres de Benoit XII*, n. 684).

³⁾ Le Couteulx, V, 391—395, VI, 31; Le Vasseur, IV, 55; A. M. P. Ingold, *Les Chartreux en Alsace; Prieurs de Strasbourg et de Molsheim* (Colmar—Paris 1894), p. 6.

⁴⁾ F. Prims, *Geschiedenis van Antwerpen*, IV, 3de boek (Antwerpen 1933), blz. 132.

In een kroniek van het Triersche klooster wordt hij geprezen als „vir vere dulcis, pius, non aetate tantum sed magis venerandus virtute, omnibus gratus et amabilis”. Volgens dezelfde bron heeft hij de kloosters, waarvan hem de leiding is toevertrouwd geweest, „sapienter simul et utiliter” bestuurd.

Zijn opvolger in het prioraat te Straatsburg is geweest Jan van Frankfort.

Jacob (1351—13..)

In een akte uit het jaar 1353 wordt D. Jacob genoemd als prior van het Hollandsche huis ¹⁾. Deze akte, waaraan het groote conventsiegel nog is bewaard, handelt over „dat grote broeck” ten zuiden van het klooster. Overigens heb ik omtrent dezen prior geen enkel gegeven aangetroffen.

Het is mogelijk, dat hij dezelfde was als D. Jacob, die in de jaren 1358—1360 prior te Herne bij Edingen is geweest en die als prior van Sint-Omaars is overleden, of als D. Jacob, die in 1369 prior te Zeelhem was. Ook kan hij identiek zijn met Jacob van Liedekerke, die in 1390 als oud-prior van Luik en van Herne te Brugge is gestorven ²⁾.

In 1355 heeft het generaal kapittel den prior van het klooster buiten Geertuidenberg in zijn officie gehandhaafd. De reden van zijn niet verschijnen in deze vergadering werd als aannemelijk aanvaard. Aan den prior van Trier, Gerrit van Nijmegen, werd toegestaan, dat hij broeder Joannes, clericus redditus, die als hospes in zijn klooster verbleef, naar Geertuidenberg zond. Tevens moest gezorgd worden, dat hij zich hield aan een beperking van bewegingsvrijheid ³⁾.

¹⁾ Archief van het Aartsbisdom Mechelen, fonds kartuizers,

²⁾ Lamalle, 34—35.

³⁾ c. 1355: „Priori domus Sancte Marie prope Montem Sancte Gertrudis non fit misericordia et ejus excusatio de non veniendo ad capitulum admittitur”; (in domo Trevirensi:) „Et conceditur priori quod fratrem Joannem clericum redditum hospitem, mittere possit ad domum Beate Marie prope Montem Sancte Gertrudis bene associatum, et inhibetur, sub poena carceris, ne transeat monachorum terminos nisi cum priore et procuratore ne scholam etiam cum priore”.

Het was vermoedelijk tijdens het bestuur van D. Jacob, dat Willem van Duivenvoorde op 12 Augustus 1353 is overleden op zijn slot Boutersheim. Hij werd begraven in de kerk van de Rijke Klarissen te Brussel ¹⁾. Zijn dood is in 1354 door de Grande Chartreuse aan de kloosters der Orde medegedeeld. Voor zijn zielerust moest een tricenarium worden gehouden ²⁾. Zijn echtgenoot Helwig van Vianen was kort voor hem gestorven. Haar overlijden was in 1353 door het generaal kapittel gememoreerd ³⁾. In 1358, toen de prior van Geertruidenberg tegenwoordig was op het generaal kapittel, is Duivenvoorde nogmaals in de gebeden der kartuizers aanbevolen en werd hem een „monachus per totum Ordinem” toegekend ⁴⁾.

..... (13 . . — 13 . .).

In welk jaar D. Jacob als prior is afgetreden is niet bekend. Bovendien bevatten mijn gegevens in het geheel geen aanwijzingen omtrent degenen, die in de periode, gelegen tusschen dit aftreden en het optreden van Tydeman Graeuwert in 1374, het klooster hebben bestuurd. Ook andere bijzonderheden uit deze jaren ontbreken nagenoeg. De overlijdensberichten van de Grande Chartreuse uit de veertiende eeuw zijn op enkele obiit's na, wat Geertruidenberg betreft, niet bewaard. Slechts van 5 monniken en 1 convers zijn zij voorhanden. Twee van hen zijn in de hier bedoelde jaren aan het convent ontvallen.

De zwarte dood, die in 1350 en volgende jaren zoo hevig woedde en zoovele kloosters gedeeltelijk ontvolkte,

¹⁾ Cuvelier, t. a. p., blz. 41.

²⁾ c. 1454: „Obiit D. Guilelmus, miles, fundator domus Beate Marie in Hollandia, habens tricenarium”. Een tricenarium bestond uit het opdragen van een mis gedurende dertig achtereenvolgende dagen.

³⁾ c. 1353: „Item obiit uxor domini Guilelmi militis, fundatoris cuiusdam domus Ordinis, quae habet tricenarium”.

⁴⁾ c. 1358: „Pridie Idus Augusti obiit dominus Guilelmus Duivenvoorde, miles, fundator domus Hollandie, qui habet monachatum per totum Ordinem” (Le Couteulx, V. 302). Een „monachus” bestond uit een tricenarium en daarenboven een anniversarium perpetuum, (F. A. Lefebvre, *Saint Bruno et l'Ordre des Chartreux*, I, Paris 1833, blz. 265).

heeft misschien ook het Geertruidenbergsche convent niet onberoerd gelaten en zijn ontwikkeling tijdelijk bemoeilijkt.

In 1373 zijn de goederen van het klooster vermeerderd door aankoop van den grooten polder aan de Donge. In een charter van 29 Augustus 1373 heeft hertog Albrecht deze overdracht, waarbij als verkoper is opgetreden Arnoud van der Dussen, bevestigd ¹⁾.

Tydeman Graeuwert (1374—1378)

Graeuwert ²⁾ was geboren uit een bekend Stichtsche geslacht. Zijn ouders worden in het necrologium van het kartuizerklooster buiten Utrecht genoemd Henricus de Capella en Deliana. Tydeman had omstreeks 1370 in de chartreuse bij Geertruidenberg het kleed van Sint Bruno aangenomen. Een jaar later vond daar zijn professie als monnik plaats.

Le Couteulx deelt mede, dat hij reeds weinig jaren na zijn professie prior van het Geertruidenbergsche convent is geworden. Vermoedelijk is hij hier in 1374 als prior opgetreden. Deze bestuursperiode heeft slechts tot 1378 geduurd. Graeuwert heeft toen het prioraat te Geertruidenberg verwisseld met dat van de chartreuse bij Luik, terwijl Boudewijn van Amsterdam op zijn dringend verzoek door de Grande Chartreuse werd ontheven van het bestuur over het klooster Monnikhuizen bij Arnhem en met de leiding van de kartuizers van het Hollandsche huis is belast ³⁾.

¹⁾ F. van Mieris, *Groot Charterboek der Graaven van Holland, van Zeeland en Heeren van Vriesland* III (Leiden 1755), 283.

²⁾ Le Couteulx, VI, 447—448, 472—473, VII, 361—363; Le Vasseur, III, 497—498; BMHG, IX, 133—140, 155, 317, 322, 346; *Nieuwlicht*, 309—317. Volgens den *Catalogus priorum cartusiae Leodiensis* (Staatsarchief Luik, obituaire de la chartreuse de Cornillon, f. 62) zou Graeuwert gedurende 7 jaren en wel 1378—1385 prior te Luik zijn geweest. Uit oorkonden blijkt evenwel, dat in 1377 D. Ponsardus daar prior was, in 1377 (11 Juni) Graeuwert, en reeds in 1380 diens opvolger Jacob van Liedekerke, die tot dan toe het klooster bij Edingen had bestuurd. (Vgl. Lamalle, 34—35).

³⁾ c. 1378: „Priori Gelrie ad suam magnam instantiam fit misericordia et praecifimus eum in priorem domus Hollandie”.

Boudewijn van Amsterdam (1378—1380)

D. Bolwinus ¹⁾ was in 1376 prior geworden van Monnikhuizen als opvolger van Hendrik van Coesfeld. Hij heeft dit bloeiende huis bestuurd totdat hij in 1378 door het generaal kapittel is belast met het bestuur van het Hollandsche huis. Willem Backerweert volgde hem op als prior van de Arnhemsche kartuizers.

Het was tijdens zijn prioraat te Monnikhuizen, dat Geert Groote daar, vermoedelijk als prebendarius, in het convent was opgenomen ²⁾.

In een brief, welke Geert Groote daar in Juli 1378 aan Willem Vroede richtte, schreef hij dezen eenig nieuws uit Monnikhuizen: „De statu in Monichusen hoc novi est, quod magister Johannes de Amsterdam appositus est ad patres vestros. Prior in Monichusen est dominus Guilhelmus Backerweert et dominus Bolwinus est prior in Hollandia; vacant due celle ibidem” ³⁾.

Bij het einde van zijn prioraat te Geertruidenberg deed zich in Holland reeds geruimen tijd den droevigen invloed gevoelen, welke het gevolg was van de omstandigheid, dat naast Urbanus VI een tegenpaus was gekozen, Clemens VII. Terwijl de landsheer, Albrecht van Beieren, den Paus van Avignon erkende, was de bisschop van Utrecht trouw aan den Paus van Rome. Evenzoo erkende de bisschop van Luik sedert 1379 openlijk het gezag van Urbanus VI. In het voorjaar van 1380 nam het tijdvak van de scheuring in de Orde van Sint Bruno tengevolge van het Westersche Schisma een aanvang.

De patres capitulares, die in April 1380 in de Grande Chartreuse bijeen waren, konden zich niet vereenigen met het

¹⁾ Monnikhuizen, 30—32; AGAU, LVIII, 113—114.

²⁾ Dr. R. R. Post, *De Moderne Devotie. Geert Groote en zijn stichtingen*. (Amsterdam 1940), blz. 12.

³⁾ W. Mulder, *Gerardi Magni Epistolae* (Antwerpiae 1933), p. 15; W. Mulder, *Ter Chronologie van het leven van Geert Groote* (in: *Historisch Tijdschrift* XII, 1933, blz. 150—154).

voorzichtige voorstel van de diffinitoren, dat iedere prior met zijn convent ten aanzien van de oboedientie de partij zou volgen van den bisschop van het betrokken diocees. In de algemeene vergadering ontstond verwarring. De Clementijnen, die er in de meerderheid waren, hielden vast aan hun zienswijze en de generaal der Orde, Guillaume de Raynal, verklaarde te staan aan de zijde van Paus Clemens. Hierdoor voltrok zich een tijdelijke scheuring in de Orde. De aanhangers van den Paus van Rome verlieten het generaal kapittel. Feitelijk was toen de Orde in twee takken gesplitst. De Grande Chartreuse bleef het middenpunt van de kartuizers, die aan den Paus van Avignon gehoorzaamden, terwijl het andere gedeelte der Orde een eigen bestuur vormde, dat aanvankelijk zijn zetel had in Italië, doch sedert 1391 gevestigd was in het kartuizerklooster te Seiz (Stiermarken). Deze scheuring evenwel heeft slechts tot 1410 geduurd ¹⁾.

De Italiaansche, Duitsche en Engelsche kloosters waren, behoudens uitzonderingen, in het algemeen al aanstonds de partij der Urbanisten toegedaan, terwijl de Fransche, Spaansche en Schotsche huizen de zijde van Avignon hielden. Aanvankelijk nochtans hebben verschillende kloosters aan weerszijden in deze twisten een neutraliteit aan den dag gelegd. Meer dan een prior aarzelde in den beginne om zijn houding te bepalen. In 1382 is echter op bevel van Paus Urbanus te Rome een vergadering belegd van de prioren uit de Urbanistisch gezinde provincies der Orde. Zij verwierpen het gezag van den toenmaligen prior der Grande Chartreuse en kozen den prior van Napels, Joannes de Baro, tot prior-generaal. Onder diens leiding werden krachtige tuchtmaatregelen ondernomen tegen degenen, die tijdens het schisma met de Grande Chartreuse in relatie zouden blijven. Ook de neutraliteit werd

¹⁾ Gisb. Brom, *De tegenpaus Clemens VII en het bisdom Utrecht* (BMHG, XXVII, 1—102); H. Nelis, *Documents relatifs au Grande Schisme*, III (Rome 1934), XII—XVI; Le Couteulx, VI, 248—250.

ernstig veroordeeld ¹⁾. Een soortgelijke activiteit is echter evenzeer van den kant der Clementijnen ontwikkeld.

Het Hollandsche huis was inmiddels allengs tot welstand gekomen. Blijkens de visitatieverslagen ²⁾ kon het in 1373 uit de jaarlijksche inkomsten van 1000 Fransche kronen 18 monniken en 8 conversen en donaten onderhouden.

Tydeman Graeuwert (1380—1382)

In 1380 is Graeuwert als prior te Luik vervangen door Jacob van Liedekerke. Blijkbaar is hij in hetzelfde jaar of althans kort daarna weder prior te Geertruidenberg geworden. Want op 12 Februari 1382 ziet men hem als zoodanig optreden in een overeenkomst met de abdis van de Rijke Clarissen te Brussel, waarbij deze aan de kartuizers afstaat de tienden van 81 morgen land nabij hun klooster tegen een jaarlijksche som van 7 ponden Hollandsch ³⁾.

Het generaal kapittel van 1381 achtte het noodig, dat straffend werd opgetreden tegen een der monniken van het Hollandsche huis ⁴⁾.

Uit een brief, welke Geert Groote in den zomer van 1383 tot Guillaume de Salvarvilla, „cantor Parisiensis”, heeft gericht, blijkt, dat deze er over dacht zich terug te trekken in een klooster bij Geertruidenberg. Groote moedigde hem aan dit te doen: „Non timeatis ignem in monasterio illo prope Montem Sancte Gertrudis. Nichil ibi vobis timeo, nisi sicut dixi sicut et postea vidi, quia non est aptus locus vobis manendi. Sed Deus providebit. Ipsi libenter vos recipient”. Salvarvilla, die te Parijs verontrust was door de

¹⁾ Le Couteulx, VI, 294—297. („Omnes autem personas Ordinis cuiuscumque gradus, sexus vel conditionis existant, quae cum eodem Domino nostro Summo Pontifice fideliter non tenerent, vel viam perditionis, indifferentiae scilicet et neutralitatis sequerentur, ex nunc prout ex tunc, omni Ordinis beneficio decernimus esse privatas”).

²⁾ Le Couteulx, V, 303.

³⁾ Hs. 17707—17709 Kon. Bibliotheek Brussel.

⁴⁾ c. 1381: „Quidem monachus in domo Hollandie, non obstante gratia ipsi facta super annum per Domnum Cartusie male infirmatum, cum consilio ejusdem prioris disciplinari iubetur”.

kerkelijke tweespalt, behoefde het vuur van den ijver der Hollandsche kloosterlingen niet te vreezen. Hij moest er echter niet altijd blijven, want hem wachtte een andere taak, zooals het Groote ook was vergaan ¹⁾. Met dit klooster was evenwel niet bedoeld de chartreuse, zooals tot dusver is verondersteld, doch het naburige regulierenklooster Eemsteyn, dat was gelegen buiten het bisdom Luik.

Graeuwert's tweede prioraat te Geertruidenberg heeft slechts twee jaren geduurd, want in 1382 is hij wederom vervangen door Boudewijn van Amsterdam. Deze wisseling hield wellicht verband met de moeilijke omstandigheden, welke de tijdelijke scheuring in de Orde tengevolge van het Westersche schisma had veroorzaakt. In 1382 toch had het convent, dat zich tot dan toe onder invloed van den landsheer in het groote conflict afzijdig had gehouden, de zijde der Urbanisten gekozen ²⁾.

Graeuwert, die steeds zeer geijverd had om de eenheid in de Orde te handhaven ³⁾, had wellicht in 1382 zijn standpunt nog niet bepaald. Althans weet Le Couteulx van hem mede te deelen dat hij zich gedurende eenige jaren neutraal heeft gedragen.

Le Vasseur vermeldt, dat Graeuwert achtereenvolgens prior is geweest van de kloosters te Geertruidenberg, Geeraardsbergen, Luik, Brugge en Utrecht, terwijl Le Couteulx bepaaldelijk bericht, dat hij het prioraat te Utrecht in 1398 heeft verwisseld met dat te Geeraardsbergen. Deze laatste mededeeling is niet aannemelijk, omdat het convent van Geeraardsbergen reeds sedert 1393 positief aan den kant der Clementijnen stond. Ik houd het er daarom voor, dat Graeuwert tusschen 1382 en 1390 nog eenigen tijd prior

¹⁾ W. Mulder S. J., *Guillaume de Salvarvilla* (in: *Ons Geestelijk Erf*, V, 1931, 204—205); W. Mulder, *Gerardi Magni Epistolae* (Antwerpen 1933), 74, 146; G. Feugen, *Onuitgegeven brieven van en aan Geert Groote* (in *Ons Geestelijk Erf*, XV, 1941, 73—78).

²⁾ Le Couteulx, VI, 297.

³⁾ Le Couteulx, VII, 362, waar verwezen wordt naar de thans verloren chartae van het generaal kapittel van de jaren 1378, 1380 en 1390.

van Geeraardsbergen is geweest. Daaromtrent heb ik elders evenwel geen nadere aanwijzingen aangetroffen. In deze jaren is Graeuwert een overtuigd aanhanger van den Urbanistischen tak der Orde geworden.

Het bestuur van dezen tak benoemde hem in 1390 tot prior van Genadedal bij Brugge, welks convent op dat tijdstip ten aanzien van de verwarrende kerkelijke twisten deels de eene, deels de andere partij was toegedaan. Het meeren-deel echter was het eens met de opvattingen van den nieuwen prior. Deze toestand vergde ook hier veel van zijn beleid. In 1389 had hertog Philips de Stoute reeds een grooten aandrang uitgeoefend op de kloosters in Vlaanderen ¹⁾ om de zijde te kiezen van den Paus van Avignon. Twee jaren later legde hij in dat opzicht ten aanzien der kartuizers opnieuw een groote activiteit aan den dag en stelde hij alles in het werk om zijn inzicht door te drijven.

Inmiddels was Graeuwert in 1391 ontheven van het prioraat te Brugge. Reeds tijdens zijn verblijf aldaar was bij zijn jeugd-vriend Zweder van Gaesbeek het voornemen getijpt om bij Utrecht een chartreuse te stichten. Het bestuur der Orde zond Graeuwert in 1391 als rector daarheen om de nieuwe nederzetting voor te bereiden. Deze was in 1397 zoover voltooid, dat zij door het generaal kapittel van Seiz bij de Orde kon worden geincorporeerd. Hiermede was het levenswerk van Graeuwert volbracht. Hij verkreeg in 1398 ontheffing van den bestuurslast, „quia senex erat et satis simplex in temporalibus”. Op 6 October 1415 is hij in het kartuizerklooster Monnikhuizen bij Arnhem, waar hij tijdelijk gastvrijheid had moeten zoeken wegens den tegenspoed, welke het Utrechtsche convent door watersnood had getroffen, gestorven en begraven.

Als prior te Brugge is Graeuwert in 1391 opgevolgd door Dirk Bruyne en als prior te Utrecht in 1398 door denzelfden.

¹⁾ Le Couteulx, VI, 412—413, 441—444, 452, 489.

Boudewijn van Amsterdam (1382—1394)

In verband met de verandering van zijn houding in het schisma schijnt in 1382 ten aanzien van het Hollandsche huis tusschentijds een priorswisseling te hebben plaats gehad.

Voor de tweede maal zag Boudewijn van Amsterdam zich belast met het bestuur van het Hollandsche huis. Zijn convent had zich tot 1382 ten aanzien van het schisma neutraal gehouden. Dientengevolge waren er ernstige moeilijkheden met den bisschop gerezen. Het convent werd zelfs met een interdict getroffen. Een der monniken, D. Petrus genaamd, was dientengevolge uitgeweken naar Keulen, waar het Urbanistische generaal kapittel hem beval te blijven totdat zijn klooster zich zou hebben verzoend. Hendrik van Kalkar was in deze jaren prior te Keulen en eerste visitator en had zich eerst in 1382 uitgesproken voor den tak der Urbanisten ¹⁾.

Nadat zijn confraters van Geertruidenberg zich schriftelijk tot Petrus hadden gewend, reisde deze in 1382 naar Rome, waar hij bij den Paus wist te verkrijgen, dat de zijnen kwijtschelding van het interdict verkregen.

's Jaars daarna begaf Petrus zich naar het generaal kapittel der Urbanisten, hetwelk toen in Maurbach plaats vond. Daar werd zijn geval door de patres capitulares behandeld. Zij prezen hem omdat hij zich verdienstelijk had gemaakt voor de bekeering van zijn convent uit de neutraliteit.

De in het tegenwoordige Nederland gelegen kloosters, welke toen alle tot de Nederduitsche provincie behoorden, te weten die bij Geertruidenberg, Arnhem en Roermond, hadden zich geschaard bij den Urbanistischen tak der Orde. Groot was toen echter nog de verdeeldheid in de Picardische provincie. Daar hadden de op het tegenwoordige Fransche grondgebied gelegen huizen zich al spoedig aangesloten bij de Grande Chartreuse. De kartuizers van Luik, Zeelhem en Gent en de monialen van Brugge hadden stelling gekozen ten gunste der

¹⁾ Le Couteulx, VI, 297.

Urbanisten. Hun confraters van Geeraardsbergen hebben zich in 1383 uitgesproken voor de andere partij. Ook die van Edingen en van het Kiel bij Antwerpen neigden daartoe over. In den boezem van verschillende conventen werd evenwel nog een pijnlijke tweestrijd gestreden. Onder de conventualen was verschil van inzicht. Zulks was naar het schijnt ook in de communauteit van Genadedal bij Brugge het geval. De verwarring, welke van deze omstandigheden het gevolg was, had op de kloosters een nadeeligen invloed en heeft er somtijds met de beste bedoelingen heftige vormen aangenomen. Ook de landsheeren lieten hun invloed gelden en steunden krachtig de partij, die zij voorstonden. Hertog Philips de Stoute in het bijzonder heeft in deze kwestie zich voortdurend doen gelden ten gunste van den Paus van Avignon ¹⁾.

Het heeft tot de jaren negentig geduurd, eer deze strijd ten aanzien van sommige conventen een beslissing bracht. Wegens deze verdeeldheid van de Picardische provincie had het Urbanistische generaal kapittel in 1388 aan twee prioren uit de naburige provincia Alemâniae Inferioris, te weten Boudewijn van Amsterdam, prior te Geertruidenberg, en Willem, prior van Monnikhuizen, opgedragen om de Urbanistisch gezinde huizen in de provincia Picardiae te visiteeren ²⁾.

's Jaars daarna hebben de patres capitulares den prior van Geertruidenberg opgedragen om met een door hem te kiezen socius dit ressort te bezoeken ³⁾.

Aan de prioren van Geertruidenberg en Arnhem werd in 1392 door de patres capitulares bevolen, zorg te dragen voor die monniken en broeders, die wegens hun Urbanistische ge-

¹⁾ Le Couteulx, VI, 412—413, 441, 443—444, 452, 489, 537—538; F. Prims, *Geschiedenis van Antwerpen*, V, 2de boek (Antwerpen 1935), 93—98, 147—164, 252—264.

²⁾ c. 1388: „Provinciam Picardie visitabunt priores Hollandie et Gelrie; Le Couteulx, VI, 452; *Monnikhuizen*, 31. In verband met de vijandige houding van Philips den Stoute had niemand uit de Picardische provincie het gewaagd in 1388 het Urbanistische generaal kapittel te bezoeken.

³⁾ c. 1389: „Provinciam Picardie visitabunt prior Hollandie cum socio priore quem duxerit eligendum“.

zindheid moesten uitwijken uit de kloosters der Picardische provincie, welke den Paus van Avignon aanhingen. Tevens ontvingen de prioren van de Duitsche provincies de opdracht, deze uitgewekenen welwillend te ontvangen ¹⁾. Vele kartuizers hebben in de jaren negentig der veertiende eeuw aldus uit verschillende huizen in Henegouwen en Vlaanderen en ook uit de chartreuse bij Antwerpen tijdelijk een toevlucht gezocht in andere kloosters in en buiten de Picardische provincie.

Ook andere visitatieopdrachten heeft Boudewijn van Amsterdam vervuld. In 1393 heeft hij namelijk van het bestuur der Orde te Seiz de aanwijzing ontvangen om met den prior van Monnikhuizen en de visitatoren Hendrik van Kalkar, prior te Straatsburg, en Joannes a Sancto Burchardo, prior te Würzburg, zich naar Amsterdam te begeven in verband met de stichting van een nieuwe nederzetting aldaar ²⁾. Het is wellicht bij die gelegenheid, dat hij namens zijn convent aan de Amsterdamsche kartuizers een grooten bijbel in vier deelen heeft geschonken, alsook een collectarium om in de kerk te gebruiken ³⁾.

Van de eigenlijke lotgevallen van het Hollandsche huis tijdens het bestuur van Boudewijn van Amsterdam is overigens niet veel bekend.

Omstreeks 1390 heeft Willem Naghel uit Delft er als clericus redditus het kleed van Sint Bruno aangenomen. Bij zijn professie droeg hij het collatierecht van een kapelanie in de oude kerk te Delft, welke in 1362 door zijn vader was gefundeerd, over aan den prior der chartreuse. Zoodoende zijn de Geertruidenbergsche prioren sindsdien collatoren geweest van genoemde kapelanie. Zij bestond uit twee missen per week op een niet nader aangeduid altaar. In 1412 heeft

¹⁾ Le Couteulx, VI, 451—452; c. 1392: „Ordinamus auctoritate capituli generalis, quod visitatores provincie Picardie transmittentur possint quascumque personas Ordinis venientes de schismatis ad provincias Alemâniae Superioris vel Inferioris, prout eorum conscientis videbitur. Injungentes singulis prioribus ut eos sine contradictione benigne recipere teneantur, nisi forte locis carerent.“

²⁾ *Amsterdam*, 36; Le Couteulx, VI, 452.

³⁾ *Amsterdam*, 28—29; *Taxandria* 1932, blz. 69—70.

de bisschop van Utrecht nader bepaald, dat deze kapelanie zou worden gevestigd op het Sint-Antoniusaltaar in het H. Geest-hospitaal te Delft. In 1418 was Willem Naghel nog in leven. Hij behoorde tot het adellijk geslacht van dien naam, waaruit een aantal kartuizers is voortgekomen ¹⁾.

Onder de monniken van het Hollandsche huis waren er in deze jaren twee, die te voren reguliere kanunniken te Groenendael waren geweest ²⁾, te weten Egidius Sceerbanck van Breda, die 4 Maart 1398 aan het convent is ontvallen ³⁾, en Dirk Voet, die in 1409 of 1410 is overleden ⁴⁾. Beide kloosterlingen waren te Groenendael ingetreden vóór 1369. Aanvankelijk is Sceerbanck in het bezit geweest van een prebende in de kerk te Breda, terwijl Voet eerder vicecuratus te Delft is geweest.

Het overlijden van Boudewijn van Amsterdam vindt men vermeld in de doodsberichten van het generaal kapittel uit het jaar 1394 ⁵⁾. In het necrologium van het Roermondsche kartuizerklooster komt zijn naam voor onder 14 October ⁶⁾. Hij is derhalve gestorven 14 October 1393. Uit genoemd necrologium blijkt ook, dat hij monnik was van de Arnheemsche chartreuse.

In het laatst der 14de eeuw hebben de kartuizers een geschil gehad met de stad Geertruidenberg over de visscherij

¹⁾ Van Mieris, *Opera Diplomatica*. III, 141; *Bijdragen Bisdom Haarlem*, XXXI, 356—357; Mr. S. Muller Fz., *Regesten van het archief der bisschoppen van Utrecht*, II (1918), blz. 32, no. 1870; BMHG IX, 297.

²⁾ M. Dykmans S. J., *Obituaire du Monastère de Groenendael dans la forêt de Soignes* (Bruxelles 1940), pp. 10—11.

³⁾ „n° 19: Dominus Egidius dictus Sceerbanck, presbiter, capellanus beneficiatus in ecclesia de Breda. Transtulit se ad domum ordinis Cartusiensis prope Montem Sancte Gertrudis fundatam et constructam”

⁴⁾ „n° 20: Dominus Theodoricus dictus Voet, vicecuratus in Delf. Transtulit se ad domum et Ordinem predictos”.

⁵⁾ c. 1398. „Obiit D. Egidius, monachus et sacerdos domus Hollandie, habens tricenarium”. Vgl. BMHG, IX, 245.

⁶⁾ c. 1410: „Obiit D. Theodoricus Voet, monachus sacerdos domus Hollandie, habens tricenarium”.

⁷⁾ c. 1394: „Obiit D. Balduinus prior domus Hollandie, habens tricenarium”

⁸⁾ „D. Baudwinus professus domus Monachorum et prior domus Hollandie”, (hs. Redemptoristenklooster te Nijmegen).

in de Donge. Op 17 Februari 1394 heeft hertog Albrecht hierin uitspraak gedaan, waarvan de akte is afgedrukt bij Van Mieris ¹⁾.

Willem van Leiden (1394—140.)

Le Couteulx ²⁾ deelt mede, dat in 1394 Hendrik van Coesfeld prior van het Hollandsche huis is geworden. Dit komt mij weinig aannemelijk voor, tenzij Coesfeld hier tweemaal kloosteroverste zou zijn geweest. Vrij zeker is dit laatste niet het geval geweest, want uit een akte van 13 September 1395 blijkt, dat toen reeds een zekere Willem prior van het convent was ³⁾. Deze kan niemand anders zijn als Willem van Leiden, die op 10 Februari 1427 als oudprior van het huis is gestorven ⁴⁾. Uit een akte van 1 October 1400 kan worden vastgesteld, dat hij in dat jaar nog prior te Geertruidenberg was. Men kan dus aannemen, dat hij in 1394 de directe opvolger is geweest van Boudewijn van Amsterdam, en dat hij na 1400 is vervangen door den na te noemen Hendrik van Coesfeld.

Uit een oorkonde van 15 October 1398, te Breda verleden, blijkt, dat het convent een geschil had gehad met de kanunniken van de parochiekerk te Raamsdonk, o. m. over kwesties van begrafenissen e. d. Arbiters bepaalden, dat de kerk zich moest vergenoegen met een vaste jaarlijksche som. Het convent zou voor het zieleheil der kanunniken opdragen dertig missen de Spiritu Sancto en voor de overleden kanunniken evenveel zielmissen ⁵⁾.

¹⁾ T. a. p., III, 605.

²⁾ Le Couteulx, VII, 280.

³⁾ Stadsarchief Amsterdam, archief Burgerweeshuis, cartularium kartuizers, fol. 30.

⁴⁾ c. 1427: „Obiit D. Guilelmus de Leydis, quondam prior domus Hollandie”. Vgl. BMHG, IX, 237. — In de studentenlijsten van de Keulse Universiteit wordt in 1389 als baccalaurens artium genoemd een Wilhelmus de Leydis naast den lateren kartuizerprior Albert Buer. Deze Willem van Leiden, die twee jaren te voren te Heidelberg was ingeschreven, is wellicht dezelfde als de latere prior van het Hollandsche huis. (H. Keunen, *Die Matrikel der Universität Köln*, I, Bonn 1928, p. 18).

⁵⁾ *Archief H. H.*, blz. 385, no. 9; *Taxandria*, XI, 30.

Tijdens het prioraat van Willem van Leiden stierf Willem van Oosterhout, bastaardzoon van Willem van Duivenvoorde, die zijn vader was opgevolgd als heer van Oosterhout ¹⁾. Hij werd in 1400 in het kartuizerklooster begraven ²⁾ naast zijn echtgenoot Hadewy van Wassenaer, die reeds in 1392 of 1393 was overleden ³⁾.

Ten slotte verdient nog vermelding, dat Albrecht van Beieren 22 October 1401 heeft bevestigd alle privilegiën, welke zijn voorgangers aan het klooster hadden geschonken.

Hendrik van Coesfeld (1400—1410)

Deze prior is in zijn tijd een zeer invloedrijke figuur geweest niet alleen in de kloosters, welke hij heeft bestuurd, maar ook in de geheele orde. Bovendien verwierf hij zich een naam als schrijver van ascetische werken ⁴⁾.

Hendrik van Coesfeld was professus van Monnikhuizen bij Arnhem. Van 1373 tot 1376 is hij daar prior geweest. Zijn voorganger in het prioraat te Arnhem was Hendrik van Egger van Kalkar. In welk jaar hij zijn professie als monnik heeft gedaan, is niet bekend. Volgens Le Couteulx was hij nog jong, toen hij in 1373 met het bestuur van Monnikhuizen werd belast. Zijn eigenlijke naam schijnt te zijn geweest Hendrik Kenemade. Althans bij Petreius vindt men hem als Kenemadius aangeduid, doch daarnevens heeft

¹⁾ Cuvelier t. a. p., blz. 39.

²⁾ c. 1401: „Obiit Guilelmus de Oosterhout miles”; W. van Gouthoeven, *D' oude Chronijke ende Historien van Holland* (Dordrecht 1620), 165; NNBW, VIII, 410—411.

³⁾ c. 1393: „Obiit Hedwides de Oosterhout, habens tricenarium”; S. van Leeuwen, *Batavia Illustrata*, I (s' Gravenhage 1685), blz. 1142, 1148, 1154.

In hun testament d.d. 5 April 1394 was bepaald: „Item, onse sepulture hebben wij genomen ten Santroisen bij Sinte Gheerdenberge. Item eenen sarcke daer wij beyde onder liggen mogen daer toe wij ordineert hebben hondert gulden peters, die men ten Santroisen vynden sal” (Stadsarchief Breda, copie Havermans, no. X).

⁴⁾ A. Bostius, *De praecipuis aliquot Cartusianae familiae Patribus* (Coloniae 1609), 22-23; Sutor, 589—590; Petreius, 126—127; Le Couteulx, VII, 279—281; Le Vasseur, II, 464; *Monnikhuizen*, 23—30; AGAU, LVIII, 113—114.

Petreius nog biografische bijzonderheden opgenomen over Coesfeldius. Beide bibliografieën slaan evenwel op Hendrik van Coesfeld.

Dikwijls heeft Coesfeld de groote reis naar het Zuiden ondernomen om het generaal kapittel te gaan bijwonen. Vóór 1380 en kort voor zijn dood in 1410 was het de Grande Chartreuse, waar men hem verwachtte. In het tusschenliggende tijdvak, toen het schisma de Orde verdeeld hield, moest hij zich aanvankelijk naar Italië, sedert de jaren negentig voor dat doel naar Seiz in Stiermarken begeven. Omstreeks Paschen 1374 woonde hij als prior van de Arnhemsche kartuizers het generaal kapittel in de Grande Chartreuse bij, waar hij werd benoemd in het uit acht personen bestaande diffinitorium dier vergadering.

In het jaar 1376 is hij afgetreden als prior van Monnikhuizen. Hij is daar opgevolgd door Boudewijn van Amsterdam. Volgens Le Couteulx is Coesfeld toen belast met de leiding van een ander klooster. Welk convent dit is geweest, kon de annalist niet mededeelen. Ook ik moet daarbij een vraagteeken plaatsen. Vervolgens zou hij prior te Zeelhem bij Diest zijn geworden, vanwaar hij in 1394 als bestuurder naar het Hollandsche huis zou zijn geroepen. Dit laatste is niet aannemelijk, zooals ik reeds aantoonde. Eerst na 1400 is Coesfeld belast met het prioraat van dit huis. En of hij inderdaad te voren prior te Zeelhem is geweest, is mij uit andere bronnen niet bevestigd ¹⁾.

Van zijn bestuur te Geertruidenberg is weinig bekend. Juist in deze jaren hebben zijn functie van eerste visitator, alsmede zijn bijzondere visitatieopdrachten en zijn reizen naar Seiz en Dauphiné, zooals zal blijken, hem genoopt tot veel afwezigheid. Tijdens zijn reizen was de vicarius met de leiding van het convent belast.

In 1400 heeft het generaal kapittel van Seiz de provincia

¹⁾ Volgens mededeeling van den E. H. E. Koninkx te Munsterbilsen komt zijn naam niet voor in de oorkonden, cartularia, registers, enz. van het archief der Zeelhemsche chartreuse, berustend in het Staatsarchief te Hasselt.

Alemaniae Inferioris wegens de uitgestrektheid van het gebied en het groote aantal kloosters, hetwelk allengs daartoe was komen te behooren, verdeeld in een provincia Alemaniae Inferioris en een provincia Rheni. Bij de Rijnprovincie zijn toen ingedeeld de huizen te Mainz, Straatsburg, Freiburg i. Br., Coblenz, Trier, Keulen, Arnhem, Utrecht, Amsterdam, Geertuidentberg, Zeelhem, Luik, Roermond, terwijl bepaald werd, dat ook het klooster der kartuizerzusters te Brugge en de chartreuse te Luik, zolang de scheuring in de Orde zou voortduren, zouden worden gerekend tot dit ressort, doch na de hereeniging weder tot de Picardische provincie zouden behooren ¹⁾).

Uit de mededeelingen van Le Couteulx ²⁾ maak ik op, dat Hendrik van Coesfeld eerst na het jaar 1400 als visitator is opgetreden. Doch ook de annalist heeft niet beschikt over bronnen om na te gaan, of Coesfeld reeds eerder als visitator had gefungeerd, hetzij in de provincia Alemaniae Inferioris hetzij in de Picardische provincie.

Vermoedelijk is Coesfeld na den dood van den Keulischen prior Herman van Deventer in 1404 visitator of convisitator in de Rijnprovincie geworden. Deze arbeid bleef niet alleen beperkt tot zijn eigenlijke ressort. Nadat hij in 1404 met een bijzondere visitatie van de Kartause te Grunau, in 1405 van die te Trier en in 1406 van die te Neurenberg was belast geweest, verkreeg hij herhaaldelijk bijzondere opdrachten tot visitatie van de kartuizerkloosters in Engeland. Zoozeer werd zijn werk in Seiz gewaardeerd, dat het generaal kapittel dit in een dezer jaren als volgt heeft geprezen: „commendatur valde pro fidelibus laboribus suis quos habuit in visitationibus”.

Reeds in 1405 was hij, vergezeld door Everard van Huesden, prior te Zeelhem, de Noordzee overgestoken om de Engelsche provincie te bezoeken ³⁾. Door de opdracht,

¹⁾ Le Couteulx, VII, 112.

²⁾ Le Couteulx, VII, 280.

³⁾ E. M. Thompson, t. a. p., blz. 179—180.

die hem in 1406 van het bestuur der Orde gewerd, was hij met een ongewoon gezag bekleed ¹⁾).

Zijn verlangen naar de stilte en de rust der cel heeft hem er bij herhaling toe gebracht om aan het generaal kapittel met grooten aandrang ontheffing uit zijn functies te verzoeken. Doch men kon daartoe niet besluiten en spoorde hem aan „ut in his officiis propter Deum et suam magnam coronam perseveret, ac patientiam propter Deum retributionis aeternae habeat, tum in laboribus quas ei injungit sancta obœdientia, tum in tribulationibus et pressuris”. Dat zijn taak als visitator hem zwaar viel, laten deze troostwoorden uit Seiz duidelijk doorschemeren. Hoezeer ook het priorschap eischen stelde, kan men lezen in een brief van Hendrik van Kalkar aan den prior van Straatsburg ²⁾).

Coesfeld's levensavond is verblijd door een gebeurtenis, welke voor de Orde van groote beteekenis is geweest, namelijk het einde van de scheuring en het herstel van de eenheid. Onmiddellijk na het Concilie van Pisa en de pauskeuze van Alexander V werd in beide takken gestreefd naar hereeniging. Hendrik van Coesfeld heeft daarbij een rol gespeeld. Nadat in Seiz in 1409 het (laatste) generaal kapittel der Urbanistische tak was gehouden, bleven enkele prioren daar achter om den prior-generaal met raad en daad ter zijde te staan. Deze waardigheid werd toen bekleed door D. Stephanus Macconi, die voordat hij kartuizer was, secretaris is geweest van de H. Catharina van Sienna. Onder de voorbedoelde raadsliden bevond zich ook Hendrik van Coesfeld, die als ervaren kloosteroverste en visitator groot gezag had.

Dit beraad had tot gevolg, dat in Januari 1410 op initiatief

¹⁾ „Provinciam Anglie visitabit prior domus Hollandie cum socio priore vel monacho quem duxerit eligendum, quem etiam toties quoties fuerit opportunum poterit mutare. Committimusque ei super eadem provinciam Anglie nostram plenariam potestatem: qua etiam auctoritate possit alios visitatores ordinare, qui eadem provinciam visitent pro hac vice, in casu quo per seipsum eam visitare non possent”.

²⁾ H. B. C. W. Vermeer, *Het tractaat „Ortus et Decursus Ordinis Cartusienensis” van Hendrik Egger van Kalkar*, met een biographische inleiding (Wageningen 1929).

van den prior-generaal van Seiz een vergadering plaats had van de voornaamste prioren zijner oboedientie, welke ook is bijgewoond door eenige Fransche prioren. In deze bijeenkomst, waar ook Coesfeld tegenwoordig was, werd het plan der hereeniging voorbereid. In de daaropvolgende maand April kwam Maconi, vergezeld onder meer door Coesfeld, in het oude moederklooster bij Grenoble aan, waar het generaal kapittel een aanvang nam. Onder leiding van 8 diffinitoren, waaronder zich 4 Urbanisten bevonden, — Hendrik van Coesfeld behoorde tot dit viertal — werd tot hereeniging besloten, dank zij ook het beleid der Duitschers. De beide prioren-generaal, Maconi en Ferrer (broeder van den H. Vincentius Ferrer), traden af. Men koos tot „prior Cartusie”, generaal der Orde, Jean de Griffenberg, een geboren Duitscher, die toen prior was van de chartreuse bij Parijs¹⁾.

Hendrik van Coesfeld is op hetzelfde generaal kapittel benoemd tot eerste visitator van de Picardische provincie. Reeds in Juli 1410 bevond hij zich in die hoedanigheid bij de karmelieten van Brugge. Daar overviel hem een korte ziekte, welke op 9 Juli 1410 zijn overlijden ten gevolge had. Hij werd begraven in de chartreuse Genadedal. Het heengaan van dezen uitmuntenden monnik beteekende voor de geheele Orde een gevoelig verlies.

Tijdens zijn prioraat te Geertruidenberg heeft Willem, graaf van Holland, bij akte van 12 Juli 1407 de handvesten, privilegieën en vrijheden, door hem en zijn voorgangers aan het convent van het Hollandsche huis verleend, bevestigd²⁾.

De geschriften van Hendrik van Coesfeld hebben in de 15de en 16de eeuwen en ruime verspreiding gevonden. Hij heeft nagelaten:

1. *De tribus votis monasticis*, ook genaamd *de tribus votis substantialibus monasticae vitae* of *tractatus de contemptu*

¹⁾ Le Couteulx, VII, 258—281; *La Grande Chartreuse* par un Chartreux, 6me édition (Lyon 1898), 89—95.

²⁾ *Archief H. H.* blz. 386, request no. 12.

mundi (Inc.: Nolite diligere mundum neque ea que in mundo sunt, ...; Expl. ... si futuram gloriam praestolari. Quem nobis concedat... Amen. Amen. Amen.)¹⁾

2. *Sermones estivales et hiemales. Sermones de tempore et de sanctis*²⁾.

3. *Epistola de instructione iuvenum et novitiorum*, ook

¹⁾ Handschriften o. a.:
Utrecht: Universiteitsbibliotheek, hs. 161, fol. 147—181 (15e eeuw), afkomstig van het karmelietenklooster bij Utrecht, hs. 368, fol. 13—51a (15e eeuw) afkomstig van het Beggardenklooster te Maastricht, en hs. 378, fol. 31—88b (begin 15e eeuw) afkomstig van het Regulierenklooster bij Utrecht (*Catalogus codicum manu scriptorum Bibliothecae Universitatis Rheno-Trajectinae*, I, bz. 48—49, 121, 126—127, II, blz. 16—17.
Grenoble: Bibliothèque de la ville, codex 1845 (15e eeuw), afkomstig van de Grande Chartreuse. (*Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France. Départements, Tome VIII Grenoble, Paris 1889*).
Basel: Universiteitsbibliotheek, hs. A VII 20, fol. 78b—98 (eerste helft 15e eeuw), afkomstig van het karmelietenklooster te Basel en geschreven door Hendrik van Vollenhove, monnik van dit convent.
Mechelen: Groot Seminarie, codex 48, fol. 21a—40b (15e eeuw) (*Catalogue des manuscrits du Grand Séminaire de Malines par C. de Clerq, Gembloux-Paris 1937*).
Darmstadt: Landesbibliothek, hs. 2246, fol. 147—181 (16e eeuw).
Brussel: Koninklijke Bibliotheek, hs. 1035, fol. 128—157 v (15e eeuw) afkomstig van Rooklooster, hs. 1425, afkomstig van Sint Maarten te Leuven, hs. 1467 en 1505, afkomstig van Corsendonck, hs. 3707, afkomstig van Sint-Laurens te Luik, en hs. 2159, fol. 1—68, geschreven in 1433 en afkomstig van de karmelieten te Edingen.

²⁾ Handschriften o. a.:
Trier: Stadtbibliothek, codex 238 (1462), afkomstig uit het karmelietenklooster te Trier, bevat de *Sermones hiemales*, n.l. 4 preeken over den H. Hugo en een aantal preeken op Mariafeesten, en gaat tot s'Heeren Hemelvaart (M. Keuffer, *Beschreibendes Verzeichnis der Handschriften der Stadtbibliothek zu Trier*, Drittes Heft, p. 31).
Trier: Seminar-Bibliothek, codex 55 (J. Marx, *Handschriften-Verzeichnis der Seminar-Bibliothek zu Trier*, Trierisches Archiv, Ergänzungsheft XIII, Trier 1912).
Darmstadt: Landesbibliothek, codex 403 (15e eeuw), afkomstig van de Keulsche karmelieten, bevat de *Sermones hiemales*.
Mechelen: Groot-Seminarie, codex 26 (15e eeuw), afkomstig van Bois-Seigneur-Isaac, fol. 51—59, bevat 4 sermões in festo Pasche, fol. 59—65, 2 sermões in Ascensione Domini, fol. 65—68b, 1 sermo in Pentecoste, fol. 68—70b, 1 sermo in Annuntiatione B. M. Virginis, fol. 70b—73, 1 sermo in Purificatione B. M. Virginis, fol. 73—76, 1 sermo in Assumptione B. M. Virginis en fol. 76—88b. 1 sermo in Nativitate B. M. Virginis. (Zie de uitvoerige beschrijving in *Catalogue des manuscrits du Grand-Séminaire de Malines par C. de Clerq, Gembloux-Paris 1937*), blz. 73—77).

In de tweede helft der 18de eeuw waren de *sermões de tempore et de sanctis* ook in het bezit van de karmelieten te Brugge en te Lier. (Paquot, VII, blz. 51—53).

genaamd *de institutione novitiorum*. (Begin van den proloog: Carissime in Christo Jesu, multis et variis petisti a me instantiis.... Begin van cap. I: Ingressuro tibi jam ordinem...¹⁾)

4. *Contra proprietates religiosorum*, ook genaamd *Contra vitium proprietatis*²⁾.

5. *De sacramento Eucharistie* (Inc.: Panem celi dedit eis, panem angelorum...; Expl.:... refectio, saturitas et gloria per infinita seculorum. Amen)³⁾.

6. *Meditatio devota a sacerdote celebraturo habenda circa magnalia misteria sacramenti Eucharistie* (Inc.: Exurge nunc anima mea et excutere...; Expl.:... unica corona et gloria per infinita seculorum secula. Amen)⁴⁾.

¹⁾ Handschriften:

Parijs: Bibliothèque Nationale, codex 10718, fol. 2—27b (1468), afkomstig uit de Kartause te Keulen.

Berlijn: Staatsbibliothek, Theol. 705 (15e—16e eeuw) afkomstig uit de Kartause te Keulen.

In het begin van de 18e eeuw waren handschriften van dit tractaat in het bezit van de kartuizers te Antwerpen, Gent en Zeelhem. (Paquot VII, pp. 51—53).

²⁾ Handschrift o. a.:

Deventer; Athenaeumbibliotheek, afkomstig van Windesheim en geschreven door Berthold ten Have (1411).

³⁾ Handschriften:

Trier: Stadtbibliothek, codex 681, fol. 66—160 (1465), afkomstig uit het klooster St. German te Trier. Keuffer-Kentenich, *Beschreibendes Verzeichnis der Handschriften der Stadtbibliothek zu Trier*, Sechstes Heft, Trier 1910.

Trier: Stadtbibliothek, codex 327, fol. 211—214 (15e eeuw), afkomstig uit de abdij St. Mathias te Trier, bevat een afschrift „Ex tractatu magistri Henrici de Coesfeldia de practica sumendi sacramentum venerabile“ (M. Keuffer, *Beschreibendes Verzeichnis der Handschriften der Stadtbibliothek zu Trier*, Drittes Heft, blz. 84).

Mechelen: Groot Seminarie, codex 25, fol. 1—62 (15e—16e eeuw), afkomstig van de Augustijnen van Bois-Seigneur-Isaac.

In de tweede helft der 18e eeuw waren handschriften van het tractaat *de Sacramento Altaris* in het bezit van de kartuizers te Antwerpen, Gent en Mechelen (Paquot VIII, pp. 51—53).

Brussel: Koninklijke Bibliotheek, codex 1625, fol. 145v—150 (15e eeuw), „Orationes de sacramento altaris, auctore Coesfelt carthusiensi“, codex 2158, fol. 3—117 (1416), afkomstig van de Chartreuse bij Edingen, en codex 2160, fol. 3—101v (1416), afkomstig van Bethlehem bij Leuven.

⁴⁾ Mechelen. Groot Seminarie, codex 25, fol. 62—69 (15e—16e eeuw), afkomstig van Bois-Seigneur-Isaac.

Brussel: Koninklijke Bibliotheek, codex 1625 (15e eeuw), fol. 141—145 v.

7. *Circumcisorium mysticum*¹⁾.

8. *De audiendis missis*²⁾.

9. *De neomystis*. (Inc.: Sacerdotes de novo celebraturi multa indigent circumspectione...)³⁾.

Bostius († 1499), de oudste bibliograaf der kartuizers, noemt Hendrik van Coesfeld voorts als auteur van de tractaten *de confessione*, *de indulgentiis*, alsmede van een *compendium operis de Universo Guilelmi Alverni Parisiensis episcopi*⁴⁾.

Petreibius stelt nog op zijn naam de geschriften, getiteld *in Exodum mystice*, *in Epistolam S. Pauli ad Romanos*, *Eulogium divi Pauli Eremiticae en Epistolae ad diversos*⁵⁾.

In den catalogus van het Collegium Amplonianum te Erfurt, welke tusschen 1410 en 1412 is bewerkt door Amplonius Ratinck en thans wordt bewaard in de Stadtbücherei te Erfurt, worden in de rubriek „De Loyca“ onder n°. 21 de volgende geschriften vermeld: „Item bona scripta magistri Henrici de Coesfeldia super tractatu Biligam, Biligam inceptus; scripta utilia eiusdem magistri Henrici de Coesfeldia super tractatibus Petri Hispani“⁶⁾.

..... (1410—141).

Wie in 1410 is aangewezen om de door het overlijden van Hendrik van Coesfeld opgevallen post over te nemen, heb ik niet kunnen vaststellen. In 1411 heeft de

¹⁾ Handschriften:

Brussel: Kon. Bibl., codex 2160, fol. 128—206v, geschreven in 1416 en afkomstig van Bethlehem te Leuven. (J. van den Gheyn, *Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque Royale de Belgique*, III, Bruxelles 1903, p. 320).

²⁾ Handschrift:

Brussel: Kon. Bibl., codex 2160, fol. 104—125v (1416), afkomstig van Bethlehem.

³⁾ Handschrift:

Brussel: Kon. Bibl., codex 2160, fol. 208—210 (1416), afkomstig van Bethlehem.

⁴⁾ A. Bostius, o. c. 22—23.

⁵⁾ Petreibius, 126—127.

⁶⁾ *Mittelalterliche Bibliothekskataloge Deutschlands und der Schweiz*, Zweiter Band, Bistum Mainz, bearbeitet von Paul Lehmann (München 1928), blz. 18.

Grande Chartreuse den prior van het Hollandsche huis in zijn officie gehandhaafd. Evenzoo in 1412. Tevens werd toen bepaald, dat de convers, broeder Joannes, die daar als hospes verbleef, binnen een zekeren tijd door een professie aan het klooster moest worden verbonden, ofwel moest terugkeeren naar de chartreuse van Valenciennes ¹⁾.

Ook in de jaren 1413 en 1414 heeft het generaal kapittel telkenmale beslist, dat den prior geen „misericordia” werd verleend. Bovendien stond het aan het convent toe om drie donaten aan te nemen ²⁾.

De chartae van het jaar 1415 ontbreken. Waarschijnlijk is de prior in dat jaar vervangen door den na te noemen Gerrit van Schiedam.

In deze jaren fungeerde Hugo van 's Gravensande als procurator van het huis.

Een belangrijk besluit ten aanzien van de kartuizerkloosters in de Nederlanden werd in het voorjaar van 1411 door het generaal kapittel genomen. De zeer uitgestrekte Picardische provincie werd namelijk in twee nieuwe provincies verdeeld. Wegens het groote aantal huizen, dat allengs in dit gebied was ontstaan, en de aanmerkelijke afstanden was de geregelde visitatie te moeilijk geworden. Daarenboven leidde het taalverschil tot bezwaren, aangezien het niet gemakkelijk viel steeds voor de visitaties geschikte personen te vinden, die beide talen beheerschten ⁴⁾.

¹⁾ c. 1412: „Priori domus Hollandie non fit misericordia: et frater Johannes conversus hospes ibidem faciat professionem infra quindenam post receptionem praesentium, vel in continenti ad domum suam Valencennarum revertatur”.

²⁾ c. 1414: „Priori domus Hollandie non fit misericordia, et concedimus quod possint recipere tres donatos secundum formam novarum constitutionum”.

³⁾ Oudste cartularium te Antwerpen.

⁴⁾ Le Couteulx, VII, 302. De motiveering van dit besluit luidde: „Cum provincia Picardie juxta formam Statutorum nostrorum de biennio in biennium non possit commode visitari propter multiplicationes domorum distantiamque locorum et varietates idiomatum, nec personae possint faciliter reperiri quae sciant utrasque linguas, prout visitatoribus et personis visitandis est expediens et necessarium, idcirco laboribus parcentes, sumptibus et evagationibus, ac etiam saluti et consolationi personarum Ordinis providere volentes . . . .”.

Bij de Zuid-Picardische provincie („provincia Picardie propinquieris”) werden ingedeeld de huizen van Mont-Dieu, Val-Saint-Pierre bij Vervins, Noyon, Valenciennes, Sint-Omaars, Abbeville, Gosnay, Gosnay (monialen), Montreuil-sur-Mer en Doornik.

De Noord-Picardische provincie („provincia Picardie remotioris”) zou omvatten de volgende kloosters: Herne bij Edingen, Brugge, Kiel bij Antwerpen, Geeraardsbergen, Geertruidenberg, Zeelhem, Gent, Luik en Brugge (monialen ¹⁾).

Sederd 1411 heeft het convent van het Hollandsche huis derhalve tengevolge van deze nieuwe indeeling meer in het bijzonder contact gehad met de huizen, welke tot laatstvermelden kring behoorden. Aanvangende met het jaar 1474 is de naam Noord-Picardische provincie door de Grande Chartreuse veranderd in: Dietsche provincie (provincia Teutoniae ²⁾).

Een bijzondere persoonlijkheid onder de monniken van het Geertruidenbergsche convent is Adrianus de Kartuizer geweest. Hij is in 1411 gestorven. In het obituarium der Luiksche kartuizers ³⁾ en ook bij Le Vasseur ⁴⁾ wordt 19 December als zijn sterfdag genoemd. In het necrologium van de chartreuse bij Utrecht staat hij echter op 30 December vermeld ⁵⁾.

Indien mijn aantekeningen mij niet bedriegen, staat voorts in den genoemden Luikschen codex opgeteekend, dat hij op 93-jarigen leeftijd is overleden. Mogelijk is hij dus niet alleen een tijdgenoot geweest van Hendrik van Coesfeld, maar behoorde hij reeds in het midden der veertiende eeuw, misschien zelfs eerder, tot de monniken van het Hollandsche huis.

Bij de oude biografen wordt hij soms Adrianus Hollandinus genoemd, blijkbaar naar het convent, tot hetwelk hij behoorde.

¹⁾ In den loop der 15de eeuw zijn nog daarbij gekomen de kloosters bij Utrecht, Amsterdam, Arnhem, Zierikzee, Scheut, 's Hertogenbosch, Delft, Kampen en Leuven

²⁾ Lamalle, 73.

³⁾ Staatsarchief Luik, fonds kartuizers, f. 63 e. v.

⁴⁾ Le Vasseur, IV, 537—538.

⁵⁾ BMHG, IX, 352.

Op welken grond Le Vasseur hem Adriaan Monet noemt, is mij niet duidelijk.

Voordat hij het kleet van Sint Bruno droeg, heeft hij aan een universiteit gestudeerd. In de handschriften en incunabelen alsook bij de oudste biografen wordt hij genoemd „Sagri Paginae doctor eximius” en „Sacre Scripture professor”¹⁾.

Zoowel in de oudste handschriften van zijn na te noemen geschrift als bij zijn oudste levensbeschrijvers wordt vol lof over hem geschreven. Zij noemen hem „poeta prestans”, „humanis quoque litteris nobiliter doctus”, „vitae sanctimonia spectabilis”, „zelo animarum fervidus”.

Volgens den Catalogus Priorum Leodii²⁾ is Adriaan de Kartuizer van 1385 tot 1392 prior van de chartreuse bij Luik geweest. De volgorde der 14de eeuwse prioren van het Luiksche klooster en de opgave der jaren van hun bestuur blijken daarin echter niet betrouwbaar te zijn. Uit oorkonden³⁾ kan worden vastgesteld, dat Adriaan de Kartuizer het prioraat te Luik heeft bekleed in het tijdvak 1403—1409 of 1410. Zijn voorganger en tevens zijn opvolger in het bestuur aldaar is geweest Bernardus, monnik van de Arnheemsche chartreuse, die in gemeld tijdvak met de leiding van het Utrechtsche convent was belast⁴⁾. Niet lang na zijn vertrek uit Luik is Adriaan dus in het huis zijner professie gestorven⁵⁾.

Hij is de auteur van het zeer verspreide tractaat *De remediis utriusque fortune* (Inc.: Quondam michi meditantibus subit illa quae....; Expl.:... tanta hominum mentes habet cecitas⁶⁾).

¹⁾ Bostius, o.c., XIV, 23—24; Petreius, 3; Sutor 590; C. Bohic o. c., 194—195; P. H. J. Knierim, *Dirck van Herxen* (Leiden 1926), blz. 129; *Ons Geestelijk Erf*, I, 401.

²⁾ Staatsarchief Luik, fonds kartuizers, obituarium, fol. 62 e. v.

³⁾ Archief van het bisdom Luik, fonds kartuizers, cartularium.

⁴⁾ AGAU, LIII, 309, 319.

⁵⁾ c. 1412: „Obiit D. Adrianus monachus et sacerdos domus Beate Marie in Hollandia”.

⁶⁾ Handschriften o.a.: Cambridge, universiteitsbibliotheek (*Catalogue of the University of Cambridge*, Manuscripts IV, 103);

Trier, Stadtbibliothek, codex 779, fol. 1—70 (15e eeuw), afkomstig van

De titel van dit geschrift duidt reeds op een navolging van Petrarca, wiens tijdgenoot Adrianus de Kartuizer is geweest. Francesco Petrarca had door zijn reizen in de Nederlanden hier belangstelling verworven¹⁾. De omstandigheid, dat zijn broeder Gerardus Petrarca kartuizer te Montrieux is geweest²⁾, heeft er toe medegewerkt, dat hij in de conventen der Orde bekend werd.

Gerrit van Schiedam (141.—141.)

Gerrit van Schiedam³⁾ was professor van het kartuizerklooster bij Luik. In 1415 was hij prior van de chartreuse buiten Amsterdam. In welk jaar hij tot dat bestuur is geroepen, heb ik niet kunnen vaststellen. Het kan zijn, dat hij reeds in 1404 met de leiding van deze jonge nederzetting is belast als opvolger van Hendrik Beckbeeck van Oldenzaal. Omstreeks 1419 is hij als prior geworden van de kartuizers bij Geeraardsbergen. Tusschen de jaren 1415 en 1419 is hij belast geweest met het prioraat van het Hollandsche huis. Voor een meer nauwkeurige vaststelling van zijn bestuursjaren te Geertruidenberg bieden mijne bronnen geen houvast.

De chartae capituli generalis van 1415, 1418 en 1419, betrekking hebbende op het Hollandsche huis, ontbreken. Uit

het Jesuitencollege te Mainz (Max Keuffer, *Beschreibendes Verzeichnis der Handschriften der Stadtbibliothek zu Trier*, Sechstes Heft, Trier 1910);

Stuttgart, teol. 4°, 17 (15e eeuw);

Basel, universiteitsbibliotheek, hs. D. X. 33;

Herhaaldelijk is dit geschrift van Adrianus den Kartuizer gedrukt. Als incunabel is het verschenen ca. 1470 te Keulen bij Ulrich Zell, 8 Febr. 1471 te Keulen bij Arnold te Hoernen, ca. 1472 te Straatsburg bij Heinrich Eggestein en ca. 1475 te Leuven bij Johannes de Westphalia. (*Gesamtkatalog der Wiegendrucke*, I, Leipzig 1925, blz. 95—96).

¹⁾ M. Dykmans S. J. *Les premiers rapports de Pétrarque avec les Pays-Bas* (in: *Bulletin de l'Institut Historique belge de Rome*, Tome XX, 1939, blz. 51—122).

²⁾ Gerardus Petrarca is in 1386 gestorven. Le Couteulx, V, 398, 454, VI, 379.

³⁾ Staatsarchief Luik, Obituaire de la Chartreuse du Mont-Cornillon, f. 63 e.v.; Sutor, 593; Petreius, 104; Le Vasseur, III, 539; Raissius, in Elencho scriptorum; Lamalle, 57; Amsterdam, 41—44.

die van 1416 en 1417 verneemt men slechts, dat de prior in zijn ambt gehandhaafd bleef.

Omstreeks 1419 heeft Gerrit van Schiedam het prioraat te Geertruidenberg verwisseld met dat van Sint-Maartensbosch bij Geeraardsbergen. Hij heeft dit bestuurd totdat men hem in 1427 benoemde tot prior van het huis zijner professie. Gedurende acht jaren heeft hij aan het hoofd van de Luiksche chartreuse gestaan. De Grande Chartreuse onthief hem op zijn dringend verzoek in 1434 van dit officie. Godescalcus de Seron, die ook zijn voorganger in dit prioraat was geweest, volgde hem daar op als kloosteroverste. In 1436 heeft het generaal kapittel hem andermaal belast met het bestuur van het klooster bij Geeraardsbergen. Deze benoeming schijnt verband te hebben gehouden met bijzondere moeilijkheden, waarmede het convent van Sint-Maartensbosch toen te kampen had en welke dank zij het beleid van Gerrit van Schiedam zijn overwonnen ¹⁾.

Als prior van dit huis is hij 14 October 1442 aldaar gestorven en begraven in het koor van de kloosterkerk onder den lezenaar ²⁾.

De biografen, die hem soms Gerardus de Stredam of Stredamius noemen, prijzen zijn deugden en begaafdheid. Sutor schreef over hem de volgende lofspraak: „vir in scripturis divinis studiosissimus, et longa exercitatione egregie doctus, religione quoque, prudentia et autoritate venerandus, foris clarus et domi admirandus, neque rebus exteris magis laudandus, quam institutis domesticis.”

Gerrit van Schiedam is een vruchtbaar auteur geweest, van wien een aantal tractaten in handschrift zijn bewaard. Hij behoorde tot de tijdgenooten van den grooten Dionysius den Kartuizer en tot dien kring van geestelijke schrijvers

¹⁾ Le Couteulx, V, 240: „Hæc quidam Cartusia summa omnium rerum penuria ad annum 1436 oppressa fuit, quo Gerardi van Sheedan prioris industria restituta est”.

²⁾ c. 1443: „Obiit D. Gerardus de Schiedam, prior domus Hollandie, qui dudum fuit prior domorum Leodii et Sylve Sancti Martini”. Daar vast staat, dat hij bij zijn overlijden prior van Sint Maartenbosch was, heeft de steller der chartae uit dit jaar zich vergist ofwel de latere afschrijver.

uit de kloosters van Luik, Roermond en Keulen, welke zoozeer de aandacht verdienen.¹⁾

De oudste bibliograaf der kartuizers, de Gentsche Carmeliet A. Bostius († 1499), geeft een opsomming van zijn geschriften ²⁾, welke men terugvindt bij Sutor en in de in 1609 door den Keulschen kartuizer Theodorus Petreius van Kampen uitgegeven bibliografie. Sutor geeft de lijst in de volgende bewoordingen:

„Scripsit praeclara quaedam opuscula, scilicet libellum *de cura pastoralis* ³⁾, *de decem praeceptis* opus frugiferum ⁴⁾, *de septem Ecclesiae sacramentis* ⁵⁾ liber exhortatione plenum, *speculum religiosorum* ⁶⁾, *dialogum de virtutibus* ⁶⁾, *dialogum de vitiis* ⁶⁾, *sermones de sanctis* ⁷⁾ et quaedam alia omni disciplina refertissima.”

Ook de jongere bibliografiën bevatten dezelfde opsomming.

In de Koninklijke Bibliotheek te Brussel berust een codex (no. 2175), afkomstig van de kartuizers van Herne en inhoudend een bundel tractaten op naam van Gerrit van Schiedam, n.l.: *Tractatus de instructione praelatorum; Spe-*

¹⁾ A. Bostius, o.c., 30—31.

²⁾ *Zierikzee*, 172—174.

³⁾ Bibliotheek Amiens, hs. no. 93, f. 66—71 (15e eeuw): *De cura pastoralis liber unus, Epistola praelatis sive pastoribus animarum ad abbatem S. Adriani Gerardimontensis*, afkomstig van de kartuizers te Brussel. (Inc.: Salutem et pacem in Domino — Expl.: ut custodiam verba tua) (*Catalogue des manuscrits des bibliothèques publiques de France*, Départements, XIX, Paris 1893, blz. 490).

⁴⁾ Kon. Bibl. Brussel, hs. no. 2159, fol. 68v—142v.; *Sermones decem de decem praeceptis decalogi a quodam cartusiensi D. Gerardo de Scydam professore domus Leodii*, in 1433 geschreven in de chartreuse van Herne bij Edingen (*Lamalle*, 57). Voorts: Bibliotheek van Kamerijk, hs. no. 341.

⁵⁾ Bibliotheek van Kamerijk, hs. no. 341 (NNBW, V, 691). Een exemplaar was voorheen ook in het bezit van de Wilhelmiëten te Aalst.

⁶⁾ Bibliotheek van Kamerijk, hs. no. 341 (NNBW, V, 691). In het Britsch Museum wordt bewaard een hs. uit de 15e eeuw, afkomstig van de kartuizers te Mainz en getiteld: *Gherardi Schidami Carthusiensis tractatus de professione religiosorum quorundam* (Inc.: Notandum est pro praesenti...) (*Catalogue of Manuscripts in The British Museum*, New Series, vol. I, 1834, Part I. The Arundel Manuscripts, p. 90).

⁷⁾ Hofbibliotheek Weenen, hs. no. 15239: *Sermones de sanctis venerabilis patris Domini Gerardi de Scheidam quondam prioris prope Leodium ordinis Carthusiensis*, in 1469 geschreven door Joannes de Unna, kartuizer te Roermond (NNBW, IX, 1141).

culum subditorum; Speculum sacerdotum; Speculum secularium et hujus mundi amatorum; Speculum ac potius stimulus penitentiae. Deze specula zijn echter ten onrechte aan Gerrit van Schiedam toegeschreven. Zij zijn het werk van den kartuizer Jacob van Gruitrode, een tijdgenoot van Gerrit van Schiedam tijdens zijn verblijf te Luik.¹⁾

Alphairt Christiaensz. van Amsterdam (1420—1424)

Alphairt van Amsterdam²⁾ was professus van Monnikhuizen bij Arnhem. Aan de universiteit van Parijs had hij den graad van magister artium behaald. Waarschijnlijk heeft hij wegens het Schisma als zoovele anderen, die de zijde van Paus Urbanus hadden gekozen, Parijs verlaten. Toen in 1386 de Ruprecht-Karls-universiteit in Heidelberg werd gesticht, behoorde hij daar tot de eerst ingeschrevenen en docenten. Van 19 Maart tot 22 Juni 1388 was hij, overeenkomstig de toen gebruikelijke ambtsperiode, rector van de jonge universiteit. In de registers staat hij vermeld als „magister in art. Paris., vicarius eccl. Traiectensis”. Zijn tijdgenooten in Heidelberg zijn o.a. geweest Jan van Delden van Oldenzaal³⁾ en Garcilius van Gruythuys⁴⁾, die beiden later zijn comprofessi zijn geworden in het Arnhemsche kartuizerklooster. Omstreeks welken tijd Alphairt te Monnikhuizen het kleed van Sint-Bruno heeft aangenomen, heb ik niet kunnen vaststellen.

In 1407 of 1408 is Alphairt prior van het klooster Bethlehem te Roermond geworden. Hoe lang hij dit huis heeft bestuurd, kan niet met zekerheid worden bepaald.⁴⁾ Van 1415

¹⁾ Zie P. Matheus Verjans O.F.M. in *Ons Geestelijk Erf*, V (1931), blz. 440 e.v.

²⁾ Denifle-Chatelain, *Auctuarium Chartularii Universitatis Parisiensis*, I (Parisii 1894), blz. 576, 617; G. Toepke, *Die Matrikel der Universität Heidelberg von 1386 bis 1662*, Erster Teil (Heidelberg 1884), blz. 20, 30, 46; A. Thorbecke, *Die Anfänge der Universität Heidelberg* (Heidelberg 1886), blz. 6—8; *Amsterdam*, 43—46;

³⁾ NNBW, VI, 383.

⁴⁾ *Monnikhuizen*, 51—53.

of 1416 af is hij vervolgens prior geweest van de chartreuse buiten Amsterdam als opvolger van Gerrit van Schiedam. In den loop van 1420 is hij tusschentijds ontheven van dit bestuur. Zijn opvolger te Amsterdam is geweest Jan Bolhusen.

Vermoedelijk heeft Alphairt in 1420 het prioraat te Amsterdam verwisseld met dat van het klooster buiten Geertruidenberg. De chartae van het generaal kapittel zijn echter uit dezen tijd niet volledig bewaard. Die van 1419 en 1421, betrekking hebbende op het Hollandsche huis, ontbreken. Die van 1420 en 1422 luiden slechts „Priori domus Hollandie non fit misericordia”.

In 1420 verschenen de Dordtenaren voor de muren der stad om deze op te eischen voor Jan van Beieren. Toen de stad voor deze bedreiging bezweek en haar poorten opende, deed Dirk van der Merwen, die vanwege Jacoba van Beieren als kastelein het slot bezette, haar op 19 September beschieten. Dientengevolge werd Geertruidenberg met de kerk in de asch gelegd. Daarna is ook het slot verwoest.¹⁾ Zonder twijfel zullen deze gebeurtenissen aan het kartuizerklooster, dat niet ver van het slot aan de andere zijde was gelegen, niet ongemerkt zijn voorbijgegaan.

In 1421 overkwam het Geertruidenbergsche convent een groote ramp. De Sint-Elisabethsvloed verzwoeg zijn bezittingen in Airnsweert, Stanthasen, s'Heer-Aernstberghe en andere plaatsen in den Grooten Zuid-Hollandschen Waard en teisterde ook op hevige wijze de kloostergebouwen zelf en de goederen der kartuizers in de Langstraat, Oosterhout, 's Gravenmoer, Drimmelen en het Land van Altena.

Onze bronnen lichten ons slechts zeer sober in omtrent de gevolgen van deze November-catastrophe voor het Hollandsche huis en zijn bewoners. Het anniversarium van het klooster, dat verloren schijnt te zijn, moet deze gebeurtenissen uitvoerig hebben vermeld. In het necrologium van de Utrechtsche kartuizers wordt naar dit register verwezen en worden overi-

¹⁾ Van Mieris, IV, 578.

gens zeer kort en algemeen gememoreerd al degenen, conversen, ouders, broeders, zusters, vrienden en bloedverwanten, alsmede weldoeners en begunstigers zoowel van Nieuwlicht als van het Geertruidenbergsche huis, die daarbij zijn omgekomen.¹⁾

Bij deze ramp verloren twee of meer conversen, hetzij van het Hollandsche huis alleen, hetzij van beide huizen te zamen, het leven. Het klooster schijnt een aantal jaren noodig te hebben gehad om de gevolgen van den watervloed eenigszins te boven te komen, want nog in 1427 bepaalde de Grande Chartreuse, dat twee monniken van Geertruidenberg, die als hospites te Brugge verbleven, daar zouden blijven, totdat hun klooster zich in stoffelijk opzicht zou hebben hersteld.²⁾

In 1422 bevestigde het generaal kapittel den prior in zijn officie (c. 1422). In 1423 eveneens, terwijl hem troostwoorden werden gezonden met betrekking tot zijn moeilijkheden, waarover hij aan het generaal kapittel had geschreven.³⁾

In 1424 verkreeg Alphairt op zijn aandringen ontheffing uit zijn ambt.⁴⁾ Aan het convent werd de keuze van een nieuwen prior overgelaten. Ten aanzien van het verzoek, door het convent gedaan, om het met het oog op zijn nood-

¹⁾ „Memoria luctuosa dominorum, scilicet conversorum, parentum, fratrum, sororum, amicorum ac consanguineorum, fautorum ac benefactorum domus nostre et domus Hollandie, qui hoc die in magna insula Hollandie ac vicinis locis cum multis hominum millibus, pecoribus, pascuis, agris, edificiis, castris, ecclesiis aquarum vi obruti et submersi; quorum nomina hic exprimere non possumus; multa tamen expressa sunt in anniversario domus Hollandie” (BMHG, IX, 215).

²⁾ c. 1427 [in domo Brugensi:] „Et D. Joannes de Asperen et D. Jacobus Gerardi, monachi hospitantés ibidem, maneant in dicta domo, quousque domus Hollandie, cujus sunt professi, ad meliorem perseverit fortunam.”

³⁾ c. 1423: „Priori domus Hollandie non fit misericordia. Et suis tribulationibus, de quibus scribit, compatimur, in quibus propter Deum habeat patientiam.”

⁴⁾ c. 1424: „Priori domus Hollandie ad suam magnam instantiam fit misericordia, electioque futuri prioris relinquitur conventui secundum Ordinis forma celebranda. Et super divisione conventus, quam petunt, tam in provincia quam extra, respondetur eis ad partem.”

druft te verdeelen over andere huizen der Orde, zoowel in als buiten de provincie, werd beslist, dat daarop afzonderlijk zou worden beschikt.

Op 17 September 1425 is Alphairt van Amsterdam bij zijn confraters te Utrecht gestorven. Blijkens de begraaflijsten van Nieuwlicht is hij daar ook begraven en wel in het westelijk gedeelte van het groote pand bij den buitenmuur.¹⁾

In het necrologium en in de graflijsten van Nieuwlicht staat Alphairt van Amsterdam als prior van het Hollandsche huis ingeschreven. Is dit een vergissing van dengene, die met het bijhouden van deze registers was belast, of moet men aan de hand daarvan de gevolgtrekking maken, dat Alphairt niet reeds omstreeks 1420, doch bij de wisseling van het prioraat in 1424 prior te Geertruidenberg is geworden? Dit laatste is niet waarschijnlijk, omdat het generaal kapittel van 1424 de keuze van een prior aan het convent had overgelaten. Dit moest zich daarbij bepalen tot de geprofesten van het huis, terwijl Alphairt professus van Monnikhuizen was. Een andere mogelijkheid is, dat het obiit van de Grande Chartreuse in 1425 is uitgegeven en het jaartal 1426 dus foutief is overgenomen. In dat geval zou hij 17 September 1424 zijn gestorven en op dat tijdstip nog in functie zijn geweest als prior.

Men verwarre hem niet met zijn tijdgenoot en comprofessus Alphardus de Hollandia, die 1409—1424 prior is geweest van het klooster Monnikhuizen bij Arnhem en tevens 1410—1414 convisitator en 1418—1422 visitator van de Rijnprovincie is geweest. Deze toch is als zoodanig op 14 Augustus 1424 overleden.²⁾

¹⁾ c. 1426: „Obiit D. Alphardus Christiani de Amsterdam, monachus domus in Monichusen”; BMHG, IX, 314, 354.

²⁾ BMHG, IX, 354.

²⁾ *Monnikhuizen*, 33—37.

Hugo van Delft (1424—1428).

De prior, die op Alphaert van Amsterdam onmiddellijk is gevolgd, is zeer waarschijnlijk Hugo van Delft, monnik van het klooster te Kiel bij Antwerpen.¹⁾

In 1425 heeft de Grande Chartreuse den prior van het Hollandsche huis in zijn officie gehandhaafd. De visitatoren der provincie werden gemachtigd om, gelet op den nood, waarin het klooster nog verkeerde, leden van het convent tijdelijk onder te brengen in andere huizen der Orde. Broeder Dirk, convers van het klooster, werd reeds in dat jaar door het generaal kapittel als hospes gezonden naar het klooster der kartuizerinnen bij Brugge.²⁾

Ook in 1426, 1427 en 1428 is aan den prior geen „misericordia” verleend. In 1427 is bovendien door het bestuur der Orde bepaald, dat de Geertruidenbergsche monniken Jan van Asperen en Jacob Gerritsz., die als hospites verblijf hielden in de chartreuse Genadedal bij Brugge, daar zouden blijven totdat het huis hunner professie in betere omstandigheden zou verkeerden.³⁾

In 1428 is Hugo van Delft van het prioraat ontheven en belast met de geestelijke leiding van het zoo bloeiende klooster der kartuizerzusters buiten Brugge. Hij was als vicarius van St. Anna de opvolger van den bekenden Herman Steenken⁴⁾, die op 23 April van dat jaar was gestorven. De kronieken van dit convent gewagen van zijn persoon met veel lof.⁵⁾ In 1448 is hij als vicarius der monialen vervangen door Arnold Horinck van Amsterdam. Hij

¹⁾ Le Vasseur, I, 281.

²⁾ c. 1425: „Priori domus Hollandie non fit misericordia. Et committitur visitoribus provincie et cui libeat eorum in solidum quatenus secundum necessitatem dicte domus personas ejusdem valeat alibi collocare. Et frater Theodoricus ejusdem domus conversus vadat ad domum Sancte Anne prope Brugis ad hospitandum ad Ordinis voluntatem”.

³⁾ c. 1427: „Priori domus Hollandie non fit misericordia”. Vgl. blz. 68, noot 2.

⁴⁾ Le Vasseur, I, 502; *Verslagen en Mededeelingen der Vlaamsche Academie voor Taal en Letteren*, 1927, blz. 50—72.

⁵⁾ „Vir fuit eximia morum mansuetudine præditus, versatissimus in rerum spiritualium cognitione, et insigni exornatus vitæ sanctimonia” (Le Vasseur, I, 281).

is toen teruggekeerd naar het klooster zijner professie te Kiel en niet lang daarna overleden.¹⁾

Dirk Waelwijn (1428—1434)

Degene, die in 1428 de toen afgetreden prior is opgevolgd, is waarschijnlijk geweest Dirk Waelwijn. Van welk huis hij professus was, wordt ons niet medegedeeld.

Wij hebben reden om aan te nemen, dat hij in 1428 prior was.²⁾ Wanneer hij als zoodanig is afgetreden, blijkt niet. Hij is op 23 Juni overleden. In het necrologium der Utrechtsche kartuizers werd hij als „quondam prior” ingeschreven na Hendrik van Vethusen, die in 1421 stierf, en vóór Filippo-Maria Visconti, hertog van Milaan, die in 1447 is gestorven.

Omtrent de lotgevallen van het Hollandsche huis in deze jaren is weinig bekend. In 1431 is de prior door de Grande Chartreuse in zijn bediening gehandhaafd. Het klooster blijkt in dezen tijd begunstigd te zijn vanwege D. Jan de Sanden.³⁾

Ook in 1432 is den prior geen „misericordia” verleend. Aan de visitatoren werd opgedragen een verzoek van het convent omtrent wijziging der „termini” te behandelen.⁴⁾

De chartae van 1433 ontbreken.

In 1434 is de prior door de patres capitulares gehandhaafd, terwijl hem een beslissing werd kenbaar gemaakt inzake den omslag ter bestrijding der kosten van de prioren, die op het concilie van Basel de Orde vertegenwoordigden.⁵⁾

¹⁾ c. 1450: „Obit D. Hugo de Delft, monachus professus domus Sancte Catharine prope Antverpiam, dudum vicarius domus Sancte Anne”.

²⁾ *Kroniek van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht*, 13e jrg. (1857), 3e serie, 3e deel, blz. 140; BMHG, IX, 282.

³⁾ c. 1431: „Priori domus Hollandie non fit misericordia, et quia domus illa recepit bona emolumenta ex parte D. Joannis de Sanden, revertatur ipse ad domum sue professionis”.

⁴⁾ c. 1432: „Priori domus Hollandie non fit misericordia. Et quod petunt de dilatione terminorum committitur visitoribus”.

⁵⁾ c. 1434: „Priori domus Hollandie non fit misericordia. Et pro relevatione taxe pro prioribus pro toto Ordine in Concilio residentibus sciat se non esse exauditum sicut nec alii”.

Hildewardus Osteel (± 1434—1438)

Onzekerheid bestaat omtrent de bestuursperioden van degenen, die tusschen 1428 en 1438 het prioraat heeft of hebben bekleed. Slechts is bekend, dat Hildewardus Osteel in dit tijdvak als prior heeft gefungeerd. Van welk klooster hij professus was, staat niet vast. Wel is het zeker, dat hij niet tot het Geertruidenbergsche convent behoorde. Van omstreeks 1424 tot 1428 was Hildewardus belast met het bestuur van de chartreuse te Zeelhem bij Diest.¹⁾ In 1428 heeft het generaal kapittel hem van dit prioraat ontheven en benoemde het in zijn plaats Godschalk Seron van Antwerpen.²⁾ Niettemin vindt men hem in een akte van 1 Mei 1429 nog genoemd als prior van het Zeelhemsche huis.³⁾ Hoe zulks is te rijmen met de beslissing van 's jaars te voren, is mij niet duidelijk. Uit drie akten van 8 Februari 1434 blijkt, dat hij toen procurator te Zeelhem was.

Op 13 November 1438 en 21 Maart 1440 blijkt hij er weder prior te zijn. Op grond hiervan veronderstel ik, dat hij in 1434 of later tusschentijds prior te Geertruidenberg is geworden en dat gebleven is tot 1438. Hij is op 12 October 1440 gestorven, als oud-prior naar het schijnt.⁴⁾

In 1435 en 1436 is door het generaal kapittel slechts bepaald, dat de prior van het huis bleef gehandhaafd. De chartae van 1437 ontbreken. In 1438 onthief de Grande Chartreuse den prior op zijn dringend verzoek van den be-

¹⁾ Volgens mededeeling van den E. Heer E. Koninckx te Munsterbilsen wordt hij in akten van 12 April 1426 en 11 Februari 1427 als prior van Zeelhem genoemd. (Staatsarchief Hasselt, fonds kartuizers, cartularium II). Aan denzelfden vriendelijken berichtgever dank ik ook de in de volgende noten vermelde aanteekeningen uit dit archief.

²⁾ c. 1428.

³⁾ Cartularium III te Hasselt.

⁴⁾ c. 1441: „Obiit D. Hildewardus primo prior in Zeelhem prope Diest et ultimo domus Hollandie, habens anniversarium perpetuum associandum...”. In het Utrechtsche necrologium staat hij als volgt vermeld: „Obiit d. Hildewardus, quondam prior domus nostre in Diest”. (BMHG, IX, 324).

stuurslast en benoemde in zijn plaats Marcilius Boechamer, tot dan toe prior van Monnikhuizen bij Arnhem.¹⁾

Marcilius Boechamer (1438—14..)

Blijkens de studentenlijsten van de Keulsche Universiteit was Boechamer²⁾ daar in 1414 als student ingeschreven als: Marcilius Boechamer de Doesborch. Later heeft hij het kleed van Sint-Bruno aangenomen bij de Arnhemsche kartuizers, waar hij als monnik is geprotest. Na het overlijden van Jan van Leiden in 1436 of in het begin van 1437 is hij³⁾ dezen opgevolgd als prior van het klooster Monnikhuizen en wel onder moeilijke omstandigheden. Er was sprake van het vertrek van het convent naar andere huizen der Orde, vermoedelijk in verband met de troebelen in Gelderland en de ontevredenheid jegens den hertog.

Boechamer was in 1438 tegenwoordig op het generaal kapittel in de Grande Chartreuse. Hij verkreeg daar op zijn dringend verzoek ontheffing van het prioraat te Arnhem en werd als prior van het huis opgevolgd door Garcilius van den Gruythuys. Tegelijkertijd benoemde men D. Marcilius tot prior van het klooster buiten Geertruidenberg. Hoe lang hij dit convent heeft bestuurd, kan niet nauwkeurig worden vastgesteld. De akten van het generaal kapittel in de jaren 1439-1449 vermelden telkens, dat aan den prior van Geertruidenberg geen „misericordia” is verleend. In 1449 werd echter in de overlijdensberichten van de Grande Chartreuse den dood medegedeeld van Hendrik Best, prior van het Hollandsche huis, zoodat waarschijnlijk reeds eenige jaren eerder het bestuur van Boechamer tusschentijds een einde had genomen. Deze is vervolgens naar Monnikhuizen teruggekeerd, waar hij in 1457 of in het begin van 1458 als

¹⁾ c. 1438: „Priori domus Hollandie ad suam magnam instantiam fit misericordia. Et si velit profiteatur sedem quam statuta concedunt. Et praeficimus ibidem in priorem D. Marcilium in presenti capitulo absolutum ab officio prioratus domus Beate Marie in Monichusen”.

²⁾ H. Keussen, *Die Matrikel der Universität Köln 1389 bis 1559*, I (Bonn 1892), 168; *Monnikhuizen*, 50—51.

vicarius van het huis zijner professie is gestorven.¹⁾

Balduinus (14.-14.).

In het necrologium van Nieuwlicht wordt op 19 October het volgende gememoreerd: „Obiit D. Balduinus, quondam prior domus Hollandie”.²⁾ Van dezen prior is verder niets bekend. Zijn naam volgt op dien van een monnik, die in 1432 is gestorven. Na Balduinus volgt het overlijdensbericht van D. Tielmannus de Vinea, professus van het Hollandsche huis, wiens sterfjaar niet bekend is. Diens naam komt echter in de overlijdensberichten van de Grande Chartreuse, welke zijn bewaard, niet voor³⁾. Op dezen volgt de naam van een monnik uit de Bourgondische provincie, wiens dood in 1499 door de Grande Chartreuse is bericht.

Wanneer is deze Balduinus prior te Geertruidenberg geweest? Vermoedelijk moet hij in de priorenlijst dadelijk voorafgaan aan den reeds genoemden Hendrik van Best of direct op dezen volgen. In 1483 of 1484 overleed als vicarius van Sionsberg bij Zierikzee D. Boudewijn Huygensz. (Balduinus Hugonis⁴⁾). Is deze wellicht identiek met den oud-prior van Geertruidenberg? Een ander van dien naam komt in de overlijdensberichten van de Grande Chartreuse, betrekking hebbende op de Dietsche provincie, althans niet voor.

Hendrik van Best (14.-1449)

De mogelijkheid is niet uitgesloten, dat het Geertruidenbergsche klooster na Boechamer en vóór Hendrik van Best nog door een of meer andere prioren is bestuurd. Wanneer Best is opgetreden als prior, kon niet worden vastgesteld. Blijkens een akte van 15 Maart 1428 fungeerde

¹⁾ c. 1458: „Obiit D. Marcilius Boechamer, vicarius domus in Monichusen et dudum prior Beate Marie in Hollandia”.

²⁾ BMHG, IX, 327.

³⁾ Vermoedelijk is hij dezelfde als Tielman Jansz, die in een akte van 16 Mei 1439 als procurator voorkomt (oudste cartularium te Antwerpen),

⁴⁾ Zierikzee, 188.

hij op dat tijdstip als procurator. Het eenige, dat overigens van hem bekend is, is ontleend aan het in 1449 door de Grande Chartreuse afgegeven overlijdensbericht, waaruit blijkt, dat hij 17 Maart 1449 als prior is gestorven.¹⁾ Het Utrechtsche necrologium vermeldt hem op 21 Maart en noemt hem professus van het Hollandsche huis.²⁾

Jan Steenken (1449—1465)

Wie in 1449 Hendrik van Best opvolgde als prior, kon aan de hand van mijne bronnen niet worden vastgesteld. Het generaal kapittel handhaafde van 1450 tot en met 1464 telken jare den prior in zijn officie. Uit een akte van 27 Juli 1453 verneemt men, dat toen Jan Steynken prior was.³⁾ Waarschijnlijk is deze dus reeds in 1449 opgetreden, tenzij toen een ander tot het prioraat is geroepen, die later tusschentijds is vervangen door Steenken.

In de studentenlijsten van de universiteit van Keulen vindt men in 1425 genoemd: „Joh. de Doysbergh aliter dictus Steynken Trai. d.”⁴⁾ Vermoedelijk is hiermede de latere kartuizer bedoeld. Hij is monnik geworden van het klooster Monnikhuizen bij Arnhem.

Tijdens zijn prioraat bevatten de chartae capituli generalis met betrekking tot het Hollandsche huis geen bijzonderheden.

In 1465 is Steenken op zijn aandringen van den bestuurslast ontheven.⁵⁾ Aan het convent werd opgedragen een nieuwen prior te kiezen. Mocht het daarin niet slagen, dan zouden de visitatoren in de benoeming van een prior moeten voorzien.

¹⁾ c. 1449; „Obiit D. Henricus Best, prior domus Beate Marie in Hollandia, habens anniversarium perpetuum associandum cum primo anniversario post diem obitus sui qui fuit 17 Martii.”

²⁾ BMHG, IX, 251.

³⁾ Archief H. H., blz. 390, regest no. 26.

⁴⁾ Keussen, o. c., I, 213.

⁵⁾ c. 1465: „Priori domus Hollandie ad suam instantiam fit misericordia. Et electionem novi prioris remittimus ad conventum dicte domus, quam, si canonica fuerit, visitatores provincie aut alter ipsorum cum socio habeant confirmare, alioquin de priore idoneo dicte domui habeant providere.”

Jan Steenken is daarop teruggekeerd naar Monnikhuizen, waar hij op 12 Augustus 1470 is gestorven na aldaar nog het ambt van vicarius te hebben bekleed.¹⁾

De Utrechtsche kartuizers hadden met hem op voet van wederkeerigheid een zekere associatie, hierin bestaande, dat het convent van Nieuwlicht hem bij zijn dood een monachus had toegekend, terwijl hij zich had verbonden om voor de overledenen van het Utrechtsche huis een monachus te houden.²⁾ Er waren slechts vier monniken van elders, met wie Nieuwlicht in den loop des tijds een dergelijke associatie heeft gehad.³⁾

Tijdens het prioraat van Steenken, namelijk in 1463, is de Nijmegenaar Jan van Rosendael prior van de Grande Chartreuse en generaal der Orde geworden.⁴⁾

Jacob Ruusch (1465—1473)

Krachtens machtiging van de patres capitulares heeft het convent van Geertruidenberg in 1465 Jacob Ruusch tot prior gekozen. Blijkbaar was hij dus een professus van het huis. Uit den tijd van zijn bestuur vallen geen bijzonderheden te vermelden. Hij is 4 Juli 1473 overleden.⁵⁾

Op 26 Juli 1472 stierf de prior van de Grande Chartreuse Jan van Rosendael. Hij is in het generalaat opgevolgd door Antoine Dellieux.

Klaas van Heusden (1473—1483)

Omtrent den persoon en de bestuursperiode van dengeen,

¹⁾ BMHG, IX, 192, 300: „Obiit D. Joannes Steneken, quondam prior domus Beate Marie in Hollandia.“

²⁾ Zulk een monachus bestond uit het opdragen van een Mis gedurende dertig opeenvolgende dagen en bovendien van een Mis benevens het bidden van het doodenofficie op den verjaardag van een obiit. (Vgl. F. A. Lefebvre *Saint Bruno et l'Ordre des Chartreux*, I (Paris 1883), p. 265.

³⁾ BMHG, IX, 192.

⁴⁾ NNBW, VI, 1207.

⁵⁾ c. 1474: „Obiit D. Jacobus Ruusch prior domus Hollandie.“ Vgl. BMHG, IX, 286.

die vervolgens gedurende een tienjarig tijdvak het prioraat heeft bekleed, zijn ons weinig bijzonderheden bekend.¹⁾

In 1474 bepaalde het generaal kapittel, dat D. Jacobus Collon, die als hospes in het klooster verbleef, zou terugkeeren naar het huis zijner professie te Lübeck.²⁾

D. Nicolaas stierf als prior 18 November 1483.³⁾

In 1475 is bij de kartuizers van Geertruidenberg begraven Gijsbert van Brederode, bekend als medepredendent van David van Bourgondie voor den bisschoppelijken zetel van Utrecht, die na een bewogen leven op 15 Augustus van dat jaar te Breda was gestorven. Hij heeft aan het convent van het Hollandsche huis 1000 gulden vermaakt.⁴⁾

In 1475 werd een der Geertruidenbergsche monniken, Hendrik van Orsoy, aangewezen om Jacob van Gruytrode op te volgen als prior te Luik. Hij heeft deze chartreuse tot 1482 bestuurd, waarna hij ziekelijk in het huis zijner professie is teruggekeerd.⁵⁾

Blijkens een lijst van prebenden uit het jaar 1473 waren de kartuizers van Geertruidenberg collatoren van een vicarie op het O. L. Vrouwe-altaar in de Groote of Lieve-Vrouwkerk te Dordrecht.⁶⁾

14 Juli 1476 heeft de bisschop van Luik aan den prior van het Hollandsche huis, den deken van de collegiale kerk te Breda en Gregorius Speet, den eersten rector van het Sint-Geertruijklooster te s'-Hertogenbosch, opdracht gegeven om in zijn naam over te gaan tot de oprichting van het klooster Vredenburg te Boeimeer bij Breda.⁷⁾

¹⁾ Vgl. *Archief H. H.*, blz. 392 en 393.

²⁾ c. 1474: „Priori domus Hollandie non fit misericordia; et D. Jacobus Collon ibidem hospes revertatur ad domum Templi Marie prope Lubeck expensis domus sue professionis.“

³⁾ c. 1484: „Obiit D. Nicolaus de Huesden prior domus Hollandie.“ Vgl. BMHG, IX, 338.

⁴⁾ NNBW, X, 117—121.

⁵⁾ NNBW, IX, 731.

⁶⁾ *Haarlemsche Bijdragen*, XXVIII, 387.

⁷⁾ *Taxandria*. XVII, 30.

Pieter van Dyemen (1483—148.)

Na het overlijden van D. Nicolaas heeft men Pieter van Dyemen tot prior gekozen. Het generaal kapittel van 1484 bekrachtigde deze keuze.¹⁾ Van Dyemen was professor van het Geertruidenbergsche klooster.

Hoe lang zijn prioraat heeft geduurd, valt niet met zekerheid vast te stellen. Blijkens een akte van 28 Mei 1485 was hij op dat tijdstip prior.²⁾ Het generaal kapittel legde in 1485 aan een der monniken van het Hollandsche huis een bestraffing op.³⁾

In 1489 heeft de Grande Chartreuse aan den prior van Geertruidenberg op zijn dringend verzoek en in verband met de aldaar bestaande moeilijkheden ontheffing uit zijn ambt verleend, terwijl bepaald werd, dat het convent zijn opvolger zou kiezen.⁴⁾ De naam van den bestuurder, die in 1489 is afgetreden, vinden wij nergens genoemd. Of dit Pieter van Dyemen is geweest, staat niet vast. Op 11 November 1499 is Pieter van Dyemen als oud-prior overleden.⁵⁾

Tijdens zijn prioraat te Geertruidenberg n.l. 21 Mei 1484, stierf aldaar Hendrik van Orsoy, geprofest monnik van het huis, die daar de ambten van vicarius en van procurator had bekleed en van 1475 tot 1482 prior te Luik is geweest.⁶⁾

¹⁾ c. 1484: „Priori domus Beate Marie in Hollandia non fit misericordia et electionem ipsius confirmamus et canonicam fore discernimus.”

²⁾ *Archief H. H.*, blz. 394, regist no. 38.

³⁾ c. 1485: „Priori domus Beate Marie in Hollandia non fit misericordia. Et D. N., qui nimis invective ac arroganter suo visitatori scribere ausus est, ut patet ex litteris coram diffinitoribus productis, ad terram in refectorio semel comedat atque claustrum colloquio duobus mensibus careat, et caveat ne de cetero talia praesumat, alioquin acrius puniatur.”

⁴⁾ c. 1489: „Priori domus Beate Marie in Hollandia ob suas magnas et indefensas instantias et tribulationes ibidem existentes fit misericordia, et electionem comittimus conventui.”

⁵⁾ c. 1500: „Obiit D. Petrus de Dyemen monachus professor et alias prior domus Hollandie.” Vlg. *BMHG*, IX, 336.

⁶⁾ Staatsarchief Luik, fonds kartuizers, *Liber foundationis etc. domus Montis Omnium Apostolorum*, fol. 62.

Jan Merchtem (1489—1490)

Nadat in 1489 de toenmalige prior „misericordia” had verkregen, is een der monniken als rector van het huis opgetreden. Aan dezen is echter reeds in 1490 op zijn dringend verzoek door de patres capitulares ontheffing uit zijn officie verleend.¹⁾ Uit een akte van 7 Maart 1490 blijkt, dat zijn naam was D. Joannes.²⁾ Dit moet dus degene zijn, die in het Utrechtsche necrologium op 22 Juni aldus staat vermeldt: „Obiit d. Joannes Merchtem, monachus professor alias rector domus Hollandie”.³⁾ Deze is in het necrologium geplaatst na een obiit van 1491 en vóór een van 1507. In deze periode zijn er twee monniken van het Hollandsche huis met den naam Joannes gestorven. Hun overlijden is in 1496 door de Grande Chartreuse medegedeeld.⁴⁾ Jan Merchtem is dus gestorven 22 Juni 1495.

Hendrik van Haarlem (1490—± 1499)

Deze was monnik van het Geertruidenbergsche convent. Hij is waarschijnlijk in 1490 door zijn comproffessi tot prior van het huis gekozen. Althans in een akte van 23 April 1492 vindt men hem als prior van het Hollandsche huis genoemd.⁵⁾ Te voren had hij van omstreeks 1484 tot omstreeks 1490 het Amsterdamsche kartuizerklooster bestuurd.⁶⁾

Gedurende zijn bestuur zijn in den boezem van het Geertruidenbergsche convent moeilijkheden gerezen, welke in onze bronnen slechts vaag worden aangeduid. In 1498 heeft de

¹⁾ c. 1490: „Rectori domus Beate Marie in Hollandia propter illius supplicem instantiam fit misericordia et electionem futuri prioris remittimus conventui.”

²⁾ *Archief H. H.*, blz. 394, regist no. 39.

³⁾ *BMHG*, IX, 281.

⁴⁾ c. 1496: „Obiit D. Joannes de Delft monachus professor domus Hollandie”; „Obiit D. Joannes Roberti monachus professor domus Hollandie.” Wie van deze beiden Jan Merchtem was, is niet na te gaan.

⁵⁾ *Annalen des historischen Vereins für den Niederrhein*, 52 (1891), blz. 127.

⁶⁾ *Amsterdam*, 58—59.

Grande Chartreuse aan de bestuurders der provincie opgedragen een onderzoek in te stellen over hetgeen zeven monniken van het klooster hadden geschreven, terwijl het generaal kapittel hen machtiging verleende om de voorzieningen te treffen, welke zij noodig zouden achten.¹⁾

De inmiddels ingekomen verslagen hebben blijkbaar grond opgeleverd voor het treffen van maatregelen, want in 1499 ontvingen de visitatoren opdracht om met machtiging van de patres capitulares ten aanzien van het Hollandsche huis op te treden.²⁾

Hendrik van Haarlem was toen nog prior, want in een akte van 15 Mei 1499³⁾ heeft hij als zoodanig met den procurator Hendrik van Halen gecompareerd. Bij deze akte is aan Christiaan van Zenden, kanunnik van Oudmunster te Utrecht, kwijtschelding verleend wegens betaling van 400 rijnsche guldens voor een huizing en hofstede aan de Gaesbeeckstege te Utrecht, afkomstig van Claes Lambertsz., monnik te Geertruidenberg.

Over de vraag, of Hendrik van Haarlem ook na 1499 in het prioraat is gehandhaafd, laten de gegevens mij in het onzekere. Vermoedelijk is hij in 1499 tusschentijds vervangen door den na te noemen Tilman van Diest.

In 1499 of 1500 stierf de procurator van het klooster, Hendrik van Halen⁴⁾, die in dit officie is opgevolgd door Jan Albrechtsz. van Amsterdam.⁵⁾ Deze is reeds kort daarna als procurator vervangen door den oud-prior

¹⁾ c. 1498: „Priori domus Hollandie non fit misericordia. Et de his quae scribunt septem monachi domus Hollandie, cum ipsius domus instet, committimus visitoribus examinationem cum plena auctoritate capituli generalis, sicque habeant illi domui providere prout secundum Deum viderint expedire. Et ut clariorem possint notitiam habere, litteras capitulo destinatas remittimus visitoribus.”

²⁾ c. 1499: „Priori domus Hollandie non fit misericordia, et dispositionem ipsius domus in capite et in membris committimus visitoribus cum plena auctoritate capituli generalis.”

³⁾ Rijksarchief Utrecht, charters van Oudmunster, 2e afd., 410.

⁴⁾ c. 1500: „Obiit D. Henricus Halen, monachus professus et procurator domus Hollandie.”

⁵⁾ *Archief H. H.*, blz. 395, regest no. 41.

Tilman van Diest, die 11 Februari 1504 is overleden.

Hendrik van Haarlem is op 16 April 1506 gestorven.¹⁾

Volledigheidshalve zij nog vermeld, dat hij tijdens zijn prioraat te Geertruidenberg met den procurator getuige is geweest bij een beslissing verband houdende met de hervorming van de tucht in de abdij van Egmond.²⁾

Tilman van Diest (1499—15..)

In het necrologium van Nieuwlicht vindt men op 24 Februari de volgende memorie: „D. Tielmannus, prior domus Hollandie”³⁾. Het generaal kapittel van 1504 gaf het volgende doodsbericht: „Obiit D. Tilmannus de Diest, procurator domus Hollandie, alias prior ipsius domus”. Blijkbaar is het Utrechtsche necrologium in zijn aanduiding niet volledig. Op 11 Februari vermeldt dezelfde bron namelijk: „Obiit D. Tielmannus de Diest, procurator domus Hollandie” (BMHG, IX, 237). Degene, die belast is geweest met het inschrijven der memories, heeft, naar het schijnt, een abuis begaan.

Uit het bovenstaande blijkt dus, dat het Hollandsche huis bestuurd is geweest door Tilman van Diest, die 11 of 24 Februari 1504 als procurator van het klooster is gestorven. Iets naders omtrent hem is niet bekend. In welke jaren heeft hij het prioraat bekleed? Mogelijk was hij tusschen 1485 en 1489 den reeds genoemden Pieter van Dyemen opgevolgd. Wij houden het er echter voor, dat D. Tilman in 1499 den na te vermelden Hendrik van Haarlem in het bestuur is opgevolgd. Als procurator kan hij dan niet lang hebben gefungeerd, want in 1503 (22 Juni) vindt men Jan Aelbrechtsz. als procurator genoemd.⁴⁾

¹⁾ c. 1507: „Obiit D. Henricus de Haerlem, monachus professus domus Hollandiae, alias prior ejusdem domus et domus Amsterdamensis, et obiit 16 Aprilis.” Vgl. BMHG, IX, 258.

²⁾ Chr. S. Dessing, *Bescheiden aangaande de Hervorming der tucht in de abdij van Egmond in de 15e eeuw* (Utrecht 1930), 274 e. v.

³⁾ BMHG, IX, 242.

⁴⁾ *Archief H. H.*, blz. 395, regest no. 41.

Cornelis van Amsterdam (1505—1505)

Indien de veronderstelling juist is, dat Tilman van Diest het klooster van 1499 tot omstreeks 1502 heeft bestuurd, blijkt niet, wie zijn directe opvolger is geweest. Deze is in 1505 door de Grande Chartreuse in zijn officie gehandhaafd.¹⁾

Kort daarna schijnt hij tusschentijds te zijn afgetreden, want in 1505 hebben de visitatoren tijdelijk in het bestuur van het Hollandsche huis voorzien door benoeming van Cornelis van Amsterdam tot rector van het convent. Deze is echter reeds op 20 December van hetzelfde jaar overleden.²⁾

Dirk Ghim (1505—1509)

Na het overlijden van Cornelis van Amsterdam op 20 December 1505 is Dirk Ghim hem als rector opgevolgd. Deze was professus van het huis. In 1506 benoemde het generaal kapittel hem tot prior. Het schijnt, dat op zijn bestuur een en ander was aan te merken. De Grande Chartreuse handhaafde hem in 1509 wel is waar in zijn ambt³⁾, doch vond termen om hem ernstig terecht te wijzen en hem aan te sporen om het klooster „in utroque statu” beter te besturen dan hij tot dan toe had gedaan. Ook op de houding van het convent zelf moesten aanmerkingen worden gemaakt. De monniken werden in allen ernst vermaand, zich aan hun plichten te houden en zich ijveriger toe te leggen op het naleven der observantie. Mochten deze terechtwijzingen geen gevolg hebben, dan waren de visitatoren gemachtigd in te grijpen en het huis „tam in capite quam in membris” te herzien.

¹⁾ c. 1505: „Priori domus Hollandie non fit misericordia.”

²⁾ c. 1506: „Obiit D. Cornelius de Amsterdam, rector domus Hollandie.” Vgl. BMHG, IX, 349.

³⁾ c. 1509: „Priori domus Hollandiæ non fit misericordia. Exhortamur denique priorem ut se emendet in defectis suis et statum domus utrumque dilligentius, quam hactenus fecit, gubernet. Similiter monachi in defectis suis se corrigere studeant et ordinis observantias sollicitius observent, alias visitatores provinciæ cum plena auctoritate capituli generalis domui provident tam in capite quam in membris.” — Vgl. *Archief H. H.*, blz. 395. regist n° 43.

Kort daarna is Ghim van het prioraat ontheven en vervangen door Willem Bybau. Hij is 6 Januari 1521 overleden.¹⁾ Uit het necrologium der Utrechtsche kartuizers blijkt, dat hij ook de ambten van procurator en van vicarius in het Hollandsche huis heeft bekleed.²⁾

Willem Bybau (1509—1521)

Willem Bybau³⁾ is omstreeks 1480 te Thielt in Vlaanderen uit een bekend geslacht geboren. Zijn ouders waren Steven Joosz. Bybau en Margriete Oudoirs. Bij zijn huwelijk op 9 September 1470 was Steven Bybau schepen van Thielt en heeft de stad te zijner eere zes kannen wijn geschonken.⁴⁾ Bij den dood van zijn vader in 1477 volgde Steven dezen op als ontvanger. Hij is tot 1489 onafgebroken schepen of ontvanger geweest en is in 1490 overleden. Uit zijn huwelijk werden behalve Willem nog vier kinderen geboren. Johanna Bybau was in 1499 reeds religieuze „ten Graauwe Zustren” te Gent, waar zij in 1556 of 1557 als abdis is gestorven.⁵⁾ Christiaen overleed in 1535 of 1536 als baljuw van Thielt.⁶⁾ Katelijne is gehuwd met Anthonis van Ravestein. Pierijne Bybau is gehuwd met Pieter van Valenchijne.

¹⁾ c. 1521: „Obiit D. Theodorus Ghim monachus professus domus Hollandiae, habens missam de Beata Maria in provincia Teutoniae.”

²⁾ BMHG, IX, 224: „Obiit d. Theodoricus Ghim, monachus prope Montem Sancte Ghertrudis, alias prior, procurator et vicarius ejusdem domus.”

³⁾ Petreius, 117—120; Raissius, 56 en appendix; Le Vasseur, II, 528; Paquot, VII, 301—305; Dorlandus, 101; F. V. Goethals, *Lectures relatives à l'histoire des arts, des lettres, des moeurs et de la politique en Belgique*, I (Bruxelles 1837), 52—55; BMHG, IX, 293; Lamalle, 104.

⁴⁾ Stadsrekening Thielt, 11 Oct. 1469—14 Dec. 1471 Mr. J. H. Bybau te Warnsveld, naneef van deze Bybau's, verstrekte mij belangrijke gegevens betreffende dit geslacht, ontleend aan het Stadsarchief van Thielt, en vestigde mijn aandacht op het na te vermelden portret van Willem Bybau.

⁵⁾ Stadsrekening Thielt, 11 Aug. 1499—18 Oct. 1499; c. 1557: „Obierunt sorores Johanna Bibau, abatissa monialium Sancti Francisci Gandavi, habens missam de Beata Maria per totum Ordinem, et Justina Bibau, habens missam de Beata Maria per totum Ordinem.”

⁶⁾ c. 1536: „Obiit egregius ac honorabilis vir Christianus Bibaucius, bayllivus Tillecensis, habens missam de Beata Maria per totum Ordinem.”

Portret van Willem Bybau (1523)
(Vleugel van een tweeluik in particulier bezit)

(Foto-archief „Bossche Bijdragen”)

De overlijdensberichten van de Grande Chartreuse vermelden nog andere familierelaties en wel van verwanten van Willem Bybau, die zijn gestorven na het tijdstip, waarop hij is opgetreden als prior-generaal der Orde, namelijk 1521. In 1492 is Steven's weduwe hertrouwd met Roegier Veranneman. Zij is 8 October 1526 gestorven.¹⁾

De andere Bybau's, die in de 16de eeuw door de Grande Chartreuse zijn gememoreerd, zijn ongetwijfeld naaste verwanten van Willem Bybau geweest. Een van hen, Laurens Bybau, was evenals Willem monnik van de chartreuse bij Gent en is in 1519 of 1520 als procurator van de monialen bij Brugge gestorven.²⁾

Omstreeks 1557 stierf Justina Bybau, die blijkbaar evenals Johanna religieuse te Gent is geweest.³⁾

Reeds in zijn jeugd gaf Willem Bybau blijken van be-gaafdheid. Op negenjarigen leeftijd zond men hem naar Leuven, waar hij door zijn ijver en levensernst groote vorderingen maakte in de studie. Na deze te hebben volbracht ging hij naar Gent, waar hij zich aan het onderwijs wijdde. Tijdens een zijner lessen sloeg op een keer — naar zijn

¹⁾ c. 1527: „Obiit honorabilis Margarita Odoirs, mater Reverendi Patris nostri Guillelmi, prioris Cartusiae, habens per totum Ordinem plenum monachatum. Obiit 8 Octobris.” Vlg. BMHG, IX, 323.

²⁾ c. 1520: „Obiit D. Laurentius Bibau, monachus et procurator domus monialium Sanctae Annae, professus domus Gandavi”; c. 1524: „Obiit Johanna Bibaucii habens missam de Beata Maria in provincia Teutoniae”; c. 1525: „Obiit spectabilis dominus dominus Joannes Bibaucius, jurium doctor, universitatis Parisiensis viceprotector ac Christianissimi Regis Franciae in suo parlamento Parisiensi consiliarius, pro quo fiat unum tricennarium defunctorum”; c. 1544: „Obiit honesta matrona Jodoca Bibau”; c. 1570: „Obiit soror Egidia Bibau monialis professa domus Sanctae Annae Brugis, quae habet ter Pater Noster et totidem Ave Maria per totum Ordinem a singulis personis persolvenda. Insuper habet missas de Sancta Trinitate et de Beata Maria in provincia Teutoniae a singulis sacerdotibus dictae provinciae.”

³⁾ In de stadsrekening van Thielt (11 Aug.—18 Oct. 1499) komt de volgende post voor: „Item voer der stede recht van den Xden penninghen van al den rechten dat broeder Willem Bibau religieux ter Zartruessen buten Gent en zuster Jehane Bibaus, zijne zuster, religieuse ten Graauwe zustren te Gendt, upe droeghen huerlieder broeder ende zusters van al hueren goede also verren alst binnen scependomme bestrecken mach danof . . . X lb. XVI sc. p.” Daaruit blijkt, dat Willem Bybau in 1499 één broeder en ten minste drie zusters had.

biograaf verhaalt — de bliksem in, waardoor Bybau ter aarde werd geworpen en enkele leerlingen kwetsuren opliepen. Niet lang daarna rijpte bij hem het voornemen om zijn roeping voor het contemplatieve leven te volgen en kartuizer te worden.

In 1499 nam hij afscheid van zijn familie en van de magistraat zijner geboortestad. Van deze gebeurtenis wordt gewag gemaakt in de stadsrekening van Thielt¹⁾:

„Van vier kannen wijns te VIII sc. par. de stoop ghepresenteert broeder Willem Bibau religieus ten Zartruessen buten Ghendt porter deser stede treckende int clooster. . . . III III sc. p.”

Na in het kartuizerklooster Koningsdal te Royghem bij Gent zijn noviciaatsjaar te hebben volbracht, is hij daar als monnik geprotest onder het prioraat van Pieter Vasseur (1497—1538). Deze prior was zeer bevriend met de Bourgondische vorsten. Hij was, voordat hij kartuizer was, te Leuven de leermeester geweest van Philips den Schoone, terwijl Karel V in zijn jeugd veel met de Gentsche kartuizers verkeerde en soms zelfs bij hen overnachtte in plaats van in het naburige paleis.²⁾ Onder de voortreffelijke leiding van dezen prior ontving de jonge Bybau zijn vorming als kartuizermonnik. Later is D. Willem eerst vicarius en daarna procurator van het Gentsche convent geworden. In het laatst van 1509 volgde zijn benoeming tot prior van het Hollandsche huis.

Uit zijn eerste bestuursjaren te Geertruidenberg zijn geen bijzonderheden bekend. In 1511 werd Bybau convisitator van de Dietsche provincie. Als zoodanig moest hij den Gentschen prior Vassorius in het bestuur van dit ressort bijstaan. In hetzelfde jaar droeg het generaal kapittel hem op om met een door hem te kiezen prior of monnik het klooster bij Gent te visiteeren, aangezien de prior van dit huis uit den aard der zaak niet zelf deze visitatie kon verrichten.³⁾ In 1513

¹⁾ 11/8 1499—16/10 1499.

²⁾ Le Vasseur, II, 528—529; III, 24—25.

³⁾ c. 1511: „Domus Gandavi visitetur per convisitorem provinciae, non obstante statuto, cum socio priore vel monacho per eum eligendo.”

werd Bybau eerste visitator der provincie, welk ambt hij nevens het prioraat tot 1521 heeft vervuld.

Een aantal keeren is hij gedurende deze periode naar de Grande Chartreuse gereisd om daar het generaal kapittel bij te wonen. Hij was daar onder meer in 1517, 1519 en 1521 tegenwoordig. In elk van deze jaren zag hij zich door de kapittelvaders benoemd onder de acht diffinitoren der Orde. In 1520 ontving de prior van Geertruidenberg opdracht om in het volgende jaar op het generaal kapittel de collatie te houden.¹⁾ Hij heeft inderdaad in 1521 het generaal kapittel bijgewoond en is er wederom als diffinitor opgetreden. Ook bij andere gelegenheden was hem deze eer te beurt gevallen.

Tijdens het bestuur van Bybau heeft het Geertruidenbergsche convent een geschil gehad met het gasthuis over zekeren aanwas op het Sandoel onder de vrijheid der stad. Bij uitspraak van het Hof van Holland is hieraan ten gunste van het gasthuis een einde gemaakt. In verband hiermede hebben de kartuizers in de jaren 1515 en 1516 in vier termijnen een som van 200 Philippus-guldens aan de gasthuismeesteren betaald.²⁾

In 1516 wist Bybau als visitator op een gelukkige wijze een einde te maken aan een geschil tusschen prior en convent van de kartuizers te Leuven en graaf Hendrik van Nassau over terreinen bij Breda, die aan genoemd klooster waren geschonken door Jan van Overbeek. De graaf beweerde, dat de schenker zijn rechten had aangetast. Een proces hierover was reeds sedert het einde der 15de eeuw gaande. Het getroffen accoord viel uit in het voordeel van het Leuvensche convent, dank zij de tegemoetkomende houding van den graaf.³⁾

In de jaren 1513—1517 was een der monniken van het

¹⁾ c. 1520: „Priori domus Hollandiae non fit misericordia. Collationem faciat anno futuro prior domus Hollandiae.”

²⁾ *Archief H. H.*, blz. 396, regesten nos. 45, 46 en blz. 397, regesten nos. 47 en 48.

³⁾ *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de Belgique*, XIX (1877) 232, 235 en 287.

Hollandsche huis, Adriaen van den Cruyce van Rupelmonde, belast met het bestuur van het kartuizerklooster Zonneberg bij Kampen. Te voren, namelijk 1499—1513, is hij als vicarius belast geweest met de geestelijke leiding van de kartuizerzusters bij Brugge en daarna had hij als procurator gefungeerd in het huis zijner professie.¹⁾ Hij is 17 November 1517 gestorven.

De Grande Chartreuse gelastte in 1518 de verplaatsing van den donaat Antonie Jacobsz. van Geertruidenberg naar Kampen, waar het kartuizerconvent te gering in aantal was.²⁾

Nadat in September 1521 de prior der Grande Chartreuse Francois Dupuy was overleden, is Bybau als zijn opvolger gekozen tot 35sten generaal der Orde. De keuze geschiedde met algemeene stemmen. De tijding van deze benoeming werd door een drietal koeriers te paard, twee monniken, onder wie zich de procurator van de Grande Chartreuse bevond, en een donaat, naar de Nederlanden gebracht. Zij kwamen in November te Geertruidenberg den nieuwen „prior Cartusia” de boodschap mededeelen. Spoedig daarop begaf Bybau zich met D. Pieter Vasseur naar Audenaerden om aan Karel V zijn benoeming te melden.³⁾ Vervolgens ondernam hij de reis naar Dauphiné, waarbij de deputatie uit de Grande Chartreuse, de donaat Nicolaas Bretpot uit de chartreuse bij Edingen en een donaat uit Geertruidenberg hem vergezelden.⁴⁾ Zij namen veiligheids-halve niet de gewone route door Frankrijk, doch volgden den Rijn naar het Zuiden.

Gedurende dertien jaren heeft Bybau aan het hoofd der Orde van Sint Bruno gestaan. De Orde had aan den vooravond der Reformatie haar grootste uitbreiding bereikt. Zij

¹⁾ *Kampen*, 16—19.

²⁾ c. 1568: „Et Anthonius Jacobi donatus ibidem vadat hospitatum ad domum Campensem ad Ordinis voluntatem.”

³⁾ Raissius, 57; Lamalle, 164—166.

⁴⁾ Lamalle, 140.

telde niet minder dan ruim 200 huizen. Bybau's bestuursperiode bracht groote zorgen mede. ¹⁾ Meer dan een klooster, vooral in de Saksische provincie, had te lijden van de boerenopstanden. In Zwitserland en Engeland deed de opkomst van het Protestantisme zich reeds sterk gevoelen. De Hongaarsche en Oostenrijksche conventen leden onder de bedreigingen der Muzelmannen. In Zweden en Westfalen waren de kartuizers niet minder ramspoedig.

Terwijl de Orde het hoogtepunt van haar uitwendigen bloei had bereikt, bleven vele conventen ondanks de afzondering, welke de regel medebracht, een warmte en een invloed ontwikkelen, die bewonderenswaardig waren. In het bijzonder trok in dit opzicht de Keulsche Kartause de aandacht. Deze heeft in den geloofstrijd, die zich bij het baanbreken van den nieuwen tijd begon te openbaren, in de voorste linie geijverd voor een hervorming der Kerk en haar leden en weerstand geboden aan de nieuwe leer. ²⁾

Het Keulsche convent genoot daarbij de bijzondere aanmoediging en den steun van den prior van het groote klooster bij Grenoble. Onder leiding van den prior Pieter Blommevenne van Leiden bezorgden de kartuizers van Keulen nevens andere geschriften een ontelbare reeks werken van Dionysius den Kartuizer in druk. Het waren vooral Nederlanders, die dezen verdienstelijken arbeid met zeldzame activiteit ten uitvoer brachten. ³⁾ In een brief van 17 October

¹⁾ *Basler Chroniken herausgeg. von der Historischen Gesellschaft in Basel*, I (Leipzig 1872), blz. 357 e.v.; E. M. Thompson, o.c., blz. 108—109, 390—410; D. Mathew and G. Mathew O. P., *The Reformation and the contemplative Life* (London 1934), passim; Lamalle, p. XXIV—XXV.

²⁾ Joseph Greven, *Die Kölner Kartause und die Anfänge der Katholischen Reform in Deutschland* (Münster i. W. 1935).

³⁾ In 1533 werd het kartuizerklooster te Keulen, blijkens de visitatie-aanteekeningen van dat jaar, bewoond door 20 monniken (professi), 3 monniken (hospites) en 14 leekbroeders. Onder de geproteste monniken treft men de volgende namen aan: Pieter van Blommevenne van Leiden, prior, tevens visitator van de Rijnprovincie, Dirk Loer van Stratum, vicarius, Gerrit Kalkbrenner van Hamont, procurator, Simon van Utrecht, sacrista, Hendrik Wreij van Arnhem, Bruno Loer van Stratum, Laurens van Baardwijk, Clemens van Baardwijk, Jan van Grave († 22 Juni 1533), Jan van Ravenstein, Willebrordus

1531 droeg Bybau aan Blommevenna en aan Dirk Loer op om zich toe te leggen op de uitgave der werken van Dionysius den Kartuizer. ¹⁾ Loer werd daarvoor zelfs vrijgesteld van het koorgebed. In 1533 waarborgde het bestuur der Orde de Keulsche monniken, die bij dezen arbeid samenwerkten, dat zij daarin niet zouden worden gestoord door overplaatsing naar een ander klooster. ²⁾

Op 24 Juli 1535 is Willem Bybau in de Grande Chartreuse gestorven. ³⁾ Hij is als prior-generaal opgevolgd door Jean Guilhard.

Het leven van Bybau is beschreven door den kartuizerhumanist Livinus van der Maude of Ammonius (1485—1556) ⁴⁾, die sedert 1533 professor was van het Gentsche huis en voordien sedert 1506 monnik van Herne is geweest.

Hollandus, Jan Eren, Gijsbert van Blockhoven van Utrecht, Bruno van Horst en Andries van Hamont. Bovendien zijn 31 October 1533 Lambertus van Oirschot en Daniel Arentsz van Gent als prebendarii aangenomen. De laatste was reeds priester, de eerste is het in 1534 geworden. Verder waren nog als monnik te Keulen geprotest in 1521 Pieter Lijdt van 's-Hertogenbosch en in 1531 Albert van Driel, doch daar hun sterfjaren niet bekend zijn, kon niet worden vastgesteld of zij in 1533 nog tot het convent behoorden. In aanmerking worde genomen, dat mogelijk een enkele van de bovengenoemden in 1533 als hospes elders verblijf hield.

¹⁾ „Anno 1531. 17 Octob. R. P. Guilelmus D. Petrum priorem et D. Theodoricum vicarium instigavit ad edenda opera D. Dionysii Cartusiani, concessa etiam vicario emanendi e choro.” (*Chronologia Carthusiae Coloniensis*, hs. Kartause Hain, Düsseldorf-Unterrath). Greven, t. a. p., blz. 54, schrijft deze opdracht abusievelijk aan den in 1521 overleden generaal Dupuy toen.

²⁾ „Anno 1533.... Hoc anno Pater Theodoricus Loherius vicarius, pater Gerardus Hamontanus procurator, pater Henricus Arnhemensis, pater Simon sacrista, pater Bruno Loherius, cooperatores in edendis operibus Dionysii Cartusiani, obtinuerunt licentiam a capitulo, quod non possent emitti e domo.” (*Chronologia Carth. Colon.*)

³⁾ c. 1536: „Obiit Reverendus Pater D. Guilelmus Bibautius, prior domus Majoris Cartusiae, qui vigore statutorum nostri Ordinis et ex concessione eidem facta Anno Domini 1518 per tunc Reverendum Patrem D. Franciscum et Venerabiles Patres Diffinitores capituli generalis, habet per totum Ordinem triplicem cum psalteriis monachatum; cuius obitus dies scribatur in kalendariis domorum Ordinis sub 24 Julii.” Vgl. BMHG, IX, 292.

⁴⁾ Petreius, 117; Paquot, III, 224; Lamalle, XVIII, 163, 165, 210—211; A. Roersch, *L'Humanisme Belge à l'époque de la Renaissance* (Bruxelles 1910) 57—68.

Deze biographie werd als verloren beschouwd. Reeds Petreius en Havensius hebben in het begin der 17de eeuw tevergeefs getracht haar op te sporen. Doch in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel wordt een exemplaar bewaard, dat in 1550 in het Geertruidenbergse klooster is afgeschreven. Daaruit blijkt, dat Ammonius Bybau's levensbericht in 1540 heeft opgesteld, toen de auteur als hospes te Monnikhuizen bij Arnhem verbleef¹⁾.

Van Bybau zijn nog zoowel in handschrift²⁾ als in druk bewaard zijn *Sermones capitulares de vitae spiritualis profectu*.³⁾ Voorts liet hij na *Conciones de plerisque praecipuis festis*. Daarnevens vindt men van Bybau eenige Latijnsche punt-dichten in de uitgave van Ludolph van Saxen's *Vita Jesu Christi*, verschenen te Parijs 1534, Venetie 1581, en Antwerpen 1618, terwijl ook Raissius (p. 154) een graf-dicht mededeelt, dat Bybau gemaakt heeft op Petrus Colkies van Antwerpen.

Op aansporing van Arnold de Bost hadden eenige theologen en humanisten dichterlijke lofprijzingen gewijd aan Sint Joachim.⁴⁾ Onder hen bevond zich ook Bybautius, wiens *Epigrammata in laudem divi Joachim patris Genitricis Dei Mariae* zijn afgedrukt in de voormelde Venetiaansche editie van 1581.

¹⁾ J. van den Gheyn, *Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque Royale de Belgique*, III, p. 219, codex 1972 (5136—37).

²⁾ *Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France*, Départements, Tome VIII Grenoble (Paris 1889), p. 161: Bibliothèque de la ville de Grenoble, codex 467 (16e eeuw, papier, 182 blz., perk. band). Ook codex no. 161 bevat een verzameling Sermones, toegeschreven aan Bybau. Voorts M. Keuffer, *Beschreibendes Verzeichnis der Handschriften der Stadtbibliothek zu Trier*, Drittes Heft (Trier 1888), p. 153: codex 341, fol. 170—231, Sermones seu collationes titulo carentes edite per R. D. Guilhelmum Bibautium, dominum priorem Maioris Carthusie (Inc.: Omnia vestra in charitate fiant....). In de Koninklijke Bibliotheek te Brussel wordt bewaard een hs van de Sermones, dat in 1550 te Geertruidenberg is geschreven. (codex 1972, fol. 3—141).

³⁾ Zij zijn in 1539 voor het eerst te Erfurt in druk verschenen door de zorgen van Judocus Hesse, prior der kartuizers aldaar. In 1610 zag te Antwerpen een nieuwe uitgave het licht. Daarop is in 1654 bij Jac. Meursius te Antwerpen een editie gevolgd, welke ook Bibau's *Conciones de plerisque praecipuis festis* bevat.

⁴⁾ Alph. Roersch, t. a. p., p. 32.

Zijn preeken werden door de kartuizers veel gelezen. Men treft ze nog in de kloosters der Orde aan.¹⁾

Een portret van Willem Bybau, omstreeks 1521 door een onbekenden schilder vervaardigd, bevindt zich op den linkervleugel van een tweeluik, dat in 1902 aanwezig was op de te Brugge gehouden tentoonstelling.²⁾ Het rechterpaneel stelt de H. Maagd met het Kind voor, terwijl het linkerpaneel het portret van Bybau laat zien in biddende houding op een achtergrond van goud. Daaronder staat op de lijst „Guilhelmus Bibaucius, primas totius ordinis Cartusientium. Obiit Gratianopoli 1535.” Op de keerzijde staat afgebeeld het kruis met de doornenkroon en de vijf wondteekenen omgeven door stralen en aan den voet een kelk, planten en een doodshoofd. Men kan aannemen, dat dit portret door een tijdgenoot naar het leven is geschilderd.

In de Grande Chartreuse bevond zich vóór 1903 een portret van Bybau onder de groote reeks portretten van de generaals der Orde. Deze worden thans bewaard in de chartreuse van Valsainte (Zwitserland). In den loop der eeuwen is het moederklooster echter meermalen door groote branden geteisterd. De portretten van de eerste 49 generaals waren er op het einde der 17de eeuw geplaatst na een grooten brand, waardoor veel was verwoest. Mogelijk waren er een aantal van ouderen datum onder, die toen echter door hetzelfde penseel min of meer in één trant zijn behandeld. Dupré-Deloire³⁾ is van meening, dat al deze portretten zijn „une copie très inférieure d'une excellente gravure représentant les mêmes sujets avec bien plus d'art.” Blijkbaar bedoelt hij de gravure van Michel Natalis naar een inmiddels verloren schilderij van Bertholet Frémal, geschilderd in 1649,

¹⁾ Petreius, 116—120; Raissius, in *Elencho scriptorum*; Sweertius, *Athenae Belgicae*, p. 299; Paquot, VIII, 301—305.

²⁾ *Catalogue de l'exposition des primitifs Flamands et d'art ancien à Bruges 1902* (Bruges 1902), ingeleid door J. Weale, no. 162. Eikenhout h. 25, 5, br. 15, 5. Het tweeluik was in 1902 eigendom van de Gravin de Liedekerke.

³⁾ *Voyage à la Grande Chartreuse* (1830), p. 193.

voorstellende de eerste 49 prioren van de Grande Chartreuse in twee rijen bijeengezeten. Mogelijk is het echter ook, dat als model heeft gediend een andere gravure naar hetzelfde schilderij, n.l. die van een zekeren Gérard Audran. Hoe het zij, het portret van Bybau uit deze verzameling vertoont echter niet de minste gelijkenis met dat van het bovenvermelde tweeliek en kan als fantasie worden aangemerkt.¹⁾

Hendrik Pietersz. van Oosterhout (1521—1524)

Deze prior was waarschijnlijk professus van het Geertruidenbergsche convent. Uit de periode van zijn bestuur vindt men geen bijzonderheden vermeld. Slechts blijkt uit de chartae van het generaal kapittel van 1524, dat D. Philippus van Reimerswaal, monnik van het Delftsche klooster, die in 1523 in Zierikzee was en 's jaars daarna als hospes in het Hollandsche huis verbleef, naar aanleiding van een conflict met den convers, broeder Judocus, in dat jaar naar Utrecht is overgeplaatst.²⁾

D. Hendrik is op 14 September 1524 als prior gestorven.³⁾

De Grande Chartreuse berichtte in 1521 het overlijden van drie monniken van dit klooster, n.l. Adriaan van Dordrecht, Jan Pietersz. en Dirk Ghim, oud-prior. Kort daarna is het convent nog zwaarder getroffen. Blijkens de doodsberichten van de Grande Chartreuse van 1522 waren in het toen afgelopen jaar niet minder dan twee monniken en drie donaten aan het convent ontvallen. Het waren Arnold Paeds, Jan van Bouckhorst en de leekebroeders Arnold, Tilman en Jan.

¹⁾ Vgl. *La Grande Chartreuse* par un Chartreux (Lyon 1898), pp. 246—248.

²⁾ c. 1524: „Priori domus Hollandiae non fit misericordia. Et diligenter inspectione facta per visitatores provinciae de verbis injuriosis a fr. Judoco converso domus Ziericzee D. Philippo de Reimerswall illatis, dicto D. Philippo silentium imponimus, et vadat hospitatum ad domum Trajecti, vel ad aliam domum provinciae, si ibidem locus non vacaverit, per visitatores provinciae ad Ordinis voluntatem. Et de cetero taliter vivat ut majorem Ordinis disciplinam non sustineat.” Vgl. *Zierikzee*, 30—31.

³⁾ c. 1525: „Obiit D. Henricus de Oosterhout, prior domus Hollandiae.” Vgl. *BMHG*, IX, 313.

Godfried van Haarlem (1524—1524 of 1525)

Deze prior is in hetzelfde jaar van zijn optreden of in het begin van 1525 gestorven.¹⁾ Overigens is niets van hem bekend, zelfs niet van welk huis hij professus is geweest. Zijn naam komt niet voor in het necrologium van de Utrechtsche kartuizers.

Maarten Boudewijnsz. (1524 of 1525—1532)

Na den dood van D. Godfried is Maarten Boudewijnsz. als rector belast met het bestuur van het Hollandsche huis. In welk klooster hij geprotest was, is niet bekend. Voordient was hij vicarius van het convent geweest. Het generaal kapittel heeft hem in 1525 benoemd tot prior met een zeer bijzondere aansporing om te waken voor de kloostertucht.²⁾

's Jaars daarna verkreeg Petrus Vasseur, prior van Gent, van de Grande Chartreuse opdracht om zoo spoedig mogelijk met een door hem te kiezen medeprior het Geertruidenbergsche huis te visiteeren.³⁾

In 1527 schijnt het convent te klein in getal te zijn geweest, hetgeen moeilijkheden medebracht voor het koorgebed en voor den goeden gang van zaken in het klooster. Adriaan van Schiedam, oud-prior van Delft, die er als hospes verbleef, werd door een tweede professie aan het klooster verbonden, terwijl een monnik van de Vughtsche chartreuse, Jan van Haarlem, als vicarius naar Geertruidenberg is gezonden.⁴⁾

¹⁾ c. 1525: „Obiit D. Godefridus Darlem, prior domus Hollandiae.”

²⁾ c. 1525: „Rectorem domus Hollandiae, audita informatione convistoris, praeficimus in priorem dictae domus, hortantes eumdem ut pro honore Dei et animarum sibi commissarum salute sollicitus sit, et velut alter Phineas pro disciplina Ordinis conservanda zelum habeat discretum.”

³⁾ c. 1526: „Priori domus Hollandiae non fit misericordia. Et ipsa domus quam primum visitetur per priorem Gandavi cum socio priore per eum assumendo cum plena auctoritate capituli generalis in forma Ordinis.”

⁴⁾ c. 1527: „Priori domus Hollandiae non fit misericordia. Et D. Adrianum de Schiedammis, professum domus Delfensis, ibidem hospitem, ad petitionem suam et aliquorum religiosorum ibidem professum facimus.” — [in domo S. Sophiae:] „Et D. Joannes de Harlem, ibidem professus, vadat hospitatum ad domum Hollandiae, quae personis indiget, ibique exerceat officium vicariatus ad Ordinis voluntatem.”

Het generaal kapittel van 1528 beval de overplaatsing van den convers, broeder Martinus, van Brussel naar het Hollandsche huis. ¹⁾

In 1530 verkreeg de visitator opdracht om bij zijn eerstvolgend bezoek aan het klooster een verzoek van D. Jacob van Amsterdam te behandelen. ²⁾

In 1531 werd bevolen, dat de vicarius Jan van Haarlem zou terugkeeren naar Vught om in het huis zijner professie hetzelfde ambt te aanvaarden. ³⁾

De Grande Chartreuse bepaalde in 1532, dat D. Jacob van Dordrecht, monnik van Geertruidenberg, als hospes naar Luik zou gaan. Den voornoemen convers Martinus uit Zeelhem, die tijdelijk bij Geertruidenberg verbleef, werd een straf opgelegd. ⁴⁾

Op 31 Augustus 1532 is Maarten Boudewijnsz. als prior gestorven. ⁵⁾

Uit een akte van 15 November 1530 blijkt, dat het convent aan de kerk van Kedichem een raam heeft geschonken achter het hoogaltaar. ⁶⁾

10 September 1528 is tusschen de stad Geertruidenberg en het convent der kartuizers een geschil vereffend betreffende de visscherij in het Verlaat en in den Blankenwiel. ⁷⁾

¹⁾ c. 1528: [in domo Bruxellae:] „Et fr. Martinus conversus ibidem hospes vadat hospitatum ad domum Hollandiae ad Ordinis voluntatem.”

²⁾ c. 1530: „Priori domus Hollandiae non fit misericordia. Et de his quae petit D. Jacobus de Amsterdammis comittimus visitatori provinciae cum de proximo domus sit visitanda.”

³⁾ c. 1531: „Priori domus Hollandiae non fit misericordia. Et D. Joannes de Harlem, vicarius eiusdem domus et hospes, revertatur ad domum suae professionis et ibidem exerceat officium vicarii.”

⁴⁾ c. 1532: „Priori domus Hollandiae non fit misericordia. Et D. Jacobus de Dordracō ibidem professus vadat hospitatum ad domum Leodii ad Ordinis voluntatem. Et fr. Martinus conversus professus domus Diestensis, ibidem hospes, in firmis carceribus propter sua demerita custodiatur cum restrictione victualium, donec aliter de ejus persona per visitatores provinciae fuerit ordinatum.”

⁵⁾ c. 1533: „Obiit D. Martinus Bauduyni, prior domus Hollandiae, habens missam de Beata Maria in provincia Teutoniae.” Vgl. BMHG, IX, 308.

⁶⁾ *Archief H. H.*, blz. 399, regist. no. 56.

⁷⁾ *Schutjes*, II, 507.

Jan van Haarlem, die, zooals uit het vorenstaande blijkt, van 1527 tot 1531 als vicarius van het convent heeft gefungeerd, doch monnik was van het klooster S. Sophia te Vught, heeft een tractaat nagelaten, getiteld *Passio Dominica*. Een handschrift hiervan, geschreven in het laatst der 15de eeuw, wordt bewaard in het Staatsarchief te Antwerpen. Er is misverstand gerezen omtrent de herkomst van dit handschrift en omtrent den auteur, zoodat het noodig is aangaande een en ander uit te wijden.

Deze codex is destijds beschreven door J. Vannérus in de *Revue des Bibliothèques et Archives de Belgique*, Tome III, fasc. 6. Hij bevindt zich in het Antwerpsche Staatsarchief onder het fonds der Liersche kartuizers. Aan voormelde beschrijving is het volgende ontleend. Het hs draagt op de eerste bladzijde het opschrift: *Passio Dominica, ab ipso Joanne Harlemio conscripta*. Het bestaat uit een perkamenten omslag en 48 papieren bladen, groot ongeveer 21,5 bij 29,5 cm. Deze zijn gedeeltelijk beschreven. De tekst is op één kolom geschreven, terwijl een breede marge is opengelaten. Op de eerste vier bladen is deze ruimte beschreven met aantekeningen, welke dateeren deels uit de 15de, deels uit het begin der 16de eeuw. Op de binnenzijde van den omslag is met een hand uit het begin der 16de eeuw geschreven: „Hunc librum compilavit dilectus confrater noster dominus Johannes de Haarlem, monachus professus domus hujus ac sacerdos, qui alias fuit vicarius et procurator domus antedictae et subvicarius domus monialium Sancte Anne extra Brugae, Cartusiensis Ordinis”.

Met de woorden „professus hujus domus” is bedoeld het klooster te Vught bij Den Bosch, en bijgevolg is het handschrift ook afkomstig van de Bossche kartuizers. Deze zijn in 1624 en volgende jaren uitgeweken naar Lier, hetgeen verklaart hoe het hs thans bewaard wordt tusschen bescheiden van de Liersche kartuizers.

Tot het jaar 1525 had Jan van Haarlem den post van subvicarius bekleed bij de Brugsche monialen. Toen is hij

teruggekeerd naar het huis zijner professie te Vught en daar onder loffelijke bewoordingen door de Grande Chartreuse belast met het procuratorschap.¹⁾ Na zijn verblijf te Geertruidenberg is hij in 1531 als vicarius naar Vught geroepen, waar hij in 1539 of in het begin van 1540 is gestorven.²⁾

Dr. Floris Prims heeft in zijn *Antverpiensia* 1937 (Elfde reeks)³⁾ een beschrijving gegeven van den inhoud van het tractaat. Daarbij heeft hij evenwel, op een dwaalspoor geleid door de tegenwoordige bewaarplaats van het handschrift, verondersteld, dat het afkomstig was van de kartuizers op het Kiel bij Antwerpen, wier convent in 1542 is overgehuisd naar Lier.⁴⁾ Doch geheel uit den koers, ook wat den tijd betreft, heeft Dr. Prims ons gebracht, waar hij bij gebreke van nadere aanduidingen, meende deze Jan van Haarlem te mogen vereenzelvigen met Jan van Helmond, die in 1427 procurator was van de kartuizers op het Kiel.⁵⁾

..... (1532—1533)

Na den dood van D. Maarten is het Hollandsche huis bestuurd door een rector, die echter reeds in 1533 op zijn verzoek door de Grande Chartreuse van den bestuurslast is ontheven en is vervangen door den prior Jan Gavensz. van Amsterdam. Ik heb evenwel den naam van dezen rector niet kunnen achterhalen.

Het generaal kapittel van 1533 bepaalde voorts, dat de visitatoren naar aanleiding van een van vijf conventualen

¹⁾ c. 1525: „Et D. Joannes Harlem ibidem [sc. in domo monialium Brugis] hospes revertatur ad domum Sanctae Sophiae suae professionis ibique exerceat officium procuratoris, sicut de eius probitate plene confidimus.”

²⁾ c. 1540: „Obiit D. Joannes monachus et vicarius domus Sanctae Sophiae.” Vergelijk ook *Bossche Bijdragen*, XVI (1939) blz. 13—16, 55—58, waar evenwel het auteurschap van Jan van Haarlem niet is vermeld, omdat het mijn aandacht nog niet had getrokken. Magistr Johannes de Harlem had 19 Sept. 1506 de priesterwijding ontvangen (AGAU, XXIII, blz. 397).

³⁾ (Antwerpen 1938), blz. 111—117.

⁴⁾ Ook ik heb vroeger gemeend, dat de auteur van het tractaat moest worden gezocht onder de monniken van het voormalige klooster te Kiel en dat het hs van hen afkomstig was. Vgl. NNBW, VIII, 653.

⁵⁾ Zie over dezen NNBW, X, 353.

ontvangen brief een onderzoek zouden instellen. De sacrista Jacob Godfriedsz. werd bedreigd met overplaatsing, indien zijn houding niet zou veranderen.¹⁾ Er schijnen twee stemmingen door de geproteste monniken van het convent te hebben plaats gehad over de keuze van een prior. De patres capitulares deelden mede, dat de visitatoren te recht niet hadden medegewerkt aan een derde verkiezing.

Op 19 Januari 1532 is de toenmalige sacrista van het klooster, D. Ysbrand van Amsterdam, die daar jaren geleden ook procurator was geweest, gestorven.²⁾

In de overlijdensberichten van de Grande Chartreuse vindt men in 1537 den dood medegedeeld van Jacob Vrondelf of Vaendel (?), oud-prior van Geertruidenberg.³⁾ Kan met dezen wellicht de rector bedoeld zijn, die het huis van 1532 tot 1533 bestuurde? In het necrologium van Nieuwlicht wordt zijn naam niet aangetroffen.

Jan Gavensz. van Amsterdam (1533—1551)

Zijn naam wordt het eerst aangetroffen in akten van 1522, 1524, 1527 en 1530⁴⁾, blijkens welke hij in die jaren procurator van het Geertruidenbergsche convent was. Elders wordt hij genoemd Gay⁵⁾ of Gayus.⁶⁾

Hij was professus van het Utrechtsche kartuizerklooster. Op 16 December 1514 vond zijn priesterwijding plaats.

¹⁾ c. 1533: „Rectori domus Hollandiae ad suam instantiam fit misericordia. Et visa primae et secundae electionis forma et qualitate et numero electorum juste per visitatores tertia per scrutinium electio fuit eis denegata. Et praeficimus in priorem dictae domus D. Joannem Gay, ejusdem domus procuratorem. Super litteris autem quinque conventualium capitulo generali missis visitatores ordinarii diligenter inquirant et justitiam ministrent. Et D. Jacobus Godefridi ibidem sacrista, nisi aliter se habuerit in his quae Dei sunt et Ordinis, per visitatores ad aliam Ordinis domum mittatur.”

²⁾ c. 1532: „Obiit D. Isbrandus professus et quondam procurator et sacrista domus Hollandiae. Vlg. echter BMHG, IX, 229.

³⁾ c. 1537: „Obiit D. Jacobus Vrondelf(?) monachus professus domus Brugis, quondam ibidem prior ac domus Hollandiae.”

⁴⁾ *Archief H. H.*, blz. 398, regesten 50, 51 en 52 en blz. 399, regesten 54 en 56.

⁵⁾ Le Vasseur, III, 61; AGAU, XXIV, 5.

⁶⁾ BMHG, IX, 300.

In een akte van 23 Juli 1533 vindt men hem voor het eerst genoemd als prior van het Hollandsche huis, in welk ambt het generaal kapittel hem een paar maanden te voren had benoemd, na hem als procurator te hebben ontslagen.

Uit de periode van zijn prioraat zijn slechts een aantal kleine bijzonderheden bekend, waarbij zijn convent betrokken was.

In 1534 is een der monniken van Geertruidenberg, Dirk van Naarden, als hospes naar Geeraardsbergen gezonden.¹⁾

Jan Gavensz. is o. a. in het jaar 1535 tegenwoordig geweest op het generaal kapittel in de Grande Chartreuse, waar hij werd gekozen tot een der definitoren van de Orde. Dezelfde vergadering bepaalde, dat D. Paulus van Veere, die als hospes te Geertruidenberg verbleef, voortaan professus van dat huis zou zijn.²⁾

In 1537 heeft het generaal kapittel het noodig geacht een vermaning te richten tot een der monniken van het Geertruidenbergsche convent, die op dat tijdstip als hospes in de chartreuse buiten Amsterdam verbleef.³⁾

Op 4 Juni 1538 was de vicarius van het klooster, Vincentius Rogman van Utrecht, overleden. Het aantal bewoners van het huis schijnt allengs zoodanig te zijn teruggegaan, dat de Grande Chartreuse het in 1540 noodig oordeelde aan de visitatoren opdracht te verleenen om het convent zoo spoedig mogelijk te vermeerderen met een vicarius en drie of vier andere koorreligieuzen.⁴⁾

¹⁾ c. 1534: „Priori domus Hollandiae non fit misericordia. Et D. Theodoricus de Nardiis monachus ibidem professus vadat hospitatum ad domum Sylve Sancti Martini ad Ordinis voluntatem.”

²⁾ c. 1535: „Priori domus Hollandiae non fit misericordia. Et D. Paulum, ibidem hospitem, professum eiusdem domus facimus, prima eius professione cassata.”

³⁾ c. 1537: „Et D. N., professus domus Hollandiae, ibidem [sc. in domo Amsterdamensi] etiam hospes, melius se conformet statutis nostris, alias Ordo providebit. Insuper propter certas causas nos moventes interdiximus ei omne colloquium externorum, sub poena disciplinae generalis.” Vgl. *Amsterdam*, 65.

⁴⁾ c. 1540: „Priori domus Hollandiae non fit misericordia. Et visitatores quam primum poterunt provideant dictae domui de vicario et tribus aut quatuor religiosiis.”

Reeds kort daarna, namelijk in 1541, moest het groote klooster bij Grenoble het overlijden berichten van een monnik, een convers en drie donaatbroeders van het Geertruidenbergsche huis. Weinig later, 18 April 1541, stierf bovendien de procurator Adriaan van Schiedam.

In Juni 1542 hebben prior en convent van het Hollandsche huis aan de chartreuse te Leuven ten geschenke gegeven een jaarlijksche rente van 50 gulden om daarvoor zalm en andere visch te koopen, alsmede een som gelds tot het bouwen van een muur.

In 1546 kreeg de prior van het naar Lier uitgeweken Antwerpsche convent opdracht om den bouw van een nieuwe chartreuse in Lier te doen geschieden in overleg met de visitatoren en met den prior van Geertruidenberg.¹⁾

Enkele van bovenstaande gegevens uit den tijd van het prioraat van Jan Gavensz. wijzen op een teruggang van den bloei van het huis in geestelijk opzicht. Met name ook het feit, dat omstreeks 1540 te veel cellen onbewoond waren. De invloed van de tijdsgebeurtenissen heeft zich blijkbaar eenigszins doen gelden.

Vermelding verdient ook, dat in deze periode een der leekebroeders van het huis, Mathijs Waterhalen, het klooster wederrechtelijk had verlaten. De fugitivus werd door den stadhouder van den drost van het land van Breda aangehouden. Bij akte van 5 Juni 1548 stelde iemand zich borg voor alle schaden, die voor den drost daaruit kunnen volgen.²⁾

Jan Gavensz. is 10 Augustus 1551 als prior gestorven³⁾

¹⁾ c. 1546: „Priori domus Sanctae Catharinae non fit misericordia, cui injungitur ut in aedificiis construendis consiliis et mandatis visitatorum et prioris Hollandiae acquiescat, quibus comittitur ut juxta domus facultates disponant ac moderentur quid et quantum in aedificiis expensi singulis annis debeat.”

²⁾ *Taxandria*, XXXIV, 122—123.

³⁾ 1552: „Obiit D. Joannes Gay professus et prior domus Hollandiae, qui multos labores habuit pro bonis Cartusiae et capituli generalis in Teutonia, habens per totum Ordinem plenum cum psalteriis monachatum et missam de Beata Maria,” Vgl. *BMHG*, IX, 300; Vgl. ook c. 1529: „Obiit honestus vir Joannes Gay cum Henrico, filio suo, qui sunt domus Hollandiae fautores.”

Tijdens zijn prioraat te Geertruidenberg, n.l. van 1540 tot 1546, was D. Pieter Marnef van Leiden generaal der Orde en prior van de Grande Chartreuse.

Gedurende het prioraat van Jan Gavensz. zijn verschillende weldoeners van het klooster gestorven, wier namen in de overlijdensberichten van de Grande Chartreuse worden aangetroffen.¹⁾ In 1533 is het doodsbericht afgegeven van Everardus de Veer, consiliarius Brabantiae, van magister Goswinus Hallius en van Cornelia en Maria Timmermans. In 1537 van Hendrik de Corput, kanunnik te Breda en „magnus benefactor”, van magister Gerrit Dirksz., medicinarum doctor, van Pieter Jansz. en van Anna de Corput. In 1539 werd het overlijden gemeld van Hendrik graaf van Nassau, „magnus fautor Ordinis et domus Hollandiae benefactor”, alsmede van Frederik, heer van Renesse en Mol.

Dirk Moyen (1551—1556)

Dirk Moyen was professus van het kartuizerklooster te Luik.²⁾ Nadat hij eerst procurator was geweest van de chartreuse Zonneberg bij Kampen, is hij in 1549 prior van de Delftsche kartuizers geworden als opvolger van Pieter van Scherpenisse. In 1551 heeft hij het prioraat aldaar verwisseld met dat te Geertruidenberg. Michiel Moens volgde hem op als prior te Delft.

Veel bijzonderheden uit het tijdvak van zijn bestuur over het Hollandsche huis kunnen niet worden vermeld. In 1553 berichtte de Grande Chartreuse het overlijden van Jacob van Amsterdam, vicarius van het convent³⁾ In 1555 verneemt men uit de overlijdensberichten van het generaal kapittel

¹⁾ Deze dochters van Peter Hendrik Timmermans hadden in 1523 aan het convent en aan de kerk te Oosterhout te zamen een huis op den Heuvel aldaar ten geschenke gegeven. De akte werd opgemaakt vóór de poort van het klooster. (Juten, *Kerkelijk Oosterhout*).

²⁾ *Delft*, 353—355; *Kampen*, 22—23.

³⁾ c. 1553: „Obiit D. Jacobus de Amsterdam monachus professus et vicarius domus Hollandiae.”

den dood van Simon van de Roye, procurator van het huis.¹⁾

Na den dood van Dirk van Bruggen van Sittard, prior der Luiksche Kartuizers (19 April 1556), is Moyen door zijn comproffessi tot hun prior gekozen. Wij zullen hem echter andermaal als prior te Geertruidenberg zien optreden.

In 1555 is Dirk Moyen convisitator van de Nederlandsche provincie geworden.

Cornelis van den Kerckhove (1556—1557).

Na het vertrek van Dirk Moyen heeft Cornelis van den Kerckhove het huis als rector bestuurd. Hij was monnik van de chartreuse bij 's-Hertogenbosch en had eenigen tijd den post van procurator bekleed bij de kartuizers te Delft.²⁾ Zijn interregnum te Geertruidenberg heeft slechts geduurd tot het in het voorjaar van 1557 gehouden generaal kapittel. Dit verleende aan Moyen misericordia als prior te Luik en belastte hem wederom met de leiding van het Hollandsche huis.³⁾ Deze opdracht en de bewoordingen, waarin zij werd gegeven, getuigen van het vertrouwen, dat Moyen bij het bestuur van de Orde genoot.

Hetzelfde generaal kapittel bevestigde Jan Roboochs van Mechelen als vicarius van het klooster en beval, dat D. Paulus, die daar als hospes verbleef, zou terugkeeren naar het huis zijner professie te Zeelhem.

In 1556 fungeerde een der uit Engeland uitgeweken kartuizers, Richard Croft, als vicarius van de Geertruiden-

¹⁾ c. 1555: „Obiit D. Simon van der Roye monachus professus et olim procurator domus Sanctae Catharinae, hospes et procurator domus Hollandiae.”

²⁾ c. 1557: „Domui Hollandiae, ut utrumque aedificium spirituale et temporale ibidem inceptum perficiatur, ad Dei et Ordinis laudem et animarum salutarem profectum D. Theodoricum Moynoën, propterea a prioratu domus Leodii absolutum, restituimus et praeficimus in priorem, hortantes D. Cornelium, antea rectorem dictae domus, ut priori cooperari velit, prout ab eo sibi fuerit injunctum. Et D. Joannem Roboochs professum domus Lovanii, ibidem vicarium institutum confirmamus. Et D. Paulus ibidem hospes revertatur ad domum Diestensem suae professionis.”

³⁾ *Bosche Bijdragen*, XVI, blz. 69—77.

bergsche kartuizers. Hij was monnik van het charterhouse van Sint Anna te Coventry. Nadat in 1555 de sedert 1538 in Brugge verblijvende Engelsche kartuizers onder leiding van den bekenden D. Maurice Chauncy in Londen waren teruggekeerd, liet Chauncy weten, dat hij ook gaarne zou beschikken over den bijstand van Croft, „quem novi — aldus schreef hij — virum esse religiosum et pium, industrium quoque ac sapientem”. In 1556 is Croft ontheven van het ambt van vicarius te Geertruidenberg en is hij sloop gegaan naar Engeland. Nauwelijks daar aangekomen, stierf hij echter aan de gevolgen van een ziekte, welke hij op een weinig voorspoedige reis had opgelopen (27 Augustus 1556).¹⁾

Van den Kerckhove, die na het neerleggen van zijn bestuur te Geertruidenberg als hospes was gebleven, is in 1558 prior van de chartreuse van Sint Catharina te Lier geworden. In 1571 verwisselde hij dit prioraat met dat van het huis zijner professie te Vught, welks convent hem met 5 van de 8 stemmen had gekozen. Kortten tijd later onderging zijn klooster daar een plundering en moest hij met de zijnen uitwijken naar Boxtel. Na eenige jaren moesten zij vandaar een veiliger schuilplaats zoeken. Achtereenvolgens heeft zijn convent zich daarna moeten ophouden in Esch en Sint-Michielsgestel. Op het einde van 1589 of in het begin van 1590 is Van den Kerckhove wegens hoogen leeftijd van zijn bestuur ontheven. Hij is opgevolgd als prior door Arnold Havens. Niet lang daarna is hij gestorven. Zijn graf in de kerk te Sint-Michielsgestel draagt het opschrift: „Hier leit begraven den eerweerdigen Heer Cornelis van den Kerckhoff,

¹⁾ „Qui post multas maris injurias ad me tandem veniens, vix duas mecum habitaverat hebdomadas, quum immatura morte ex morbo quem in itinere contraxerat, praeoccupatus a me iterum recessit, atque ad fratrem suum oppositus in eadem ecclesia Savoyensi conditus requiescit” (*The Passion and Martyrdom of the Holy English Cartusian Fathers. The short narration by Dom Maurice Chauncy*, edited by G. W. S. Curtis (London 1935), p. 139. — c. 1557: „Obiit D. Richardus monachus professor domus Sanctae Annae juxta Coventriam, secundo Hollandiae et vicarius”.

prior van de Carthuysers tot Vucht, sterft 1594, den 22 January”.¹⁾

Dirk Moyen (1557—1564).

De Grande Chartreuse heeft blijkbaar bijzondere verwachtingen gekoesterd van zijn beleid. Daaromtrent wordt echter door onze bronnen weinig medegedeeld. In 1560 heeft het generaal kapittel aan de prioren van Luik en van Lier opgedragen om het Geertruidenbergsche klooster te visiteeren.²⁾ Op 9 Januari 1564 is Moyen aldaar als prior gestorven.³⁾

Naast het prioraat heeft Moyen in de jaren 1555—1564 als convisitator de Nederlandsche provincie medebestuurd.

Tijdens zijn tweede bestuursperiode is de kloosterkerk vernieuwd, of is er een nieuwe kerk gereed gekomen. Dit blijkt uit de stadsrekening van Amsterdam, welke in 1562 melding maakt van een uitgave van 102 guldens tot betaling van een glas „by dezer stede den voorsz. convente geschoncken in haer nyeuwe kerck”.⁴⁾ Een afbeelding van deze kerk met bijgebouwen vindt men op een kaart der kloostergoederen uit het jaar 1570.⁵⁾

Vermelding verdient nog, dat de vicarius Jan Roboschs in 1558 van zijn officie is ontheven en werd belast met het prioraat van de kartuizers te Brugge.

In de jaren zestig was Erasmus Vroom, dien wij later als prior zullen ontmoeten, procurator van het convent⁶⁾. Omstreeks 1560 is Jan Moll, monnik van de Utrechtsche

¹⁾ c. 1594: „Obiit D. Cornelius Kerckhovius professor et olim prior domus Sanctae Sophiae et quondam prior domus Lyrae et procurator bonorum Cartusiae in Brabantia, qui ultra 56 annos laudabiliter vixit in Ordine, habens missam de Beata Maria per totum Ordinem”.

²⁾ c. 1560: „Priori domus Hollandiae non fit misericordia. Et dicta domus visitetur per priores Leodii et Lyrae”.

³⁾ c. 1564; „Obiit D. Theodoricus Moynoens, prior domus Hollandiae et olim prior domorum Leodii et Delfensis, convisitator provinciae Teutoniae, habens per totum Ordinem plenum cum psalteriis monachatum et missam de Beata Maria”. Vgl. BMHG, IX, 226.

⁴⁾ *Oud-Holland*, XXIII, blz. 238.

⁵⁾ Afgedrukt in *Het Gildeboek*, XXIII (1940), blz. 37.

⁶⁾ Zie ook Dr. P. A. Meilink, *Archieven van de Staten van Holland*, I, requesten 701—703, 706—709.

chartreuse, nadat hij 1551—1555 het prioraat te Kampen had bekleed, naar Geertruidenberg gekomen, waar hij door een tweede professie in de Communauteit is opgenomen.¹⁾

Hugo Leotingius (?) (1564—1576).

Na het overlijden van Moyen is D. Hugo als rector van het Hollandsche huis opgetreden. Het generaal kapittel van 1564 heeft hem daarop tot prior benoemd.²⁾ Hij was monnik van het klooster.

In 1565 vond de Grande Chartreuse termen om aan twee professi van Geertruidenberg een bijzondere vermaning te geven, n.l. aan D. Floris van Dordrecht, die als hospes te Luik had verbleven en naar het huis zijner professie moest terugkeeren, en aan den convers broeder Hendrik, die als hospes naar de kartuizers van Luik werd gezonden.³⁾

In het jaar 1566 hebben enkele conventualen van de door den beeldenstorm geteisterde chartreuse te Vught bij hun confraters van Geertruidenberg een gastvrije cel gevonden.⁴⁾

In 1567 is de procurator van het 's jaars te voren in den beeldenstorm eveneens geplunderde Amsterdamsche klooster uit zijn ambt ontheven en als hospes naar Geertruidenberg gezonden.⁵⁾

Floris van Dordrecht schijnt opnieuw onrust te hebben veroorzaakt, want in 1568 herhaalde het bestuur der Orde zijn vermaning.⁶⁾ In dit jaar gelastte de Grande Char-

¹⁾ *Kampen*. 16—19.

²⁾ c. 1564: „Rectorem domus Hollandiae praeficimus in priorem dictae domus”.

³⁾ c. 1565: „Priori domus Hollandiae non fit misericordia. Et fr. Henricus conversus professus ibidem vadat hospitatum ad domum Leodii ad Ordinis voluntatem et deinceps religiosus conversari studeat alioquin Ordo providebit”. — [in domo Leodii]: „Et D. Florentius de Dordracore deat ad domum Hollandiae suae professionis et religiose se gerat et pacifice alioquin visitatores provinciae providebunt”.

⁴⁾ *Bosche Bijdragen*. XVI, blz. 67—68.

⁵⁾ c. 1567: [in domo Amsterdamsi] „Et procurator dictae domus vadat hospitatum ad domum Hollandiae ad Ordinis voluntatem”.

⁶⁾ c. 1568: „Priori domus Hollandiae non fit misericordia. Et D. Florentius Dordracensis linguam compescat ne majores turbationes oriantur, alioquin visitatores provideant et ita districte corripiant ut caeteris cedat in exemplum”.

treuse voorts enkele overplaatsingen. Jan van Sichem, die in het convent de functie van sacrista bekleedde, werd als zoodanig benoemd in het huis zijner professie te Vught. De donaat Anthonie Jacobsz. werd naar het klooster Zonneberg bij Kampen gedirigeerd.¹⁾ Voorts werd bepaald, dat Jan van Tongeren, geprotest monnik van het Arnheemsche huis, als hospes naar Geertruidenberg zou worden verplaatst met de bijzondere vermaning, dat hij zich op verbeurte van straf zou onthouden van het beoefenen der genees- en heekunde.²⁾

Op het generaal kapittel van 1570, waar D. Hugo aanwezig was³⁾, is hij gekozen onder de acht definitoren der Orde. Deze vergadering bepaalde, dat Foppo van Schoonhoven, professus van Geertruidenberg, als vicarius naar Monnikhuizen zou gaan „pro reformatione dictae domus”.

D. Jan van Tongeren, die in 1568 als hospes naar het Hollandsche huis was gezonden, blijkt in 1571 verblijf te houden in Lier.²⁾

In 1572 schijnt de reeds in 1565 berispte convers, broeder Hendrik, weder tot klachten aanleiding te hebben gegeven. De Grande Chartreuse droeg zijn prior op hem alsmede zekeren Arduinus te doen terugkeeren en te straffen. Voorts werd D. Willem van Schoonhoven, die als hospes bij de Brugsche kartuizers verblijf hield, op zijn verzoek teruggezonden naar Nieuwlicht bij Utrecht, het huis zijner professie.⁴⁾

¹⁾ c. 1568: „Et D. Joannes Zichenus, ibidem hospes et sacrista, revertatur ad domum Sanctae Sophiae suae professionis et ibidem exerceat officium sacristae ad formam statuti tam in pulsando divino officio quam in caeteris horis more Ordinis. Et Anthonius Jacobi donatus ibidem vadat hospitatum ad domum Campensem ad Ordinis voluntatem”.

²⁾ *Monnikhuizen*, 76—77.

³⁾ In de stadsrekening van Geertruidenberg leest men: „Betaelt Anna Peeters in den Hollantschen Tuijn van dat de stad beschonken heeft den Prior van de Carthusiers doen hij oirloff nam aen de Weth alhier omme te reijsen naar Savojien den 12^{en} Maart 1570 — 3 Karoli gld.” (C. J. Mollenberg, *Onuitgegeven bronnen voor de geschiedenis van Geertruidenberg 's Bosch* 1899), blz. 14).

⁴⁾ c. 1572: „Priori domus Hollandiae non fit misericordia, cui committimus ut fratrem Henricum, conversum professum dictae domus, et Arduinum redire compellat et puniat pro mensura delicti ad formam statuti. Et D. Guilelmus Schoonhovius ibidem hospes revertatur ad domum Traiecti suae professionis, prout petit.”

De jaren 1572 en 1573 zijn rampjaren geweest voor de chartreuse buiten Geertruidenberg. Aangezien te vreezen was, dat de stad door de geuzen zou worden bedreigd, schijnen de kartuizers reeds tijdig te hebben uitgezien naar een refugie binnen de muren. Op zeker tijdstip hebben zij overhaast hun cellen moeten verlaten om zich daar in veiligheid te brengen. Dit wordt door een kroniek uit dien tijd in enkele woorden verhaald.¹⁾ „Die Cathuysen sijn met groter haast wech gelopen ende hebbender al gelaten. Hetwelk de Goesen al hebben genomen, groot goet van allen dingen ende bovenal veel schoender vetter ossen en hebben tcloester seer jemerlijck vernielt. Och dat sy dencken dorren, dat doen sy!”

In een cartularium van het nonnenconvent Sint-Catharijnen-dal vindt men aangeteekend, dat de kartuizers op 14 Mei 1573 hun toevlucht bij deze zusters hebben gezocht. Vermoedelijk zullen zij kort daarop weder in hun cellen zijn teruggekeerd.²⁾

Einde Augustus 1573 is Geertruidenberg door de Staatsche troepen ingenomen.³⁾ Onder de geestelijkheid der stad werd een bloedbad aangericht. De veronderstelling ligt voor de hand, dat het convent van het Hollandsche huis tijdig maatregelen heeft genomen om elders een gastvrij dak te vinden. Bijzonderheden over hun lotgevallen in dit jaar zijn overigens niet bekend. Het generaal kapittel, dat 20—23 April was gehouden, had den prior in zijn ambt gehandhaafd. Of deze vergadering 's jaars daarna (1574) reeds op de hoogte was van de wederwaardigheden van het Geertruidenbergsche convent, blijkt niet bepaaldelijk. De prior werd aangemaand om de aanwijzingen der visitatoren beter dan tot dusver ter harte te nemen en zich te beijveren voor de belangen van het klooster.⁴⁾

¹⁾ H. van Alfen, *Kroniek eener kloosterzuster over de troebelen te 's Hertogenbosch e. o. in de jaren 1566—1575* ('s-Hertogenbosch 1931), blz. 49; Schutjes, III, 644—647.

²⁾ *Archief H. H.* blz. 378.

³⁾ Mollenberg, t. a. p., blz. 42—47.

⁴⁾ c. 1574: „Priori domus Hollandiae non fit misericordia, quem hortamur ut solito melius consilii visitorum acquiescat et sanis monitis utens bona et jura dictae domus, etsi non in toto saltem in parte, prout Deus concesserit et fieri poterit, recuperare studeat et ecclesiae restituere, ne apud Deum et Ordinem gravius culpabilis inveniatur”.

Het convent heeft, naar ik veronderstel, reeds in 1575 een refugie gevonden te Breda. In ieder geval hield het zich daar in 1576 en volgende jaren op blijkens de chartae van het generaal kapittel. In 1576 heeft het bestuur der Orde den visitatoren opgedragen om zich zoo spoedig mogelijk naar Breda te begeven en na te gaan of het wenschelijk was, dat de prior van Geertruidenberg met eenige monniken en donaten daar zou blijven, dan wel beter zou kunnen worden ondergebracht in een naastbijgelegen chartreuse. De bestuurders der provincie werden gemachtigd maatregelen te nemen naar bevind van zaken.¹⁾

Het schijnt, dat D. Hugo bij de daarop gevolgde visitatie als prior is vervangen. Zijn overlijden is in 1597 door de Grande Chartreuse bericht.²⁾

Wat was intusschen met de kloostergebouwen buiten Geertruidenberg geschied? Wellicht zijn deze reeds in de tweede helft van 1572 door brand geteisterd. Uit een brief van 11 Juli 1572 door Quaderebbe uit de stad aan Alva geschreven verneemt men, dat het „canaille” dreigde alles in brand te steken, zooals het reeds in den afgeloopen nacht tot voor de poorten gedaan heeft.³⁾ Niet lang daarna is men begonnen met het sloopen van de chartreuse. Uit een brief van 16 April 1575 verneemt men, dat op dat tijdstip de Prins van Oranje te Geertruidenberg was. „On dit qu'il y fait bâtir une grande maison avec les matériaux d'un convent de Chartreux qui fut brulé au commencement de la guerre.”⁴⁾ Inderdaad heeft de Prins de afbraak doen bezigen

¹⁾ c. 1576: „Priori domus Hollandiae non fit misericordia. Et committimus visitoribus provinciae ut quamprimum fieri poterit accedant civitatem Bredanam et videant et considerent utrum magis expediat dictum priorem cum aliquot monachis et donatis manere in illa civitate Bredana, an consultius sit quod dictus prior se transferat ad aliquam domum Ordinis magis vicinam; et hac in re visitatores disponant, ordinent et provideant secundum quod pro Dei honore et Ordinis decore et animarum salute et omnium salutarum aedificatione judicaverint expedire cum plena auctoritate capituli generalis.”

²⁾ c. 1592: „Obiit D. Hugo Leotringius (?) professus et olim prior domus Hollandiae”.

³⁾ *Correspondance de Granvelle*, IV, 630.

⁴⁾ *Correspondance de Philippe II*, tome III, 320.

voor den bouw van het Prinsenhof binnen de stad in de Koestraat.¹⁾

Erasmus Vroom (1576—1584)

Toen de visitatoren D. Hugo uit zijn officie hadden ontheven, hebben zij Erasmus Vroom van Roosendaal als rector belast met het bestuur van het convent. Ook deze was professor van het Hollandsche huis. Wij hebben hem in de jaren zestig hier reeds als procurator ontmoet.

De Grande Chartreuse schijnt in 1577 de hoop te hebben gekeesterd, dat de kloostergebouwen buiten Geertruidenberg nog zouden kunnen worden opgebouwd en hersteld. Terwijl het bestuur der Orde den rector tot prior benoemde, spoorde het dezen aan voor een en ander te ijveren.²⁾ In hetzelfde jaar echter schijnt Vroom zich naar de chartreuse van Scheut bij Brussel te hebben begeven, waar hij zich heeft opgehouden, totdat hij in 1579 merkwaardigerwijze pastoor is geworden van Etten.

Het generaal kapittel van 1578 zond hem eenige woorden van troost.³⁾ Nadien ontbreken de chartae dezer vergadering tot aan het jaar 1583. Het bestuur der Orde gaf in dat jaar aan de bestuurders der provincie opdracht om zich naar Lier en naar Breda te begeven om zich op de hoogte te stellen van den toestand der genoemde conventen. Indien de gevaren te groot mochten zijn om zelf derwaarts te gaan, moesten zij daarmede een prior of procurator belasten. In elk geval dienden de visitatoren den generaal zoo spoedig mogelijk van hun bevindingen verslag te doen, opdat op korten termijn aangaande de betrokken huizen een beslissing zou kunnen worden genomen.⁴⁾

¹⁾ Schutjes, II, 507.

²⁾ c. 1577: „Rectorem domus Hollandiae praeficimus in priorem dictae domus, cui commendamus reaedificationem et restaurationem destructae domus cum consilio visitorum et amicorum ejusdem”.

³⁾ c. „Priorem Sylvae Sancti Martini compassive et condolenter hortamur ut spem suam collocet in Domino. Idem priorem Hollandiae”.

⁴⁾ c. 1583: „Mandamus visitoribus provinciae Teutoniae ut saltem alter eorum accedat Lyram et Bredam semel ad inquirendum de statu dictarum

Tijdens de beroerten was een geregelde visitatie van de kloosters in de Nederlanden moeilijk. De Grande Chartreuse was ook niet voortdurend op de hoogte van den toestand der geteisterde huizen. Vandaar wellicht, dat van sommige jaren de berichten geheel ontbreken.

Erasmus Vroom¹⁾ heeft gedurende zeven jaar onder de moeilijkste omstandigheden te Etten de pastorale bediening uitgeoefend. Tweemaal is hij door de Staatschen gevangen genomen. Eenmaal voerde men hem naar Hoogstraten en bij een andere gelegenheid naar Bergen-op-Zoom. Hij herkreeg zijn vrijheid, nadat een losgeld voor hem was betaald. Toen zijn parochiekerk door de nieuwgezinden was verbrand, begaf hij zich naar Roermond om daar bij zijn ordebroeders een gastvrije cel te vragen. Op deze reis is hij nogmaals aangehouden en naar Gelder gebracht. Hier heeft men hem gedurende vier maanden gevangen gehouden, totdat de abdis van Thorn, die het patronaatsrecht over de kerk van Etten uitoefende, voor een groot losgeld zijn vrijheid wist te bewerken.

Inmiddels was Vroom reeds in 1584 of uiterlijk in het begin van 1585 vervangen als prior van het Hollandsche huis. Want in 1585 was er een rector belast met het bestuur van het convent, die door het generaal kapittel van dat jaar tot prior is benoemd.²⁾ Deze opvolger was Nicolaas Huard.

Wat was inmiddels met de kloostergoederen van de Geer-

---

domorum, vel si fortassis ipsi aut alter illorum accedere non audeat ob viarum pericula, mittant saltem aliquem priorem aut etiam procuratorem, qui vices illorum suppleat, et ipsi visitatores Reverendum Patrem quamprimum fieri poterit curent informare ut super annum disponat de dictis domibus prout viderit expedire”. — Het klooster te Lier had in 1579 van de troebelen zoo geleden, dat het convent vandaar moest uitwijken. In 1583 is het echter teruggekeerd. De prior Anton van den Eynde heeft zich toen beijverd om de gebouwen te herstellen. (Raissius, 34).

¹⁾ J. B. Krüger, *Kerkelijke Geschiedenis van het Bisdom Breda* (Roosendaal 1872) III, 358, IV, 194—195; Schutjes, V, 78, 508—516, 859; *Bossche Bijdragen*, XVI (1939), 75—76.

²⁾ c. 1585: „Rectorem domus Hollandiae instituimus in priorem, quem monemus diligenter insistere recuperationi bonorum domus et Cartusiae”.

truidenbergsche chartreuse geschied? Zij werden na de verdrijving van het convent in 1573 geconfisceerd. 15 Juli 1581 is bepaald, dat „de goederen gekomen van de Chartroyzen buiten Geertruidenberg”, die vanwege den Prins in pacht waren genomen, aan de Domeinen van Holland zouden worden „geeygent ende geconsolideert”.¹⁾ Verder werd besloten, dat de Rekenkamer desgevraagd „syne Excellentie de voorsz. goederen van de Chartroyzen alsvooren gekomen in erfpagt zullen mogen laten volgen en daer op handelen en accorderen met syne Excellentie”. Bij resolutie van de Staten van Holland van 27 Juni 1582 is bepaald, dat de goederen van dit klooster tot de domeinen van Holland zouden behooren en onder het beheer van den rentmeester-generaal werden gesteld.²⁾

Tot 1586 is Vroom pastoor van Etten gebleven, hetgeen tegen den geest zijner Orde was. De vermaning, die het generaal kapittel in dat jaar tot een der monniken van het Geertruidenbergsche convent richtte, kan slechts op hem betrekking hebben gehad.³⁾ De patres capitulares keurden zijn actieve levenswijze niet goed en bevalen hem zich te voegen bij den prior van de Bossche kartuizers, die toen bij Sint-Michielsgestel verbleef. Toen hij ook hier niet lang daarna de bediening van de parochiekerk aanvaardde, werd hem andermaal vanwege de Grande Chartreuse te kennen gegeven, dat zulks niet in overeenstemming was met de roeping van een kartuizermonnik.⁴⁾ De visitator kreeg opdracht om hem over te plaatsen naar een ander huis. 's Jaars daarna heeft men hem overgeplaatst naar Brussel, waar hij den prior

¹⁾ Jacob de Riemer, *Beschrijving van 's Gravenhage*, I 2 (Delft 1721), 817—818.

²⁾ *Archief H. H.* blz. 379; *Inventaris van het oud-archief der gemeente Raamsdonk*, nos. 77, 78 en 79. Vgl. ook Schutjes, II, 507.

³⁾ c. 1586: Et D. N. vadat hospitatum cum V. P. priore domus Sophiae nec praesumat deinceps habitare cum secularibus in dispendium suae famae et salutis et in scandalum Ordinis”.

⁴⁾ c. 1589: „Et D. Erasmo praecipitur ut a pastoratu desistat, quem contra jura moremque Ordinis administrat, cui de alia domo pro visitatoris prudentia provideatur”.

van de chartreuse in zijn officie van bestuurder der provincie moest terzijde staan.¹⁾

Later doet hij nog eenmaal van zich spreken, namelijk in de chartae van het generaal kapittel van 1593, toen hij als hospes van het Brusselsche huis opdracht ontving om zich te begeven naar den visitator van de Picardische provincie, die hem zou aanhooren en hem tot vertroosting kon zenden naar een klooster in de Rijnprovincie.²⁾

Vroom is evenwel 1 April 1603 als hospes bij de Brusselsche kartuizers gestorven.³⁾

In het calendarium van de Antwerpsche chartreuse vindt men vermeld, dat Elisabeth Vroom, zuster van Erasmus, op 28 Mei 1599 in Roosendaal was overleden.⁴⁾

Nicolaas Huard (1584—1595)

Toen Erasmus Vroom in 1584 of in het begin van 1585 was ontheven van het prioraat, is het Hollandsche huis onder het bestuur van een rector gesteld. Deze rector, Nicolaas Huard genaamd, is in 1585 door de Grande Chartreuse benoemd tot prior.⁵⁾

Huard⁶⁾ was professus van de chartreuse te Herne bij Edingen, waar hij omstreeks 1556 het kleed van Sint Bruno had aangenomen. Nadat hij daar op verdienstelijke wijze het ambt van procurator had bekleed, is hij in Juni 1571 als

¹⁾ c. 1590: „Et D. Erasmus accedat ad visitatorem, qui illius operis utetur in domo Leodiensi, Lyrae vel alia, quantum judicaverit expedire, ejusque consilio acquiescat”.

²⁾ c. 1593 [in domo Bruxellae]: „Et D. Erasmus eat ad visitatorem provinciae Picardiae, qui eum audire poterit in suis justificationibus, et eum pro sua consolatione in aliqua domo provinciae Rheni collocare”.

³⁾ c. 1604: „Obiit D. Erasmus de Vroom, professus et alias prior domus Hollandiae, procurator bonorum Cartusiae, quae habet in Hollandia, hospes in domo Bruxellae, habens plenum monachatum et missam de Beata Maria per totum Ordinem”; *Necrologium van de Roermondsche kartuizers* (hs. Redemptoristenklooster Nebo te Nijmegen), i. d. 1 April.

⁴⁾ *Verzameling der Graf- en Gedenkschriften van de Provincie Antwerpen*, V (Antwerpen 1873). 504—529.

⁵⁾ c. 1585: „Rectorem domus Hollandiae instituimus in priorem, quem monemus diligenter insistere recuperationi bonorum domus et Cartusiae”.

⁶⁾ Lamalle, 185, 215—218; Le Vasseur, I, 142; *Zierikzee*, 44—48.

opvolger van Andries Loodt prior van het huis zijner professie geworden. Hij bleef dit klooster besturen totdat men hem in 1577 belastte met het prioraat van het uit Noordgouwe bij Zierikzee verdreven convent van Sionsberg. Sedert het aftreden van Bartholomeus Streng in 1574 was deze zeer kleine communiteit zonder prior geweest. Het zal Huard reeds spoedig zijn gebleken, dat de hoop op een herstel van Sionsberg ijdel was. Op zijn dringend verzoek is hij reeds in 1578 door het generaal kapittel ontheven van het prioraat van het Zierikzeesche convent. Hij was de laatste van de reeks prioren van het Zeeuwsche huis.

In 1578 is Huard vicarius van de Utrechtsche kartuizers geworden. Nog in hetzelfde jaar is hij wegens de overlast, welke de bewoners van Nieuwlicht van het krijgsvolk ondervonden, vandaar vertrokken en treft men hem aan als hospes in de chartreuse te Luik. Tegen het jaar 1580 fungeerde hij weder als procurator te Herne.

Ook van de reeks prioren van het Geertruidenbergsche huis zou hij de laatste zijn. Zooals wij zagen, heeft het bestuur der Orde hem in 1585 aangespoord om te ijveren voor het herwinnen der goederen van zijn klooster en van de Grande Chartreuse.

Gelijk reeds is medegedeeld, is in 1586 Erasmus Vroom, tot dan toe pastoor te Etten, naar de Bossche kartuizers gedirigeerd.

In 1589 is Geertruidenberg door Parma weder voor Spanje veroverd. Huard richtte zich in Juli van dat jaar tot den bisschop van 's Hertogenbosch met het verzoek, zich met de zijnen binnen Geertruidenberg te mogen vestigen, aangezien de chartreuse nagenoeg was verwoest („hereticorum furore penitus eversa”)¹⁾. Daartoe verzocht hij te bevorderen, dat met de zusters van de derde Orde van Sint Franciscus aldaar een vergelijk tot stand kwam. Haar terreinen in de Koestraat hadden deze zusters bij haar terugkeer in 1589 ten deele

¹⁾ Schutjes, II, 507 e. v.; III, 658; Bisschoppelijk Archief te 's Hertogenbosch, bundel „Capittel Geertruidenberg”.

bebouwd gevonden met een aanzienlijk huis, het Prinsenhof genaamd, ten deele hadden zij er nog zelf huisvesting kunnen vinden. Huard erkende, dat de grond aan de zusters toebehoorde, doch voerde aan, dat het meerendeel der steenen van het daar opgetrokken gebouw, zoowel die van de muren als die van de vloeren, poorten, enz. waren weggenomen van de ruïne van het voormalig kartuizerklooster. De tusschenkomst van den bisschop werd ingeroepen, opdat beslist werd, ofwel, dat de zusters aan de kartuizers deze materialen of hun waarde zouden teruggeven, ofwel, dat de kartuizers aan de zusters den grond zouden vergoeden. Een andere plaats tot vestiging van een refugie voor het kartuizersconvent was binnen de stadsmuren niet voorhanden. Over de beslissing, welke naar aanleiding van deze petitie door den bisschop is genomen, verschaft het bisschoppelijk archief geen licht.

Verdere gegevens over de lotgevallen der conventualen in dezen tijd ontbreken. Het komt mij waarschijnlijk voor, dat Huard in 1589 met zijn procurator naar Geertruidenberg is gekomen, en dat zij daar zijn gebleven tot 1593 om alles in het werk te kunnen stellen tot herstel van het klooster.¹⁾ De andere leden van het convent schijnen in hun refugie te Breda den loop der gebeurtenissen te hebben afgewacht.

In 1590 was er weinig hoop, dat Huard nog zou slagen, want het generaal kapittel zond hem een troostwoord en droeg den visitator op om volgens eigen inzicht het convent van het Hollandsche huis te verdeelen over andere kloosters.²⁾

De chartae van 1591 ontbreken. Uit die van 1592 verneemt men slechts, dat de „prior Hollandiae” in zijn officie is gehandhaafd. Dat Huard tot 1593 nog ter plaatse is gebleven, kan worden verondersteld uit de chartae van dat jaar.

¹⁾ Een aanwijzing hiervoor is ook het feit, dat Huard 20 Augustus 1593 te zamen met den stadssecretaris een verklaring heeft afgegeven, inhoudende, dat „Arent Jansz, dernier bourgmestre pour sa Majesté en la dicte ville, avant sa dernière prise par l'ennemi est un bon catholique et zeleux pour la service de Sa Majesté”. (Rijksarchief 's Hertogenbosch, collectie Cuypers van Velthoven, no. 194).

²⁾ c. 1590: „Priori domus Hollandiae non fit misericordia, quem hortatur in Domino confortari, committentes visitatori ut conventuales dividat prout melius expedire judicaverit”.

De Grande Chartreuse berichtte namelijk, dat, aangezien er blijkbaar geen uitzicht scheen te zijn op het herkrijgen van de verloren goederen van het convent, de prior met de zijnen zich moest begeven naar Lier. Zij moesten in de chartreuse aldaar blijven en leven van de goederen, welke tot dan toe in hun bezit waren gebleven.¹⁾

Het generaal kapittel, dat dit bepaalde, is 17—20 Mei 1593 in de Certosa bij Pavia gehouden. Toen dus op 26 Juni 1593 Geertruidenberg door de Staatschen was heroverd, had Huard waarschijnlijk reeds gevolg gegeven aan de ontvangen instructies.

Het convent heeft zich dus in 1593 naar Lier begeven. Sommigen zijner leden zijn echter dadelijk naar andere huizen der Orde gezonden, terwijl de meeste anderen later van Lier uit zijn gedirigeerd naar verschillende kloosters. Zoo is de procurator Hendrik Verloo naar de chartreuse van Brussel gegaan, waar hij na korten tijd, n.l. op 3 Augustus is gestorven.²⁾

In 1594 belastte de Grande Chartreuse den prior van Lier met de zorg voor het tot den grond toe verwoeste Hollandsche huis, terwijl hij aan de bestuurders der provincie verantwoording schuldig zou zijn voor de verrekening der inkomsten en uitgaven tot onderhoud der vluchtelingen.³⁾

Huard is in 1595 door het bestuur der Orde ontheven van het prioraat over het Geertruidenbergsche klooster.⁴⁾

¹⁾ c. 1593: „Priori domus Hollandiae non fit misericordia, et, quia nulla adhuc apparet spes recuperandi bona illius domus situata in Hollandia, volumus ut prior se cum suis transferat ad domum Lyrae, ibique maneat et vivat ex illis bonis quae sunt in eorum potestate adhuc relicta”.

²⁾ c. 1594: „Obiit D. Henricus Verloo, professor et procurator domus Hollandiae”; „Urbe capta D. Henricus Verloo, professor et procurator Cartusiae Hollandiae ibidem profligatus ab haereticis hanc domum [sc. Bruxellensem] accessit et post paucas septimanas 3 Augusti 1593 fato concessit. (Kon. Bibl. Brussel, codices 7044—7048).

³⁾ c. 1594: „Priori domus Lyrae non fit misericordia, cui curam domus Hollandiae a fundamentis eversae committimus, de cuius bonis reddat rationem visitatoribus provinciae aut alteri eorum, ut de illis possit provideri professis ejusdem domus, quos in dicta domo Lyrae manere volumus et observantiam regularem pro posse colere”.

⁴⁾ c. 1595: „Priori domus Lyrae non fit misericordia. Et volumus ut, juxta ordinationem capituli anni praeteriti, administratio bonorum domus Hollandiae sit penes eumdem. Et monachi domus Hollandiae professi ad

Hij is teruggeplaatst in Herne, waar hij in 1597 voor de derde maal procurator is geworden. Op het einde van 1601 heeft men hem van deze bediening ontheven. 10 Mei 1602 is hij te Herne gestorven.¹⁾

Van Lier uit heeft het verdreven convent zoo goed mogelijk orde gesteld op het stoffelijk beheer van zijn rechten en eigendommen. Zoo heeft „het Godtshuys van den Chartroisen van Sinte Geertruydenberghe, tegenwoordig binnen Liere” 2 December 1596 aan iemand in Hoogstraten notariële volmacht verleend tot het innen van renten, enz. van zijn bezittingen te Heusden, Altena, de Langstraat, 's Gravenmoer, Oosterhout, Geertruidenberg, enz. Op 29 April 1600 verpachtten „de gemeyne conventualen ende Carthuyseren van buyten de stadt van Sinte Geertruydenberge, nu verdreven door den vijand” land in den Rijsbroekschen polder.²⁾

Uitsterven van het convent

Hoe het den conventualen van het Hollandsche huis na de verdrijving in 1573 is vergaan en waar zij een goed heenkomen hebben gevonden, weten wij thans reeds ten deele. Het ligt voor de hand, dat nadien het convent niet meer in de gelegenheid is geweest om novicen aan te nemen en derhalve allengs is uitgestorven.

In 1582 werd door de Grande Chartreuse het overlijden bericht van den donaat Jacob. De reddiet Jan van Breda is in 1582 of 1583 als hospes bij de kartuizers van Coblenz gestorven. In 1583 berichtte het generaal kapittel ook het

dictam domum Lyrae per visitatores missi, tractentur et habeantur ut ejusdem domus professi, et hoc per modum provisionis donec pax reddita fuit patriae. Et quia domus Hollandiae non indiget alio priore D. Nicolaus ultimus prior dictae domus resideat in domo Capellae suae professionis, quem ab officio prioris absolvimus”.

¹⁾ c. 1603: „Obiit D. Nicolaus Huard professor domus Cappellae, quondam prior domorum Capellae, Ziericzee et Hollandiae, qui multis annis superatis laboribus, 47 annis laudabiliter vixit in Ordine, habens missam de Beata Maria per totum Ordinem”. — Vgl. Lamalle, 127; Le Vasseur, I, 442.

²⁾ Gedrukte inventaris van het oud-archief der gemeente Raamsdonk, nos. 80 en 81.

overlijden van den donaat broeder Dirk. Een andere donaat, Anthonie, is in 1587 of 1588 overleden.

De oud-prior D. Hugo is in 1592 of 1593 aan de communiteit ontvallen. Zooals reeds is medegedeeld, verloor het convent op 3 Augustus 1593 zijn procurator Hendrik Verloo, die als hospes bij zijn confraters van het Brusselsche klooster is gestorven.

In 1594 meldden de patres capitulares den dood van den nestor van het convent, D. Joannes Lomelius, die meer dan 54 jaren met lof in de Orde had geleefd.¹⁾ 's Jaars daarna, 18 Maart 1595, stierf als hospes in de chartreuse te Herne de toenmalige senior der Geertruidenbergsche geprofesten, Arnold van Thienen.²⁾ Deze had niet minder dan ruim 53 jaren „laudabiliter” in de Orde geleefd, en was oud-procurator en oud-sacrista van het Hollandsche huis. Vooral als procurator had hij moeilijke tijden beleefd.³⁾

In 1598 of 1599 stierf de donaat Herman Klaasz. In 1601 werd door de Grande Chartreuse het doodsbericht afgegeven van D. Jacob, die een gastvrije cel had gevonden in het kartuizerklooster van Dülmen in Westfalen. Voorts blijkt ook te zijn gestorven de convers Broeder Hieronimus. De oud-prior Huard is in 1602 bij Edingen overleden.

Het bekende feit, dat vele kartuizers zeer oud worden, wordt ook in deze opsomming bewezen. In 1603 berichtte het generaal kapittel namelijk het overlijden van Anthonie Jacobsz., donaat van het convent, die als hospes in het Luiksche klooster verblijf hield en meer dan 80 jaar lofwaardig in de Orde had geleefd.

In 1603 of 1604 stierf, zooals reeds is medegedeeld, in de

¹⁾ c. 1594; „Obiit D. Joannes Lomelius, professor et antiquior domus Hollandiae, qui ultra 54 annos laudabiliter vixit in Ordine”. — Vgl. *Le Vasseur*, I, 214.

²⁾ c. 1595: „Obiit D. Arnoldus a Thenis senior olim sacrista et procurator domus Hollandiae, qui ultra 53 annos laudabiliter vixit in Ordine, hospes in domo Capellae.

³⁾ *Le Vasseur*, I, 344: „qui saepe inter haereticos versatus non parum merita sua auxit ex continuis terroribus et periculis quibus objiciebatur pro tuendis suae domus eversae bonis et iuribus”.

chartreuse te Brussel, waar hij als hospes woonde, de oud-prior Erasmus Vroom. De patres capitulares hebben in 1605 het afsterven bekend gemaakt van D. Joannes Chatevols (?), professor van Geertruidenberg en hospes in de Kartause Tronus B. Mariae te Gemnitz (Oostenrijk), waar ook andere Hollandsche monniken een toevlucht hadden gevonden.¹⁾

In 1610 is vanwege het bestuur der Orde de dood medegedeeld van Anthonie van Sichem, professor van het Hollandsche huis, vicarius en oud-prior van de kartuizers te 's Hertogenbosch.²⁾ Op 3 Juni 1621 stierf in het klooster te Lier in het 56ste jaar van zijn religieuzen staat D. Jacob, wien een „laudabiliter” is ten deel gevallen.³⁾ De laatst overgebleven monnik van het convent was Cornelis Jansonius van Schoonhoven, die na een kartuizerleven van ruim 60 jaren als oud-vicarius van het klooster der kartuizerzusters in Brugge is overleden op 1 Februari 1623.⁴⁾ Zijn tijdgenooten zijn vol lof over zijn persoon en zijn werk.⁵⁾ Tot zijn dood heeft hij nog alimentatie ontvangen van de Staten van Holland.

Hoe was het inmiddels met het beheer der goederen van het Hollandsche huis gegaan? In 1596 droeg de Grande

¹⁾ Zie b.v. *Monnikhuizen*, 78.

²⁾ Anthonie van Loo van Sichem was in 1598 vicarius van de kartuizers te Lier. In dat jaar is hij prior geworden van de Bossche kartuizers. In 1604 is hij als zoodanig vervangen door Jan van Steelandt. Blijkbaar is hij in Den Bosch gebleven, want bij zijn overlijden was hij daar vicarius. (*Bossche Bijdragen*, XVI, 87—89).

³⁾ c. 1622: „Obiit D. Jacobus, professor domus Hollandiae, hospes in domo Lyrae, qui ultra 55 annos laudabiliter vixit in Ordine”. — Voorts *Le Vasseur*, II, 302: „qui ultra 55 annos in Ordine laudabiliter egit; eo autem laudabiliter, quo constantius Deo et religioni fidem servavit in medio pravae nationis, per plures annos varias sustinens ab haereticis tribulationes”.

⁴⁾ c. 1623: „Obiit D. Cornelius Jansonius, professor domus Hollandiae, qui ultra 60 annis laudabiliter vixit in Ordine et ultra 40 annos in vicariatu domus monialium Brugis, habens per totum Ordinem plenum cum psalteriis monachatum, missam de Beata Maria et anniversarium perpetuum sub 1^a Februarii et in provincia Teutoniae missam de Sancta Anna”.

⁵⁾ „Fuit mira morum probitate praeditus a natura, bonus, exemplaris, ac in divinis officiis quamvis provector aetate assiduus” (*Le Vasseur*, I, 148).

Chartreuse deze opnieuw op aan den prior van de chartreuse te Lier.¹⁾ 's Jaars daarna is D. Jan Cooman, de nieuw benoemde procurator van het Liersche huis, met deze administratie belast. Men verneemt uit de chartae van 1597, dat in dat jaar nog drie geprofesten van Geertruidenberg te Lier woonden.²⁾

Het generaal kapittel van 1598 heeft den procurator van Lier in dit beheer bevestigd en hem daarnevens belast met de administratie der goederen van de Grande Chartreuse in de Nederlanden.³⁾

In 1599 evenwel vond het bestuur der Orde het wenschelijk om de administratie der goederen van het Hollandsche huis over te dragen aan den procurator van de Bossche kartuizers, daar deze minder ver van die goederen verwijderd woonden. De procurator in kwestie was Dirk van Stompwijk.⁴⁾

Het bestuur der Orde bepaalde in 1600⁵⁾, dat deze administratie zou worden gevoerd door den visitator, die zich daarin kan doen bijstaan door den oud-prior Erasmus Vroom.

¹⁾ c. 1596: „Domus Hollandiae administrationem committimus prior. domus Lyrae”.

²⁾ c. 1597 [in domo Lyrae]: „Et D. Antonius ibidem procurator vadat ad domum Gandavi et ibi exerceat officium procuratoris, cujus loco D. Joannem Cooman, procuratorem Lovanii instituimus procuratorem domus Lyrae, eique committimus administrationem domus Hollandiae, de quibus reddat rationem visitatori provinciae, cujus consilio dictorum bonorum proventus convertentur in solutionem debitorum ejusdem domus Hollandiae, deducta tamen prius pensione trium professorum dictae domus Hollandiae in domo Lyrae commorantium, quam idem visitator taxabit moderatam, si ex annis proventibus domus Lyrae non possint sustentari sicut merito debent, cum sint ei utiles.”

³⁾ c. 1598: „Domus Hollandiae, quae penitus eversa est, bonorum administrationem relinquimus procuratori domus Lyrae ex directione visitatoris, cui reddat rationem, sicut et administrationem bonorum Cartusiae Majoris”.

⁴⁾ c. 1599: „Bonorum domus Hollandiae administrationem committimus procuratori domus Sanctae Sophiae tamquam viciniore”. — [in domo Diestensi]: „Et D. Theodoricus ibidem procurator vadat ad domum Sanctae Sophiae et ibidem exerceat officium procuratoris cum administratione bonorum domus Hollandiae”.

⁵⁾ c. 1600: „Bonorum domus Hollandiae administrationem committimus visitatori provinciae, qui ad hoc poterit uti opera D. Erasmi professi dictae domus, habituri suam residentiam in domo visitatoris et nihil acturi sine consensu et consilio ejusdem”.

Een jaar later is deze opdracht aan Vroom gehandhaafd, terwijl bepaald werd, dat hij in het Brusselsche klooster zou blijven.¹⁾ Ook in 1602 bleef hij belast met dit beheer²⁾ en verkreeg hij tevens de administratie over de in de Nederlanden gelegen goederen van de Grande Chartreuse.

In 1603 maande het generaal kapittel den administrator aan zoo spoedig mogelijk rekening en verantwoording af te leggen aan den bestuurder der provincie.³⁾

Kort daarna is Vroom gestorven, zoodat het bestuur der Orde in 1604 deze administraties opdroeg aan den prior van Lier, Jan van Emmichoven.⁴⁾ In 1605, 1606 en 1607 is de prior van het Liersche huis voor deze taak gehandhaafd.⁵⁾

Nadien wordt in de ordonnanties van de Grande Chartreuse niets meer vernomen bepaaldelijk de goederen van het Hollandsche huis betreffende. De prior van de kartuizers van S. Sophia, tot 1623 binnen 's Hertogenbosch en daarna gedurende een aantal jaren in Boxtel gevestigd, zal waarschijnlijk gedurende een reeks van jaren bemoeienis hebben gehad met deze administratie. Zijn convent toch was het eenige van de provincia Teutoniae, dat nog voortbestond in Noord-Nederland.

Uit de chartae van 1624 blijkt, dat de Bossche prior toen

¹⁾ c. 1601: „Confirmamus in administratorem bonorum domus Hollandiae D. Erasmus, qui perseveret in domo Bruxellae pro sua residentia, singulisque annis reddat rationem administrationis suae Patri Visitatori provinciae, et juvet procuratorem domus Bruxellae”.

²⁾ c. 1602: „Administrationem bonorum domus Hollandiae necnon bonorum domus Cartusiae committimus D. Erasmo, professo dictae domus Hollandiae, quem nihil volumus serius agere nisi cum consilio et scitu patrum visitatorum, aut alterius eorum”.

³⁾ c. 1603: „Administrator bonorum domus Hollandiae visitatori computa et rationes administrationis dictorum bonorum quam primum reddenda curet”.

⁴⁾ c. 1604: „D. Joanni ab Emmichoven prior domus Lyrae instituto committimus administrationem bonorum domus Hollandiae et Cartusiae Majoris”.

⁵⁾ c. 1605: „Priori domus Lyrae committimus administrationem bonorum domus Hollandiae et Cartusiae Majoris”; — c. 1606: „Priorem domus Lyrae hortamur ut perseveret in administratione bonorum capituli generalis, Cartusiae Majoris et domus Hollandiae”; — c. 1607: „Priori domus Lyrae commendamus administrationem bonorum capituli generalis, Cartusiae majoris et domus Hollandiae.”

de visitatoren bijstond in de administratie der verwoeste huizen.¹⁾ In de daarop volgende jaren hebben de bestuurders der provincie deze alleen gevoerd. In 1636 heeft de Grande Chartreuse daarmede belast den prior van S. Sophia, wiens convent zich inmiddels van Boxtel naar Antwerpen had verplaatst.²⁾

Na het einde van het Twaalfjarig Bestand in 1621 schijnen van den kant der Staten van Holland gevaren te zijn ontstaan voor de goederen van het Hollandsche huis, die nog aan het uitgeweken convent waren gebleven. In de jaren 1622 en 1623 heeft men zich bezig gehouden met geschillen, daarop betrekking hebbende.³⁾

¹⁾ c. 1624: „Hoc anno administratio domus Campensis et aliarum domorum destructarum relinquatur patribus visitoribus cum priore domus Sanctae Sophiae et duobus annis sequentibus, ante et post solis visitoribus”.

²⁾ c. 1636: „Hoc anno administratio domus Campensis et aliarum domorum destructarum committi incipit priori domus Antverpiae cum antea committeretur patribus visitoribus”.

³⁾ AGAU, XVII, 200—224.

GEBEZIGDE AFKORTINGEN

- AGAU : Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht.
Amsterdam : Mr. H. J. J. Scholtens, *Het voormalige kartuizerklooster bij Amsterdam* (in: *Haarlemsche Bijdragen*, 1936, blz. 1—87).
Archief H.H. : Mej. Mr. C. H. C. Breesnee, *Archief van het Hollandsche Huis bij Geertruidenberg* (in: *Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven*, L, eerste deel, 1927 ('s Gravenhage 1928), blz. 277—408).
 BMHG : Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht.
 c. : chartae capituli generalis Ordinis Cartusienensis (hs. Certosa di Lucca, Italië).
 Dorlandus : P. Dorlandi *Chronicon Cartusiense* (Coloniae 1608).
Kampen : Mr. H. J. J. Scholtens, *De Kartuziers bij Kampen* (in: AGAU, LXV, blz. 1—33).
 Lamalle : A. Beeltsens et J. Ammonius, *Chronique de la Chartreuse de la Chapelle à Hérimont-les-Enguignes*, publiée et annotée par Edmond Lamalle S.J. (Louvain 1932).
 Le Couteulx : C. le Couteulx, *Annales Ordinis Cartusienensis ab anno 1084 ad annum 1429*, I—VII (Monstrolii 1887—1891).
 Le Vasseur : L. le Vasseur, *Ephemerides Ordinis Cartusienensis*, I—V (Monstrolii 1890—1893).
Monnikhuizen : Mr. H. J. J. Scholtens, *De priors van het kartuizerklooster Monnikhuizen bij Arnhem* (in: AGAU, LVI, 1—80, en LVIII, 112—115).
Nieuwlicht : Idem, *De priors van het kartuizerklooster Nieuwlicht bij Utrecht* (in: AGAU, LIII, 302—357).
 NNWB : *Nieuw Nederlandsch Biographisch Woordenboek* I—X (Utrecht 1911—1937).
 Paquot : J. N. Paquot, *Mémoires pour servir à l'histoire*

littéraire des dix-sept provinces des Pays-Bas (Louvain 1764).

Petreius : Th. Petreius, *Bibliotheca Cartusiana* (Coloniae 1609).

Raissius : A. Raissius, *Origines Cartusiarum Belgii* (Duaci 1632).

Sutor : P. Sutor, *De vita Cartusiana* (Coloniae 1609).

Zierikzee : Mr. H. J. J. Scholtens, *De Kartuziers bij Zierikzee* (in: *Haarlemsche Bijdragen*. LIII, 166—226).

Bisschop Sonnius over de rampen van 1566.

door

Dr. A. ERENS, O. Praem.

Slechts weinig bijzonderheden bleven ons bewaard nopens Sonnius als bisschop in zijn pas gestichte bisdom. De verwarring der tijden sloeg een leelijke bres in de dokumentatie, en wat er overbleef werd door geschriften van andersdenkenden en door pamfletten totaal verdraaid.

De brief, welke wij hier publiceeren, door bisschop Sonnius gericht aan de landvoogdes Margaretha van Parma, geeft een kort maar bewogen relaas van enkele werkzaamheden van Sonnius, maar bevat tevens het beeld van de verwarring in die dagen en van de ketterschgezinde drijfverijen. Terecht mocht Sonnius schrijven: „Nous sommes icy en grand dangier et perplexité”.

1566, Juli 25.

Madame,

Suyvant certaines lettres de votre Altèze, j'ay visité les jours passés mon diocèse et fait par tout mon petit devoir, en donnant bonnes doctrines et advisemens a mes diocésains et m'enquistant diligemment se lon faisois quelques part les convencules et assemblées illicites, et ay trouvé y, quant au fait de la religion, le tout alloit lors raisonnablement bien selon le temps, sauf quil y avoit ung curé a Heel¹⁾, village situé a une lieuette de la ville de Boisleduc, qui est tres pervers hérétique et grand séducteur du peuple, duquel curé a prins source le mal que est icy présentement. Car auprès di celluy a sa retraicte ung de ces nouveaux prédicans, lequel commença dimenche dernier à prescher aux champs à plein jour, tout joingnant la ville de Boisleduc, ayant continué le jour ensuyvant deulx fois, et aussy ce jourd'huy, et a grand concours de gens de tout costé tant des villages que de ceste ville, et sans doubte (si lon n'y pourvoit subitement), le nombre s'augmentera de jour à aultre, et le mal deviendra en peu de temps irrémédiable. Quant à moy, j'ay fait

¹⁾ Hedel.